

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SİTKİ M. ERİNÇ

Toplum ve İnsan

ÜTOPYA

Ütopya Yayınları: 160
Sosyoloji-Felsefe Dizisi

© 2008 Ütopya Yayınevi

1. Baskı

Ütopya Yayınevi
Mart 2008

Redaksiyon

Mustafa Çoban

Sayfa Düzeni

Sevgi Küçük Çoban

Baskı ve Cilt

Sözkesen Matbaası

İvedik Org. San. Matbaacılar Sitesi

558. Sok. B Blok No: 41 Yenimahalle - Ankara

Tel: (0 312) 395 21 10

ISBN 978-975-6361-68-9

Ütopya Yayınevi

Ataç I Sokak 33/15 Kızılay / Ankara

Tel-Fax: (0 312) 433 88 28

İnternet: www.utopyayayinevi.com.tr

E-Posta: utopya@utopyayayinevi.com.tr

Sıtkı M. Erinç

TOPLUM VE İNSAN

Yazar hakkında...

Halen Doğuş Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakóltesi öğrenim üyesi olan yazar, daha önce Hacettepe ve Anadolu üniversitelerinde tam zamanlı, Ankara ve Başkent üniversitelerinde de yarı zamanlı olarak yıllarca farklı dersler vermiştir.

Felsefe, Kültür ve Güzel Sanatlar alanlarında sayısız makalesi ve eleştiri yazıları yayınlanmış bulunan ERİNÇ, Türkiye Felsefe Kurumu, Türkiye Sanat Kurumu üyesi, Çağdaş Plastik Sanatlar Derneği'nin de kurucu üyesidir.

Sanata yaptığı kurumsal katkılar nedeni ile 1997 yılında Premio Internazionale “Foyer Des Artstes” ödölünü, 2007 yılında da “Ex Libris as a Form of Art” adlı makalesiyle Remo Palmirani Prize for the Scholar ödölünü almıştır.

Sıtkı M. Erinç'in Yayınlamış Kitapları

Eşref Üren (Ortak Yayın), (Türkçe, İngilizce), Meteksan Yay. (1989); Zeki Faik İzer (Türkçe, İngilizce, Fransızca), Halkbank Yay. (1990); Ercümen Kalmık (Türkçe, İngilizce, Fransızca), Halkbank Yay., (1991); Güzel Sanatlar ve Estetik (Ortak Yapım), Anadolu Üniversitesi Yay. (1993); Resmin Eleştirisi Üzerine (2. Basım), Ütopya Yay., 2004; Kültür Sanat Kültür (2. Basım), Ütopya Yay. (2004); Sanatın Boyutları (2. Basım), Ütopya Yay., 2004; Sanat Psikolojisine Giriş (2. Basım), Ütopya Yay. (2004); Toprağın Erki: Hamiye Çolakoğlu, Kale Seramik Yay. (1999); Deniz İçin Yeni Bir Dünya (2. Basım), Çınar Yay. (2002); Mustafa Tunçalp, Kale Seramik Yay. (2003).

İçindekiler

Önsöz.....	7
Giriş: Toplumsal Dinamikler.....	9
Toplum ve İnsan.....	13
Toplum ve Aile.....	18
Ülke ve Ulus - Vatan ve Vatandaş	24
Toplum Açısından Küreselleşme	30
İnsan ve Toplum Açısından Gelişmişlik ve Azgelişmişlik ...	36
Toplum, Topluluk ve Azınlık Kompleksi	43
Toplum-Toplular ve Tüketim Kültürü.....	50
Kadın-Erkek ve Toplum	55
Genç ve Gençlik Üzerine	63
Yaşlılık ve İhtiyarlık Üzerine.....	69
Arkadaşlık ve Dostluk Üzerine	76
Toplum ve Dil.....	84
İnsan ve Toplum Açısından Eğitim	90
İnsan, Toplum ve Felsefe.....	99
Laiklik Kavramı ve Toplum.....	105
Siyaset ve Toplum	111
Toplum ve Siyasi Partiler	119

Toplum ve Göç	125
Kent – Sanat ve Kent Estetiği.....	132
Toplum, Toplumun Tarihi ve Sit Alanları	138
Toplum ve Medya.....	147
Toplum ve Sanat.....	155
Toplum ve Müzik.....	161
Toplum ve Moda.....	168
Yaşam Boyu Spor	174
Sivil Toplum Örgütleri	180
Sonuç: Biz ve Bizler.....	187

Önsöz

2007 yılının yazında yaklaşık iki ay yalnız kaldım Üniversitemdeki odamda. İşte o zaman hırsla çalışmaya başladım. Kasım sonunda da demek istediklerimin tümünü, neredeyse tümünü demiş oldum.

Yazmak en zevk aldığım uğraşı. Ama bir mola verdin mi bir daha zor oturuyorsun masa başına. Dikkat ettim yayınlanan kitaplarımda hep birkaçı peş peşe gelmiş sonra bir süre ara verilmiş. Herhalde bu hızla, yarı kalmış iki kitabımdan birini de tekrar ele alacağım.

Kitap yazmaya niyet etmek başka bir şey onu gerçekleştirmek başka bir şey. Eğer her yazdığım sayfayı eşim Sema Erinç, hem anlaşılabilirlik hem de yazım açısından denetlemeseydi ve sevgili arkadaşım genç akademisyen Murat Sayım bilgisayarla her cebelleşmemde ki bu çok sık başıma gelmektedir, bana el vermeseydi bu kitabımı da gerçekleştiremezdim. İkisine de gönül borcum olduğunu biliyorum. Sağ olsunlar.

Ayrıca Ütopya Yayınevi'ne Sevgi ve Mustafa Çoban'a beşinci kitabımı basmaları ve kapağından mizanpajına kadar emek vermeleri nedeni ile beşinci kez teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Giriş

Toplumsal Dinamikler

Bu Kitapta bilinmeyen hiçbir şeyin olmadığını zannediyorum. Belki okuyunca tanınan, fakat okunasıya dek üzerinde düşünülmeyen yerler, bölümler olabilir. Ya da farklı bir dile, farklı bir yaklaşıma rastlanabilir, o kadar.

Bu kitap, hepimizin üyesi bulunduğu bir toplumu yansıtmaya çalışmaktadır; iyisiyle-kötüsüyle, doğrusuyla-yanlışıyla. Bu nedenle de metinlerde karşılaşmadığımız, karşılaşamadığımız hiçbir durum olamaz diye düşünüyorum.

Toplum devingen bir durum arz eder. Ona canlılık veren o toplumun üyeleridir genel olarak. O üyelerin tutum ve davranışları, oluşturduğu yönetim, yönetimin var ettiği kuramlar ve kurumlar birbirleriyle sürekli sebep-sonuç ilişkisi içinde yaşamı devam ettirirler.

Üyeler bir toplum oluşturmaya görsün, ondan sonra o toplumun vazgeçilemez bir organı olurlar ve toplumun kimliği onlara da yansır. Bundan sonra da varlıkları toplumla olanaklı hale gelir, geliverir. Toplumsal her değişme ve gelişme er ya da geç bireylerine de yansır, onların tutum ve davranışlarını da farklı yapar. Yani önce bizler toplumu yaratırız, sonra da toplum bizi...

Toplumun temel dinamiği insandır. İnsanoğlu doğumundan ölümüne dek o toplumda olumlu ya da olumsuz, etkin ya da edilgin bir rol üstlenir.

Toplumsal değerlerini; tarihini ve kültürünü, yani geçmişini insan sırtlanır ve nesilden nesile aktarır. Böylece toplum, geçmişiyle birlikte yaşar ve gelecekte de devam eder.

Yarattığımız ya da inandığımız felsefemiz, yine yarattığımız ya da koruduğumuz sanatla, sanatımızla, bilimle birlikte ulusal kültürümüzü var eder. Bu kültürü yine bizler evrensel değerlerle, evrensel insan ve insanlık felsefesiyle dengeler, birleştirir ve böylece ağı yakalarız. ağı yakalayabildiğimizde de toplumu ağdaş ve uygar toplumlar arasına sokabiliriz.

Toplum için bir diğer başat kurum ise ailedir tartışmazız. Aile insanı eğiten, ona kişilik veren ve toplumun saygın bir bireyi olmasını sağlayan ilk kurumdur. İnsan, hem bir ailenin hem de bir toplumun yesi olarak yaşamını sürdürür. Bu yelikleri ne denli dengeli tutabilirse o denli toplumsal bir değer olur, birey olmayı açar kişi olabilir.

Kendimizi doğru algılayabilmemiz ve doğru değerlendirebilmemiz kendimizle dost olmanın ilk koşuludur. Kendimize sever ve sayarsak iyi arkadaş, iyi dost olabiliriz. Kendine saygısı olmayan kendine aldırmayan (lakayt olan) kimse topluma karşı da doğru dürüst görev üstlenemez.

Toplumsal dinamizm ancak gençlerle sağlanabilir. Atatrkn vatani onlara emanet etmesi de bunu kanıtlamaktadır. Genç ve gençlik üzerine en çok yatırım yapılması gereken değerlerdir. Bu yatırımın ilk göstergesi ise eğitim ve eğitim kurumlarıdır.

Eğitim evlatlarımızın kendilerini bulmalarına, potansiyel güçlerini keşfetmelerine, hem dnn tanımalarına hem de yarınlarını sağlıklı kestirebilmelerine olanak verir, vermelidir.

Her insanın gençliğinde, olgunluk döneminde ya da yaşlılık çağında hem kendisiyle ve yakın çevresiyle hem de toplumla i-lişkilerini düzenleyen, kollayan kurumlar; siyaset ve siyasetçiler-

den medyaya kadar, sivil toplum örgütlerinden sanata dek tüm kurum ve kuruluşlar toplumun dinamiklerini oluştururlar.

Bu kitap da olabildiğince bu dinamiklere değinmekte ve onları tanıtmaya, anımsatmaya çaba sarf etmektedir. Bu nedenle de tanıdık, bildiktir.

Toplumsal yaşama can veren onu dirik tutan oluşumlar, dilekle, temenniyle, düşle ayakta kalamazlar. Onlara gerçeklik sağlanmalıdır. Bu gerçeklik bir taraflıya toplumun tarihine, bir taraflıya çağa ve çağdaşlığa bağlıdır. Bu bağ sıkıysa, sağlam ve güvenilebilirse gelecekle olan ilişkisi de istedik biçimde ve ölçüde olur. Yoksa o toplumun üstlendiği sorumlulukları yerine getiremeyen dinamikleri, diğerlerini de olumsuz yönde etkileyecek, er ya da geç, ama mutlaka etkileyecek biçimde bozuk demektir. Bu tür bozuklukta suçlu bulanabilir ama ne önemi var işi ten geçtikten sonra?

Bunun için bu dinamikleri zamanında tanımak ve işlevlerini doğru oturtmak gerekir. İşte elinizdeki kitabın esas amacı budur diyebilirim.

İnançlarımız bizi biz yapan edinimlerimizdir tartışmasız. Ama bunları yaşamın gerçeğinden, gerçeklerinden soyutlarsak ya da soyutlamış olduğumuzun farkına varamazsak, hem kendileri hiçbir işe yaramaz hem de biz. Değerlerimizi felsefi bir temele oturtamazsak, belli bir felsefeyle insanlara ve insanlığa yanaşamazsak toplum kuramayız, sürü insan bilinciyle ve sürü insan mantığıyla ancak ve olsa olsa güruh oluştururuz.

Bu kitap, haddini aşmak olmazsa, böyle bir uyarıda bulunmayı hedeflemektedir.

Kitabın her bir bölümünde vurgulanmak istenen dinamikler, biri diğerine yeğlenemeyecek ölçüde toplum üzerinde etkilidir. Hepsisi bir bütün oluşturabilirlerse ya da bir bütün oluşturabildikleri ölçüde toplumu var edebilirler ve toplum üyelerine hizmette bulunabilirler. Aksi halde toplumsal gerileme başlar, biz

içinden bunu fark edemez isek de dışındaki diğer toplumlar derhal durumu kavrarlar ve bu gerilenmeyi hızlandırırlar, hatta çökecek duruma getirirler. Tarih bu tür ülkelerin öyküsünü de yansıtır.

Belki de bu kitap, doğrudan ya da dolaylı olarak bu ve buna benzer tehlikelere dikkati çekmek istemektedir.

Toplumun kimi dinamikleri öğretilabilir, kimileri öğrenilebilir. Kimileri yaşanılarak, kimileri ise düşünülerek kavranabilir, özümselebilir. Ama bütün bunlar belli zamanlarda olmak durumundadır ne yazık ki. Geç kalındı mı, yaratacakları sorunlar bizleri aşabilir.

Edinimlerimiz, ne yolla olursa olsun bir bilinçlenme durumu oluştururlar ve durumun hem değerlendirilmesi, hem de korunup devam etmesi akılla olur. Yani dönüp dolaşıp bütün yollar bizi akla, aklımıza götürür. Bu kitap bu dinamikleri akıl etmemize aracılık edebilir temennisini de taşımaktadır.

Toplum

ve

İnsan

İnsanoğlunun tek başına, yalnız olarak yaşadığı bir dönem olup olmadığı bilinmiyor. Birkaç metin bile böyle bir durumu, yaşamın kısa bir dilimi şeklinde öykülüyor.

İnsan kendini her zaman diğer insanlarla birlikte varedegelmiştir.

Kültür tarihi, insanların birlikteliklerini evrim sırasıyla tanımlar; sürü insandan başlatarak bugüne kadar farklı aşamalar, değişimler ve gelişmeler geçirerek ulaştığını belirtir, betimler.

Günümüzde toplum denince, insanı hem toplumu oluşturan, hem de toplum içinde oluşan bir değer kabul edince, sürü ya da grup akla gelmemektedir, gelmemelidir, gelemes.

Toplum kavramından ne anlaşıldığı, ne anlaşılması gerektiği açık seçik belirtilmedikçe insanı da tanımlamak, tanımak ve anlamak söz konusu olamaz.

“Toplum ve İnsan” ya da “İnsan ve Toplum” dendiğinde buradaki insan da toplum da sıradanlıklarını, aleladeliklerini yitirir, belli nitelikleriyle var sayılır. Aksi halde, ne iletişim kurulabilir, ne birliktelik oluşabilir, dolayısıyla ne çağdaş ve çağcıl bir toplum varedilebilir, ne de insan, insanlık...

Toplum; belli amaçla, belli inançla belli insanların oluşturduğu, belli bir kimliği olan bir kuruluştur, bir örgüttür. Üyeleri arasında sözlü ya da sözsüz dil birliği vardır. Üyeleri birbiri kar-

şısında değil yan yanadır. Bir karşıtlık olduğunda da bu geleceğin gönenci ve mutluluğu içindir, daha kapsamlı, daha etkili birlik ve beraberlik adınadır.

Toplum ile topluluğu ayırt edemediğimiz sürece bir topluma ulaşamaz. Aksine eğer topluluk nitelikleriyle topluma yaşamaya kalkarsak, ne denli iyi niyetli olursak olalım topluma ulaşamayız, aksine var edilmiş bulunan toplumu bile zedeleriz, parçalarız; topluluk, topluluklar haline getiriveririz.

Kanımca bir toplumun üyesi olabilmenin ilk koşulu, insan olmak, insanca yaşamak için bu toplumun kaçınılmazlığına inanmaktır. Bu inanç sayesinde biz topluma kimlik vermeyiz toplum bize verir. Onun içindir ki “Türküm” deriz, “İstanbul-luyum” deriz, “Nişantaşlıyım” deriz, “şu ya da bu okuldanım” deriz, atalarımızla övünürüz. Yani belli bir toplumun üyesi olarak bir kimlik kazanmak, bir görünüm, bir ayrıcalık elde etmek isteriz. Bu, bir anlamda doğru bir yoldur ve kişilik sahibi olmuş bulunmak demektir.

Kişilik sahibi kişiler topluma karşı olmazlar, toplumu karşılarına almazlar. Topluma rağmen ama toplum adına bir şeyler yaparlarsa, yaratırlarsa toplum bunu önce hissedemezse, değerlendiremezse bile fark ettiğinde o insanı hemen yüceltir, saygın bir yere oturtur. Toplumların değişiminde ve gelişiminde, zaman ve mekan farkı gözetmeksizin durum hep böyle olmuştur. Tarih bunun hem trajik, hem de övünç verici örnekleriyle doludur.

Bir toplum ne denli bağdaşık (homojen) olursa olsun, yapılmak istenirse istensin yine de çok farklı alt gruplardan oluşur; kadın-erkek, büyük-küçük, kentli-köylü, okumuş-cahil, zengin-fakir, doğulu-batılı, memur-işçi vb., vb. Tüm bu farklılıklara, kimi zaman ayrıcalıklara karşın üyelik bilinci o toplumun sağlam ve sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürmesini olanaklı kılar. Üyelik bilincinin olduğunu gösteren en belirtken tutum ve davranış ise, insanların birbirlerine saygı duymaları, anlayış göstermeleri ve her insanın hakkının farkında olmalarıdır.

En genel şekliyle belirtilen bu tür tutum ve davranış yoksa toplum hâlâ varlığını sürdürüyor görünse bile insan ve insanlık yok demektir. Üyesiz toplum söz konusu olamayacağına göre o toplum da er ya da geç, ya yok olur ya da kimlik değiştirir.

En geniş anlamıyla toplumdaki devlet kastedilir, bir ulus kastedilir. İnsandan da vatandaş, o ulusun üyeleri...

Konu bu boyutta düşünülürse ki böyle düşünülebilmelidir, sorun, sorunlar daha karmaşılaşır, daha içinden çıkılması zor bir hal alır.

Devlet ya da ulus bu sıfatını tarihten, tarihi geçmişinden alır. Geçmiş ile yaşanan çağ farklı olacağı için o toplumun varlığı, kimliği, rengi üzerine farklı, hatta zıt görüşler türemeye, duyulmaya başlar. Üyeler de çok daha ayrışık (heterojen) olduğundan çıkarlar çatışması başlar, başlatılır. Ama bu keşmekeş kimi toplumlarda sessiz, sakin olur, kimi toplumlarda ses ayyuka çıkar, kulak zarını yırtar, toplumun diğer üyelerini yaşamdan bezdirir.

Toplum, bu örneklemeden hareketle, muhteşem bir senfoni orkestrası gibidir. Uyumlu sesler bütünlüğü içinde diğer insanlara ulaşır. Sesler uyumlu olmazsa ya da detone oluverirse, önce onu dinleyenler azalır, azalır, hiç kalmaz, sonra da saygı duyulmaz ve varlığı horlanır, eğer o hale, hâlâ varlık diyen varsa.

Belli bir toplumun hiçbir üyesi, mantık gereği, o toplumun yok olmasını istemez, isteyemez. Ama salt bilinçsizlik, yanlış öğrenmeler ya da kişisel çıkarlar adına o topluma karşı koyabilir, karşı gelebilir. Yani üç kuruşluk bir kazanç için koskoca bir ormanı yakabilir. Ama bundan kendi başta olmak üzere yedi sülalesi de zarar görür, diğer üyelerin yanı sıra.

Bir toplumun üyesi olmak, bazen irademiz dışı oluverir. Anamız-babamız hangi ülkenin vatandaşıysa bizde, doğuştan itibaren o ülkenin vatandaşı oluruz söz gelimi. Bazen kendi irademizle olur. Bir vatandaşlıktan çıkıp diğer bir vatandaşlığa geçilebilir yine söz gelimi.

Hangi yolla olunursa olunsun, bir toplumun üyesi olmak sorumluluk ister, yükümlülük gerektirir. Bunun farkında olunması ise akıl, bilinç, bilgi ve deneyim işidir. Bedensel varolma üye olmak için yeterli gibi gözükse bile üye sayılmak için asla yeterli değildir. Dışlarlar, dışlanıverirsin.

Böyle bir durum önemsenmeyende hatta dışlananda, haksızlığa uğramış hissi yaratır, ne olduğunu, ne kadar olduğunu bilemediğinden. Bu haksızlığa uğramışlık duygusu, onu aklını kullanmaya, aklını çalıştırmaya güdüleyebileceği gibi daha isyankar, daha karşı gelici, yani toplum açısından ve toplum gözünde suçlu duruma da düşürebilir. Yani bir toplumun üyesi gibi davranamamak insanı er veya geç suçlu kılar.

Toplum insanına kimlik verir. Fakat ilk kimlik, ilk kişilik toplumdan çok, topluluklar tarafından aşılır yarının üyesine. Aileden başlar ve yakın çevreyle, arkadaşlarla, öğretmenlerle devam eder. Bu basamakların herhangi birinde bir yanlış öğrenme, eksik öğrenme, hatta karşıt öğrenme gerçekleşiverirse o insanın, yaşadığı topluma üye olabilmesi çok zorlaşır, hatta olanaksız hale bile gelebilir.

Doğru adına sağlanan yanlış öğrenmelerin, doğru sanıldığı için denetime tutulması, sınanması yapılmayacağından öylece kalır ve farkına varıldığında da (varılabilirse) iş işten geçmiş olur.

Toplum içinde insanlar, körü körüne boyun eğerlerse iyi üye olurlar diye bir ilke yoktur ve olamaz da. Denenmiş, sınanmış değerler üzerinden ve kişisel çıkarlardan arınmış olarak yapılan her tutum ve davranış, o an için topluma karşıymış, aykırıymış gibi gelse bile er veya geç taraf bulur. Bir yenilik getirme, toplum adına da olsa kimi üyelerin karşı tavır almalarına yol açar ve bu duruma karşı direnmek, sebat göstermek bir özveri işidir. Aslında bir insanı iyi bir üye, iyi bir vatandaş yapan da bu direniş gücüdür, bu özveri sığıasıdır (kapasitesidir).

Bir toplumun çağdaş ve çağcıl dünyaya ayak uydurabilmesi, yaşanan her dönemde saygın bir yer tutabilmesi ancak o top-

lumun aydın kadrosuyla olanaklıdır. Fakat bu kadro azınlıkta kalırsa, bezdirilmiş, sindirilmiş olursa ya da aslında zaten aydın değilse, o toplum sendelemeye başlar, her adımda tökezler ve en ya da geç düşer, düşüverir.

Her toplumda salt kendi çıkarları adına ya da belli bir zümre adına varolan, üye gibi gözüken, bu üyeliği bile kendi amaçlarını gerçekleştirmek için kullanan kimileri çıkabilir. Bunlar her zaman bir azınlıktır. Ana unutmamak gerekir ki bu azınlık, azınlık kompleksi ile daha saldırgan, daha sahtekar, daha hilekar olabilirler ve hiç akla gelmeyecek, ya da gelse bile, salt onur adına yeğlenmeyecek yollara başvurabilirler ve böylece çevrelerini bezdirebilir, sindirebilirler. Hatta toplumu dahi ellerine geçirebilirler. Hal böyle olunca o toplum çok kısa zamanda kimlik değiştirir ve azınlığın kimliği toplumun kimliği olabilir. Artık eski toplum yoktur ve yeni toplum da er veya geç yok olur.

Hiçbir pişmanlık çare etmez.

İnsan ve toplum ilişkisinde bilinmesi, öğretilmesi gereken ilk ilke, insan için toplumun bir araç olmadığı, tam aksine insanın toplumu için bir araç olduğudur. Onun çabası, onun gayreti, onun özverisi ile toplum ayakta durur ve ancak bu durumda toplum insanın sığınağı olur, olabilir.

Çağını yakalayamayan, çağdaş olamayan, bu amaç doğrultusunda aklını kullanamayan insan toplumuna yarar getiremez aksine zarar verir.

Kısaca söylemek gerekirse, bir toplum ile insanın, insanının ilişkilerinde ilk, belki de tek ölçüt, çağdaş ve çağcıl olabilmek ve bu kapsam içinde hiçbir art düşünce olmaksızın aklını kullanabilmektir. Bunun göstergesi ise doğru bilgi ve kültürdür herhalde.

Toplum ve Aile

Aile kavramı üzerine bu denli çok tanımlama olduğu aklımın köşesinden bile geçmezdi. Farklı niteliklerini merkeze alıp sayısız tanımlama yapılabilmekte. Her biri de doğru, her birine de insanın aklı yatıveriyor.

Metinlerin, farklı bilim alanlarının dedikleri dışında bizim için, tek tek, senin için, benim için aile ne demektir acaba, ne işe yarar acaba?

Söylediklerimiz mi, tutum ve davranışlarımız mı bu kurum hakkındaki düşüncelerimizi kanıtlar?

Varlığımızı borçlu olduğumuz mu, özgürlüğümüze ket vuran mı, bizi utandıran mı, yoksa gurur veren mi, ondan kaçtığımız mı, yoksa onu bir türlü bırakamadığımız mı?

Kimi doğru, kimi yanlış, kimi bazen doğru, kimi bazen yanlış pek çok yanıt bulabiliriz bu ya da bunlara benzeyen sorular için.

Bireysel olarak baktığımızda, her birimiz için ailenin farklı bir yeri var gibi. Bu düşüncemizi, bu duygumuzu, “Benim anam kimseninkine benzemez”, ya da “Benim babam gibisi yoktur”, ya da “Böyle kardeş görülmemiştir” gibi ifadelerle ortaya koyarız. Bu tanımlamaların her zaman olumlu anlama gelmediğini de akıldan çıkarmamak gerekir.

İlkokuldan beri öğretilen “ana, baba ve kardeşlerden oluşan topluluğa aile denir” tanımlaması bu kurumu anlatabilir mi, anlatıyorsa ne denli anlatabiliyor?

Konu ile ilgili her metinde rastlanabilen “Türk Ailesi” ya “Türk Aile Yapısı” gibi başlıklar, tanımlamalar neyi imliyor acaba?

Bir bakıyorsunuz aile kurumu üzerine denmedik kalmamış gibi, bir bakıyorsunuz denilenler, hiç sizin bildiğiniz ya da düşlediğiniz aile anlamına gelmiyor.

Sosyal bilimlerin, sosyal kurumların karakteristik yapısı da bu olsa gerek.

Anladığım kadarıyla, aile tanımlanırken olandan çok olması gereken, ideal olan ya da olması dilenen niteliklerden hareketle tanımlamaya gidiliyor.

Yine gözlediğim ve anladığım kadarıyla, hiçbir toplum yoktur ki tüm ailelerini aynı niteliklerle donatsın, tüm ailelerine aynı damgayı vursun. Olguya tersten bakarsak, hiçbir aile yapı türünün bir toplum karakteristiği yaratamayacağını söyleyebiliriz.

Yani, vurgulana geldiğinin aksine, Türk aile tipi, Fransız aile yapısı gibi bir genelleme adeta olanaksız gibidir. Böyle bir yargıda bulunmak isteyen, örneğin Türk aile yapısı diyenin ölçüt olarak gördüğü, bildiği aileyi, yani kendi ailesini ölçüt aldığıdır. Ne dünya, ne de Türkiye (yine söz gelimi) bu denli küçük değildir aslında.

Toplumsal değerleri aileye indirgeyerek aile tanımı yapmak, gelenekselci bir görüştür. Töreleri, örfleri, ananeleri eskiyip eskimediğine, yerel olup olmadığına bakmadan tüm aileler için geçerli olduğunu zanneden bir yaklaşımdır. Kısaca, muhafazakar, tutucu bir tanımlamadır.

Çağdaş ve çağcıl bir akılla, bir gözle baktığımız zaman, toplumsal değerlerin çok değiştiğini görmemek olası değil gibime geliyor. Artık kültürel, bilgisel, ekonomik ölçütler başat durumdadır. Bunu en tutucumuz da bilir ve bildiği için bir an evvel köşeyi dönüvermek ister, çocuklarını en iyi okullarda, hatta yurtdışında okutmaya özenir, konserlerde, galerilerde, müzelerde boy göstermeye çabalar. Ama ne bilgisi, ne kültürü, onu ez-

berlerini denetlemeye götürecektir yoğunlukta ve güçte olmadığı için sıkışınca gelenekleri can simidi gibi kullanır, kullanıverir. Bunu yaparken de akıllı ve bilgisiyle kıvanç duyduğunu sergilemekten geri kalmaz.

Bugün, hiçbir toplum (ülke ya da ulus) yoktur ki tek örnek bir aile yapısına sahip olsun. Ama buna karşın, her toplumda görülen tek örnek aile tipleri vardır: Aydın Aile-Cahil Aile, Zengin Aile-Fakir Aile, Kentli Aile-Taşralı Aile gibi. Elindeki değerleri özümsemiş aile, bunları özümseyememiş aile, yani Görgülü Aile-Görgüsüz Aile gibi...

Toplumların aileleri, hatta aileler üzerine olan etkisi çağcıl değer ölçülerine göre olmaktadır, yoksa benim ya da birinin yeğlediği, düşlediği, var olmasını istediği ölçütlere göre değil. Bunu fark edebilmek bir akıl ve bilgi işi olsa gerek.

Günümüz iletişim araçlarının sınırsız olanakları, insanların, dolayısıyla ailelerin kendi dar sınırları içinde sıkışmalarına izin vermemektedir. Bunu reddetmek çağ dışına, çağ gerisine düşürmek demektir.

Aile, yarınki toplum üyelerinin, hem bedenlen hem de manevi yönden var edildiği yerdir tartışmasız. Her aile de evlatları için güvenilir bir gelecek, kıvanç duyulur bir kişilik oluşturmak ister. Ama istemekle bunu gerçekleştirmek aynı şey demek değildir. Zamanımızda, Alâeddin'in sihirli lambası kolay kolay herkesin eline geçmiyor.

Bugün aile oluşturmak sorumluluk ister, adet yerini bulsun diye yapılanlara ise asla aile denmez, denemez. "Tanrı takdiri" diyerek sayısız çocuk yapmak baba olmak, ana olmak demek değildir. Aile olmak hiç değildir.

Zihinsel, bedensel ve ekonomik gücümüzü doğru değerlendirmeden aile kurulamaz, ya da toplum için gerekli kabul edilen aile oluşturulamaz. Yani aile ilkel güdülerle değil, sosyal güdülerle ve onun farkına varan akılla kurulabilir ancak.

Toplumun yapısını ve geleceğini korumak, ona diğer toplumlar arasında saygın bir yer kazandırmak istiyorsak, kaçınılmaz olarak aileden işe başlanır. Böyle bir aile oluşturamadıkça, iyi bir vatandaş olduğumuz ne yazık ki söylenemez.

Aile kurmak, bir ailenin üyesi olmak, zannederim temelde, bir özveri işidir. Sorumluluklarımızı bilmek ve ona göre davranabilmektir. “Ben” değil “Biz” diyebilmektir, “Ben” derken bile “Bizi” kastedebilmektir. Ancak denge ve uyum böyle kurulabilir ve sürdürülebilir.

Unutmamak gerekir ki aile, aynı toplumun ya da farklı bir toplumun, kimi zaman da çok farklı yetiştirilmiş, yetişmiş üyeleri arasında oluşturulur: İki ayrı dünyanın, olabildiğince tez kaynaşması, bütünleşmesi demektir aile. Bunu beceremediğimiz an, dilemesek de sen ve ben, biz ve siz ayrımları başlar ve çekirdek bir türlü meyvesini veremez.

Aile kurumunu yıpratan, yıkan en temel etken, ne ekonomik koşullar, kültürel faktörlerdir, fakat bencilliktir. Küçük ailede de büyük ailede de durum farksız olsa gerek.

Karşılıklı sorumluluk duygusu ve özveri, ister istemez o aileyi çocuk yapmaya zorlar. Bu, hem aile kavramını yuva kavramına dönüştürmek için hem de iyi vatandaş olabilmemiz için bir gerekliliktir kanımca. Gözlemlerimden hareketle; çocuk yapmayan ailelerde temel gerekçelerinin altında mutlaka bir bencillik yatmaktadır ve bu tipler yaşları ilerledikçe de daha bencil olmaktadırlar, sosyal yaşamdan da kopmakta ve içlerine kapanmaktadırlar.

Fakat hemen vurgulamak gerekir ki, çocuk yapmak da son derece ciddi bir sorumluluktur. Zannederim eniklemekle yavrulamak arasındaki temel ayrım da bu sorumluluktan gelmektedir.

Her çocuk özgün bir olaydır, bir görüngüdür (fenomendir) ve en azından uzunca bir süre o bize değil biz ona uymak zorundayızdır. İşte bunu becerebilmek bir özveridir, bir sorumluluktur.

Basmakalıp bilgilerle çocuk yetiştirmeye kalkmak, onu tanımadan onu yönlendirmeye çalışmak o kurumu aile yapmaz, yapamaz, aksine geleceğin genci, geleceğin toplum üyesi için bir bukağı olur, bir yanlış öğrenmeler merkezi olur.

Çocuklarını çok hoşgörölü yetiştiren, yetiştirdiğini zanneden ve bu yöntemi öneren aileler, aslında ne yapması gerektiğini, gerektiği an kestiremeyen, çocuğunu ödüllendirsin mi, cezalandırsın mı bilemeyen ailelerdir. Yani çocuğunu tanımayı akıl etmeyen ya da buna üşenen ailelerdir, yani kanımca aile değildirler.

Toplumdaki, topluma kimi zaman ve çoğunlukla başka toplumlardan geçen, bulaşan ve moda gibi benimsenen bazı yollar, yöntemler, bugün ya da yarın aileleri de etkiler ve öyle olmak, öyle yapmak gibi, bilinçsiz bir yola hemen kendilerini kaptırıverirler. Çevremizde göre geldiğimiz, duya geldiğimiz kredi kartı savurganlığı, cep telefonu furıyası, özel otomobil bolluğu, “bye-bye”lar, “Öptüm seni”ler ve daha niceleri toplumun bir kesiminden aileye sıçrayıveren, sonra da aileden topluma daha etkin olarak geçen sapkınılıklardır bence.

Toplum bütünsel bir görünüm sunabilmelidir tanımı gereği. Eğer nesiller arası çatışmalar çok büyürse, farklılaşmalar kontrol dışına taşarsa, o toplum, toplum olmaktan çıkar, her an birbirinden uzaklaşan topluluklar haline geliverir. Sıkımbaş bir anenin yanında yürüyen, göbeği açık genç kız gibi, sürekli zikreden babanın yanında buram buram alkol kokan oğul gibi...

Toplum bazı değerleri doğru sunsa bile kimi aileler, bunu yanlış anlayabilir, algılayabilir, belki de yorumlayabilir. Sözgelimi özgürlük, sözgelimi kendini gerçekleştirme ya da yabancılaşma gibi. Hal böyle olunca, oluverince toplumla aile arasında uçurumlar doğar ve bu tür aileler arttıkça toplumun doğru değerleri de saptırılarak yanlışlar doğru yerini alır. Bir de bakmışsınız ki yanlış doğru olmuştur, salt o topluma özgü doğrular... Böyle olunca da o toplum çağdaşıktan, çağcılıktan sapar, uzak-

laşır ve tümüyle yok olmasa bile bir süre de farklı kimlikle, kimliklerle yaşar.

Aile içindeki özverinin ve sorumluluğun da bir ölçüsü olması gerekir. Aile üyelerinden biri bu duyguları dengeleyemeyip a-bartırsa diğerleri, ya tembelleşir, ya kişiliklerini kaybeder ya da isyankar olur.

Kimi toplumlarda (galiba bizde de) gençlerin geç kişilik ve sorumluluk kazanmasının altında, zannedersem ana ve veya babalarının işgüzarlık haline dönüşüvermiş sorumluluk duyguları ve belki de bencillik duyguları yatar. Bu tür duygu, duygular, aslında evlatlarına güvenememek demektir ve deyiş yerinde ise suç, çocuğun tutum ve davranışlarında değil ebeveyninkilerdedir. Böyle bir aile düzeninin egemen olduğu toplumlarda gençlerin yaşama başlamaları gecikir, bu gecikme de toplumu durağan kı-lar, dinamikleşemez, dolayısıyla da çağına ayak uyduramaz.

Bazen de aile üyelerinden birinin başarısı diğerlerinde, bütün kurulu düzene ve istendik koşullara karşın bilinçaltı bir kıskanç-lığa neden olabilir. Böyle durumlarda da çocuk kimi zaman, öz-zellikle başarılı üyeyi horlayıcı bir tavra geçer, bazen de ona benzememek adına başarısız olabilir. Kimi toplumlarda mesle-ğin babadan oğula geçmeyişinin, kimi kuruluşların uzun ömür-lü olmayışının altında bu tür haksız bir yarışma, bir çekişme ya-tar. Bu tip toplumlarda üyeler zaman zaman aradıklarını, alışa-geldiklerini bulamamak nedeniyle gerilimli olurlar, yabancılaş-maya başlarlar. “Nerde o eski Beyoğlu” derken, “gitti o güzelim Kadıköy” derken belki de kastettiğimiz budur.

Toplumla aile, istediğimiz kadar görmezlikten gelemim, hatta reddedelim, kaçınılamaz bir sebep sonuç ilişkisi içindedir. Bu-nun farkına varılmaması, ya toplum üyesi olamamaktan gelir ya da bilinçsizlikte. Her ikisi de eninde sonunda kişilik sorununu, kişiliksizlik sorununu yaratır.

Ülke ve Ulus

Vatan ve Vatandaş

Bazı kavramlar farklı anlamlarda kullanılmaktadır, kullanılabilir de. Kimi zaman da eski deyişle yeni deyiş bir arada varlıklarını sürdürebilir ve bunlara insanlar, alışkanlıklarına dayanarak farklı anlamlar yüklerler aralarında hiçbir fark olmamasına karşın.

Bu tip sorunlar iletişim bozukluklarına yol açabileceği gibi, zaman içinde hiç de gerekli olmayan anlam tartışmalarına kadar götürebilir insanları.

Kendimi bildim bileli duyduğum, okuduğum bazı tanımlamaların anlamlarını en azından cümleden çıkarabilirim, ama kendim hiç kullanmam kullanamam.

Benim için her zaman sorun yaratmış bulunan kavram kümelerinden biri de yurt-ülke-vatan-toprak-memleket-millet-ulus sözcüklerinden oluşur.

Ayten Alpman'ın ünlendirdiği enfes şarkı “Bir Başkadır Benim Memleketim”de memlekettten ne kastedildiği üzerine hiçbir tartışma gerekmez. Ama bu şarkıda değinilen memleketin “Memleketin nere?” sorusundaki memleketle aynı anlamda olmadığı da çok açık seçiktir.

Ben kendi adıma memleket sözcüğünü, doğduğu ya da geldiği il, ilçe gibi düşünmekten ve kullanmaktan yanayım. Sadece yanayım... Ben kullanmam, ama biri kullandığında ne demek istediğini de anlarım kolaylıkla.

Yurt denilince de böyle bir çelişki yaşadığımı söylemeliyim. “Yurttaşlık Bilgisi” dersinde kastedilen yurt ile acaba “Türk Yurdu” dendiğinde kastedilen eş anlamlı mıdır? Bu soruya kimsenin “Evet” diyeceğini zannetmiyorum.

Ülke ile vatan sözcüklerini de eş anlamlı değerlendirmedeğimiz konuşmalarımızdan hemen çıkar. Gençlere bakın ülke diyorlar genel olarak. Hatta “Ben vatan sözcüğünü hiç kullanmam” diyen bile var aralarında. Ama vatandaş diyorlar ve ayrı bir anlam yüklediklerini zannediyorlar.

“Benim Vatanım” demekle “Benim Ülkem” demek arasında bir fark var mı acaba? Bir şeyleri vurgulamak mı istiyoruz? Niye “Vatan Haini” denir de “Ülke Haini” denmez? Üstelik Sözlük tanımlamasına göre: Vatan haini, kendi çıkarlarını ülke çıkarlarının önünde tutan kişidir” şeklinde. O halde vatan ile ülke arasında bir ciddi fark olsa gerek.

Yine kanımca ülke, belli bir yer imler. Belki bir devletin resmi sınırları içindeki alana ülke denir. Oysa vatan manevi değerleri de içerir gibi.

“Bastığın yerleri toprak diyerek geçme tanı
Düşün altında binlerce kefensiz yatanı”

Dizelerinde basılan yer ülke toprağıdır. Fakat bu topraklar için düşünceye dalındı mı, dalınabildi mi o zaman vatan olur.

Toprakla ülke eş anlamlı kullanılabilir herhalde. “Bu ülkeyi kimse bizden alamaz” ile bu toprakları kimse fethedemez” arasında anlam açısından bir fark yoktur.

Bir ülkede yaşayanlara ülkedaşlar denmez, ama vatandaş denir, vatandaşlar denir. Tarih sayfalarında, tarihi edebiyatta “ülküdaşlar” sözcüğüne rastlanır zaman zaman. Bundan da kastedilen vatandaş olsa gerek. Fakat günümüzde, ben bu bağlamda kullanıldığına pek, hatta hiç rastlamadım diyebilirim.

Kısaca yinelersek vatan tüm manevi değerleri içermektedir, tüm tarihsel, sosyal ve kültürel ortaklıkları içinde gizlemektedir.

Ülke ise bir açık ya da gizli bir sözleşme ile sağlanan, sınırları belli bir alanı, bir toprağı imlemektedir.

İkinci sorun ise bu topraklar üzerinde yaşayanların tanımlanmasında ortaya çıkar. Bunun içinde şu sözcükleri kullanıyoruz genel olarak: Ulus, Millet ve Vatandaş.

Ulus, bir ülkede yaşayan tüm insanlardır. Örneğin “Türk Ulusu” dendiğinde Türkiye’de yaşayan, Türk Pasaportu kullanan insanlar anlaşılır. Yani din, dil, ırk vb. ayrımları yoktur ve yapılamaz. Kimileri “Türk Ulusu” tanımlaması ile dünyada yaşayan tüm Türkleri kastetmek ister. Doğal olarak son derece yanlış bir tanımlamadır ve bu ifadede kanımca geri tepen bir art düşünce gizlidir. Tüm dünyada yaşayan Türkler, ister istemez başka bir ülkenin ulusu sıfatını almış bulunmaktadır, o ülkenin pasaportunu kullanmaktadırlar. “Almanya’daki Türkler” ya da “Türkiye’deki Ermeniler” diyebiliriz ama ilkini “Türk Ulusu” diyemeyeceğimiz gibi ikincisine de “Türk değiller” diyemeyiz. Dendiğinde ya değinilen art düşünce aranır ya da cehalet. Başka türlü yorumlanamaz zannedirim.

Ulus kavramı genel bir anlam taşır ve belli bir toprak üzerindeki toplumları, toplulukları kasteder. Bu bağlamda milletle eş anlamlıdır. “Ulusal Kurtuluş Savaşı” ile “Milletvekili” tanımlamalarında ulus ile millet belli bir alandaki topluluğu ifade eder: Aynı dili konuşan, aynı bayrağı saygı duyan, aynı değerleri paylaşan insanlar... Eğer bu ortaklıklardan biri eksikse öyle bir kişi ya da topluluk, ne ulus üyesi olabilir ne de milletin bir parçası. Örneğin bu değerlere saygı duymayan bir kimse milletvekili olamaz. Çünkü milleti temsil edemez, çünkü milletin bir ferdi değildir. “Azınlık” veya “ekalliyet” ne dersek diyelim, ortak değerlerde birleşmedikleri zaman ulus üyesi değillerdir. Olsa olsa konukturlar, geçici konaklayanlardır. Ne daha az ne de daha fazla. Hak etmedikleri sıfatlarla, tanımlamalarla bu tür toplulukları onurlandırmak onları şımartır, hatta küstahlaştırır. Hem

sözgelimi Türk pasaportu kullanırlar hem de Türk değilim diyebilirler. Üstelik bunların çifte vatandaşlık hakları da yoktur.

Tıpkı “birey” olunmadıkça, bir toplumun üyesi kabul edilmedikçe “kişi” olunamayacağı, kişilik kazanılamayacağı gibi, bir ulusun ya da bir milletin üyesi olunmadıkça da vatandaş olunmaz, olunamaz.

Ulus bir toplumu tanımladığı halde vatandaş, o ulusun bir üyesini imler. O üyesini, onu üye yapan tüm manevi değerlerle, değerleriyle imler. Sözgelimi “Ben Türk Vatandaşıyım” dediğimizde, geçmişimizle gurur duyduğumuzu, geleceğimizden umutlu olduğumuzu, dilimizi, bayrağımızı, ulusal marşımızı saygıyla ve sevgiyle benimsediğimizi ve aynı duyguyla onlara bağlandığımızı ifade etmiş oluruz. Vatandaş olmak bu demektir. Önce vatandaş olunur, sonra vatandaşlık haklarından yararlanılır. Biri olmadan diğerdinden de söz etmek herhalde olanaksızdır.

Bir toprağa “vatan”, “vatanım” demedikçe vatandaş olunamaz. Vatandaşlık bir sahip olmayı, sahiplenmeyi tanımlar. Bu sahiplenme bir bütündür. “Şu işime geliyor o halde kabul ederim, bu bana ters düşer o halde kabul etmem” gibi çıkarıcı tutumlar bu bütünlüğü bozar. Dolayısıyla da vatandaşlık sıfatını zedeler.

Vatandaşlık, önce ülke ve ulus kavramlarının öğrenilmesini, öğretilmesini zorunlu kılar. Aidiyet duygusu aşılınmayan nesillerden daha sonra doğru öğrenmelere geçmesi de pek beklenemez. Bu kavramlar vatan ve vatandaşlık kavramlarına oranla daha yalın, daha açık ve seçik olduğundan daha çabuk kavranabilir eğer doğru öğretilirse. Okul öncesinde ve ilkokullarda öğrencilere öğretilen marşlar genellikle bu konulardadır.. Bunlar aracılığı ile hem doğru öğrenmeleri, hem de duygusal hazır olmaları sağlanmak istenir.

Bir İngiliz dostum ve meslektaşın yıllar önce, çocuklarımız daha 5-6 yaşlarındayken, kendi oğluna İngiliz pulu biriktirmeyi aşılamaya çalıştığını söyledi. Hem koleksiyon zevki olsun hem

de milliyetçilik duygusu diye de bir gerekçe gösterdi. İlkini hemen anlamak kolaydı. İkincisini ise geç kavradım. Çünkü pul, ulus olmanın, devlet olmanın göstergelerinden biriydi. İşte böyle öğretiliyor, böyle aşılıyor ülke bilinci, ulus şuuru. Sadece ulusal bayramlarda yapılmaya çalışılan doping yeterli olmuyor. Ailelere çok görev düşüyor bu konuda da.

Göçer toplumlarda, belki de derinlere, daha derinlere kök salmadıklarından toprak sevgisi ve dolayısıyla ülke şuuru tam oluşmıyor gibi. Ya da yeterince oluşmıyor gibi. Bu duyguyu son yıllarda daha da düşünür oldum. Kimi ülkeler yabancılara bir karış toprak vermezken biz, “ettiğinden daha fazlasını veriyorlar” diye yabancılara sahillerimizi, büyük kentlerimizin merkez alanlarını hemen satıveriyoruz, satıvermek için bin bir bahane ve gerekçe buluveriyoruz. O toprakların bedelini sadece parasal açıdan hesap edebiliyoruz. Bu düşünüş biçimini anlamak adeta olanaksızdır kanımca.

Ünlü Hamlet oyununda şöyle bir şey denmektedir: “Herkes kendine yakışanı yapsın”. Bize yakışan ne ola ki... Bunu öğretilmeler üzerine eklediğimiz, ekleyebildiğimiz öğrenmeler, bilgiler gösterir. Bu bağlamda kendimizin öğrenebileceği ancak vatan ve vatandaşlık kavramları olabilir. Bunları biz kendimiz keşfedip çözümleyebildiğimiz kadarıyla bize yakışanı bulabiliriz, bize yakışanı yapabiliriz.

Başkalarını eleştirmeyi bırakıp kendimize, kendi edinimlerimize bakmamız gerekir. Ben vatandan, vatanım demekten ne anlıyorum, ne kastediyorum? Ben vatandaş olarak ne yapıyorum, nasıl davranıyorum, ne yapmalıyım, nasıl yapmalıyım?

Bu ve benzeri soruları düşünmedikçe, bu sorular üzerine doğru yanıt bulamadıkça bana yakışanı da kestirmem olanaksızdır.

O halde özetle şöyle diyebiliriz herhalde: Vatandaşlık bir bilgi ve bilinç işidir. Kendi kendimize bulabildiğimiz, fakat ge-

nel yargularla sınıanabilen bir bilgi ve bilinç sonunda gerçek vatandaş olunabilir.

Vatandaşlık kavramı oturtulamazsa toplum şuuru da sağlamaz. Yani ulus olma zorlaşır. Ulus var edilemezse ülke de anlam dışına çıkıverir, kaçıverir. Hal bu duruma gelirse toprağı ve altında kefensiz yatanları düşünmek olanaksızdır, düşünüyorum demek büyük yalandır. Yani ne vatan kalır, ne vatandaş...

Toplum vatanla, vataniyle var olabilir. Toplum vatandaş olabilirse, ya da olabildiğı oranda da bağımsız, hür ve özgür bir devlet olabilir. Bunlar böyle bilinemedikçe altımızdaki toprak yavaş yavaş, farkına varmadan kayıverir. Sonra da olanlar olur. Yakınmak nafi....

Toplum

Açısından

Küreselleşme

Özellikle Doğu-Batı Almanya ayrımının ortadan kalkması sadece Avrupa'da değil tüm dünyada yeni bir kavramın doğmasına ve çok kısa bir sürede de yaygınlaşmasına neden olmuştur denebilir. Bütünleşmeyi, tek vücut olmayı amaçlayan Küreselleşme (Globalleşme) Yirminci Yüzyılın en etkin söylemlerinden biri halini almıştır.

Bütün toplumlar; gelişmiş-azgelişmiş, büyük-küçük, doğu-batı, kapitalist-sosyalist, cumhuriyet-krallık hiç fark etmeksizin az ya da çok bu kavramla ilgilenmişler, değişik açılardan da olsa bu kavrama odaklanmışlardır.

Küreselleşme, dünyanın nasıl kavrandığı, dünya denince ne algılandığı ile doğrudan alakalıdır kanımca. Antik Yunan Birliğinin kurulmasını amaçlayan ve MÖ 8. yüzyılda oluşturulan olimpiyatlarda küreden kastedilen Yunan şehir devletleridir.

II. Philip ve oğlu İskender (MÖ 3.-4. yüzyıl) de Yunan Birliğini küreselleşme olarak algılıyorlardı herhalde.

Daha sonra 16. ve 17. yüzyıllar İmparatorluklar Çağı olarak kabul edilir ve o dönemde her imparatorluk için dünya kendi hükümranlığı içindeki topraklardan oluşurdu.

Yirminci Yüzyıl bir açıdan dünyayı paramparça etmiş, bir açıdan da tek vücut haline getirmiştir. Ulus ve vatan kavramlarını temel alan bağımsız ülkeler adeta her biri bir kutup olmuş ve

diğerine, tüm şirin gözükmelere rağmen düşman gözüyle bakmıştır. Bunun yanı sıra, internet ağı tüm ülkeleri birbirine bağlamış ve her bir toplum üyesi kendini diğer toplumların üyesiymiş gibi de algılamaya başlamıştır. Yani internet dünyayı bir elle tutulabilecek hale getirmiştir.

Dünyanın yeni kavranış biçimi “Küreselleşme” kavramını yaratmıştır ister istemez. Bu kavramın tanımı, sınırları, içeriği vb. nitelikleri tartışılırken, kimileri diğerlerini ikna etmeye çalışırken 1992 yılında 27 Avrupa ülkesinin işbirliği ile Avrupa Birliği kurulmuştur. Bunlar için bir bakıma dünya Avrupa’dır ve zaman içinde de daha farklı Avrupa ülkelerini de içlerine almışlardır, almaktadırlar. Kimi ülkelere de mavi boncuk göstererek Avrupa Birliği’nden yana olmalarını, Birlik fanatığı haline gelmelerini sağlamaktadırlar.

Küreselleşme, başlangıçta ekonomik bir kavram olarak ortaya çıkmış ve ekonominin üç temel öğesinin; sermayenin, emeğin ve üretimin sınırsız “devri âlemi”ini hedeflemiştir. Bu yol bilinen bir yoldur tartışmasız. Gelişmiş ülkelerin parasıyla, yine bu ülkelerin üretim alanlarına, azgelişmiş ülke emeğini taşımak ya da emeğin bulunduğu yerde üretim yapıp hazır emeği orada kullanmak.

Sermayenin tüm dünyayı dolaşması, nerede isterse (yani aklı nereye yatarsa) orada yatırım yapması, emeğini satışa çıkartmış toplumları da mutlu kılmıştır; hiç olmazsa başlangıçta. Çünkü iş alanları açılmıştı kendi ülkelerinde kendi toplumu için. Bu azgelişmiş ülke siyasetçilerinin kendi başarılarıymış gibi duyuruldu. Böylece alan da memnundu veren de. Toplumda, toplumlar da... Bu belki de küreselleşmenin tek taraflı olarak başlatılmasıydı.

Yabancı sermayenin gelmesi ya da emeğin farklı bir ülkeye gitmesi (Türk işçilerinin 1950’lerde Avrupa ülkelerine akın etmesi gibi) kısa bir süre sonra küreselleşme kavramına yeni bo-

yutlar kazandırmıştır. Bunları kısaca üç grupta toplamak olası gibi gözükmektedir: Bilinen ekonomik boyut, sonradan oluşan kültürel boyut ve nihayet siyasal boyut.

Küreselleşme, özellikle gelişmiş ülkelerin çağdaş bir emperyalizm yolu olarak düşünülürse ki böyle de düşünmek oldukça akla yatkındır kanımca, aile ilişkilerinden, çevrebilimsel (ekolojik) darboğazlara, bankacılıktan teknolojiye, kültürel değerlerden bilgi üretimine ve tüm bunların finansmanına kadar uzanan uçsuz bucaksız sorun kümesinin, kümelerinin yaratılması da kaçınılmaz olmuştur. Hal bu duruma gelince, devletlerin de siyasi tutumlarını tekrardan ve bir kez de bu açıdan değerlendirmeleri herhalde bir zorunluluktur.

Küreselleşme, özellikle komünist sistem tehdidinin ve korkusunun salındığı ülkelerde, doğal olarak da azgelişmiş ülkelerde, sanki gönlünce çalışma, gönlünce kazanma, gönlünce gezme tozma ve yine gönlünce mal mülk sahibi olabilme olanağı gibi algılanmış, algılatılmıştır. Bu materyalist öğretinin, daha sonra yaratabileceği sorunlar kimsenin aklına gelmemiş, gelmesi şart olan idareciler, yöneticiler bile ya akıl etmemişler, ya da şimdilik kaydıyla ertelemeyi yeğlemişlerdir.

Yabancı sermaye bir ülkede yerleştiğinde arkasından o ülkenin diğer ekonomik sektöründe yarattığı olumlu, fakat çoğunlukla olumsuz katkılar kendini hissettirmeye başlamış; “Paran kadar konuş” düsturu siyasi karışmalara (müdahalelere) kadar gidiverince küreselleşme devletin, hem tanımsal, hem yapısal ve hem de işlevsel varlığını değiştirtici bir etmen olmuştur, olmaya başlamıştır.

Bu olgu, yabancı sermayenin kötülüğü, zararı olarak tanınlanmamalı, aksine yabancı sermayeye kayıtsız, koşulsuz talip olan, ona kucak açan idarelerin bir zayıflığı (aczi) olarak düşünülmelidir. Yabancı sermaye iyi değerlendirildiğinde bulunmaz bir nimette olabilir tartışmasız. Nitekim bugün Rusya en çok

yabancı sermaye çeken (celbeden) bir ülkedir ve bu sayede kalkınmasını ve refah düzeyini çok hızlı bir şekilde yükseltebilmiştir.

Küresel işbölümü (eğer devlet ve vatandaş çıkarları doğru düşünülmüşse) sermaye transferini de kaçınılmaz kılar.

Küreselleşmenin ekonomik sorunları, hiç olmazsa kısa dönem için halledilmiş olsa bile, kültürel sorunlarının çözümü bu kadar kolay olmaz, olamaz.

Küreselleşme, aslında bir eksen çevresinde birikmek, bir merkez noktada toplanmak demektir. Yani sıradan bir ifadeyle ipin ucu hep birinde, birilerinde olur. Bu gün için ve görüldüğü kadarıyla yarın için ip Amerika Birleşik Devletleri'nin elindedir. Çünkü hem ekonomik bağlamda hem de erk (nüfuz) bağlamında en güçlü devlet odur.

Kültürel küreselleşme diye bir tanım yoktur ve hiçbir toplumda böyle bir tanımlamayı benimsemiş gözükmeyiz, gözükemez. Ama küreselleşmenin kültürel boyutu da vardır ve bunu kimse görmezlikten gelemeyiz.

Bir toplumda değişmeye başlayan çocuk isimleri, seslenme (hitap) sözcükleri, dükkan adları derken, bir topluma kimlik veren tüm kültürel değerler farklılaşır, onlara eskimiş gözüyle bakılır ve horlanır. Bu bazen o kadar ileri gider ki kimi yüksek öğrenim kurumlarında ana dil bile terk edilir ve yabancı dil eğitime geçilir. Küreselleşme yolu gibi yeğlenir, oysa kendi kimliğimizi inkar etmekten, horlamaktan ya da yetersiz bulmaktan başka bir anlam taşımaz.

Çağa ayak uydurmak farklı bir şeydir, geleneklere göreneklere sahip çıkmamak farklı bir şey. Bir düğün gecesinde gelinin babasının kolunda salona girmesi çağdaşlaşmak demek değildir, başka bir toplum geleneğini taklit etmek demektir. Bu ufacak bir detay bile küreselleşmenin kültürel boyutunu ve tehlikesini bize göstermek için yeter de artar bile.

Batılılaşma ile küreselleşmek de anlam bakımından ayrılıklar gösterir. Batılılaşma genç Cumhuriyetimizin sloganlarından biri, en temellerinden biriydi ve çağı yakalamak anlamını taşıyordu, geleceğin rotasını imliyordu. Bu dil, okuma-yazma sorununu halletme, tatil günlerini ayarlama, laik olma, hümanist olma, özgür kişilik, insan haklarını hiçbir ayırım gözetmeksizin koruyan hukuk düzeni, kendini geliştirme, fırsat eşitliği vb. hakların ve değerlerin benimsenmesi, sindirilmesi demekti. Polis devleti yerine koruyucu, kollayıcı devlet anlayışı demekti. Oysa küreselleşme, bir egemen toplumun kültürel değerler açısından da dünyaya hakimiyeti gibi bir ünlem taşımaktadır adeta. Gidişat da bunu göstermektedir. Küreselleşmenin altında “gibi olmak” yatar. Oysa batılılaşmanın altında “kendin olmak” yatar.

Batılılaşmayı, batıyı taklit olarak algılayanlar olmuştur ve halen de vardır. Ama bu onların ayıbıdır kavramın değil. Bu Atatürk’ü ve onun fikirlerini, düsturunu bilmemek demektir. Ne gariptir ki bu tipler en çabuk küreselleşmeyi benimseyen tiplerdir üstelik.

Küreselleşme bir düşülgü (ütopya) olarak hepimizin, herkesin isteğı, beklentisi olabilir. Ama uygulamada durum böyle değildir ve olabilemez de. Bunun uygulanabilirliği, korkarım ki bir egemen topluluğun hakimiyetidir, hem de her konuda, her alanda hakimiyeti...

Küreselleşme bir kimlik sorunudur her şeyden önce. “Gelin küreselleşelim” diyen toplumlar, bununla, aslında “benim istediğim kadar ve benim istediğim biçimde” demek istemektedirler. Bir ülke halkına vize koymak, vize işlemlerini yokuşa sürmek, “Beni ve koşullarımı kabul et, ama ben seni canım istediğinde kabul ederim” demekten farklı bir anlama gelebilir mi?

Sözgelimi bugün, Ülkemiz halkı için hiç ummadık toplumlar bile vize koymaktadır, vize isteğinde bulunanlara bin bir sorun yaratmaktadır. Bunun arkasında güçlü devletler ve onların

uygulamaları vardır ve küreselleşme kavramıyla da fevkalade ters düşmektedir. Bu ve benzeri işlemleri göre göre, böyle işlemlere artan bir şekilde taraf ola ola küreselleşmeye olumlu öyküler yağdırmak anlaşılır gibi değildir. Bunlarla küreselleşme arasında bir bağ kuramamak da ayrı bir sorun olsa gerek. Bir kişilik sorunu, bir kendini tanıma, bilme sorunu...

Bugün dünya ülkeleri sınıflandırılırken genel olarak ekonomik ölçütler temel alınmaktadır. “Fert başına düşen gayri safi milli hasıla”, “dış alım ve satım farkı”, “yatırım oranı” vb. gibi. Bu yolla da ülkeler; gelişmiş, azgelişmiş ve gelişmekte olan şeklinde sınıflara ayrılmaktadırlar. Bu doğru bir sınıflama ise de tek sınıflama değildir, olmamalıdır da. Manevi değerleri, tarihi zenginlikleri de ölçüt alan sınıflamalar yapılabilir tartışmasız. Örneğin bugün arkeolojik bulgular açısından ya da geçmişin zenginlikleri bakımından, tarihi miras yönünden en varlıklı ülkeler arasında ilk sıralara yerleşebilen ülkelerden biri de Türkiye’dir. Salt ekonomik darboğazda olduğu için azgelişmiş ülke kabul edilirse ve böyle bir muameleye tabi tutulursa, ya bunda bir adaletsizlik var demektir ya da Türk devleti ya da toplumu kendi değerlerinin bile farkında değildir, kendi değerlerini başka toplumlara tanıtamıyor demektir. Neresinden bakılırsa bakılırsın haksızlığa uğrayan Türk Devleti olur ve küreselleşme konusuna en son listeden katılabilir, en çok kullanılan devlet olur. Yani küreselleşmenin egemen devletleri, hem kültürel hem de siyasal açıdan toplumu yok ediverirler. Bunun ödülü de olsa olsa kısa süreli ekonomik kazançlar olur.

Küreselleşme kavramına moda gibi asılıp kalmak cehaletin en belirgin görüntüsüdür. Üstelik moda gelip geçici olduğu hâlâ küreselleşmenin etkisi kalıcı ve iz bırakıcı olur.

Toplum, bu durumun bilincinde olarak, tek ses gibi kabul ya da reddedebilmelidir kimi dayatmaları (empezeleri).

İnsan ve Toplum Açısından Gelişmişlik ve Azgelişmişlik

Babil İmparatoru Hamurabi'nin ünlü yasaları, kendinden sonrakı tüm kültürlerle örnek olmuş, her devlet için adeta bir anayasa niteliği almıştır. Yasaların temel ilkesi, her alanda adalettir: Toplum yaşamında adalet, ticarete adalet, cezada adalet vb... Fakat bu adalet anlayışının temelinde o dönemin insan anlayışı yatar. Hamurabi Yasalarına göre insanlar iki sınıfa ayrılır: Biri İnsan ya da İnsanoglu diye adlandırılır, diğeri ise Azinsan... Bu sınıflama toplumdaki statüyü betimleyen soylular, halk ve köleler sınıflamasından farklı bir mantığa dayandırılmış olup varlık nedenlerini, var oluş nedenlerini açıklar gibidir. Adalet her iki insan türü için farklı çalışır. Sözelimi İnsana karşı işlenen bir suçun cezası, Azinsan'a karşı işlenene oranla daha ağırdır, tazminatı daha yüksektir.

Yaklaşık MÖ 2003 yıllarına tarihlenen bu 282 maddenin üzerinden nice yüzyıllar geçmiş, insan ve insana bağlı değerler üzerine nice felsefi okullar oluşturulmuştur.

Özellikle Aydınlanma Çağından sonra tüm devletler, ister cumhuriyet olsun, ister krallık, ister totaliter sistem olsun, ister liberal, zaman içinde adil devlet, koruyucu devlet, eşitlik ilkesini temel alan devlet şekline dönüşmüş ve tüm insanların eşit olduğu ilkesini benimsemiştir. Bugün hiçbir ülkenin temel yasaları kendi toplumunu sınıflara ayırmaz ayıramaz. Artık krallık dönemlerinin, imparatorluk dönemlerinin sınıflanmış toplumları yoktur ve olamaz da. Hiçbir devlet, benim halkım için eşitlik ilkesi temel alınmaz demez, diyemez. Dedirtmezler de...

Hamurabi Yasalarından bu yana insanların eşit olduğunu vurgulayan pek çok uluslararası sözleşmeler yapılmış, beyannameler çıkarılmış ve her ülke de bunları benimsemiş, hatta resmen kabul ettiklerini, bu yasalara uyduklarını bildirmişlerdir.

Acaba gerçek metinlerde yazılan mıdır, bu metinlerde görülen midir? Yoksa görülebilen midir? Görmesini bilen görüldüğü müdür?

Bütün eşitlik ilkelerine karşın Hamurabi Yasalarındaki mantık, sanki devam ediyor gibidir. Yalnız tanımlamalar değişmiş gibi.

Özellikle kapitalizmden ve sanayi devriminden sonra temel ölçüt maddi değerler olmuş ve sadece insanlar değil toplumlar, ülkeler de ekonomik varoluşlarına göre değer kazanmışlardır. Fakir, zengin ve orta halli insanlar diye en az üçlü bir ayrım bugün her şey için bazdır.

İnsanların bu tür sınıflanmasına paralel olarak devletler de “Gelişmiş”, “Gelişmekte Olan” ve “Azgelişmiş” olarak ayrılmakta ve her devlet, diğer devletlerden, ekonomik durumlarına göre muamele görmektedir.

Böyle bir sınıflama ve ayrım çağın mantığına ve insan anlayışına uygun mu acaba? Böyle bir sınıflamayı, ekonomik erkleri sayesinde nüfuz açısından da güçlenmiş devletler mi ortaya atmıştır ve bundaki esas amaç kendi varlıklarını egemen kılmak mıdır? Eğer böyle ise eski tiranlardan, eski soylulardan ne farkları vardır?

Parayı saygınlığın tek ölçütü olarak görmek, belki bir gerçeği yansıtıyor olabilir. Nitekim paralıları kendini eskilerdekine oranla çok daha fazla soylu ve aristokrat hissetmekte, fakirler de kendilerine köle muamelesi yapıldığını iddia ederek daha sinmekte, daha ezilmektedir. Bu iki sınıfın sayısal ya da güçsel varlıklarının etkin görünümü yanında orta sınıf, araya sıkışmışlığın etkisiyle kendinden üstünlere imrenerek, altındakilere de hayıflanarak sessiz ve içine kapanık yaşar olmuşlardır.

Fakat gerçek, istatistiklerin, uluslararası değerlendirme raporların verileri kadar yalın değildir. Tam aksine çok daha karmaşıktır ve öylesine ayrıcalıklı durumlar ortaya koyar ki genel yargıları bile altüst eder. Sözelimi, bugün dünyanın en zengin devletleri, emirlikleri vardır ki insan ve insan hakları açısından az gelişmiş ülkeler arasındadır. Bunun yanı sıra ekonomik açıdan adeta sefalet içinde yaşayan kimi ülkeler vardır ki bunlara hiç kimse az gelişmiş muamelesi yapmaz yapamaz.

Yıllar önce, daha çocukken yaşadığımız İstanbul Fatih semtindeki evimizin bitişiğinde seferması misali apartmanın alt katında iki yaşlı hanım otururdu: Abla ve kız kardeşi... Bunlar son derece gösterişsiz (mütevazı) bir yaşam sürerlerdi, ama herkesin sevgisini ve saygısını kazanmışlardı. Onlara hürmet etmeyen bir tek kul bile yoktu. Varlıklı bir ailenin çok iyi eğitim görmüş bu iki kızı, sonra, bilemediğim nedenlerle fakir düşmüşlerdi. Ama hiç kimse onları horlamamıştı, horlayamamışlardı gösterdikleri kişilik nedeniyle.

Daha sonra, Ankara'da Siyasal Bilgiler Faköltesi'nde okurken ekonomi derslerinde gördüğüm ekonomik sınıflamalar; gelişmişlik, az gelişmişlik bana hep bu iki muhterem hanımı anımsatırdı ve bu nedenle de ekonomik ölçütlü sınıflamalara isyan edesim gelirdi.

Ayrıca 1950'lerden sonra türeyiveren zenginlerin pek çoğunun da, tüm gösterişlerine rağmen çevrelerinde saygınlık yaratmadığına, saygı duyanların, duyar gözükenlerin de belli art niyetlerle, belli çıkar adına böyle davrandıklarına bizzat tanık olmuşumdur.

Ekonomik tanımlamalar gerek insan açısından, gerek toplum açısından belli bir anlık durumu gösteren, durağan (statik) tanımlamalardır. Oysa dünü, bugünü ve olası yarını bize vermeyen, veremeyen ölçütler gerçek değildir ve olamaz. Olsa olsa bir insan ya da bir devlet baz alınarak yapılan göreceli bir sınıflama olabilir ve bu genelde de gelişmiş sayılanın kendini merkeze koyarak yaptığı bir ölçümü verir. Bundaki esas amaç da kanımca, gelişmişin gelişmişliğini teşhir ve bu yolla bir baskı kurmaktır. Ayrıca geliş-

memiş dediğinde olan ve kendinde bulunmayan bazı değerleri sıfırlamaya çalışmaktır. Sözelimi gururla vurgulanabilecek bir tarihi, bir geçmişi olmaması, kültürel zenginliği bulunmaması gibi... Kökünün, köklerinin yokluğu ekonomik güçle kapatılabilir miydi acaba? Parasal güçle bunu başaran ve karşısındaki devlete, devletlere bu geçmiş zenginlikleri unutturabilen devlet her zaman vardır ve olacaktır da. Yeter ki karşısındaki kendini iyi tanınsın, kendini doğru bilsin. Muhatabını doğru değerlendirsın.

Bu ekonomik sınıflandırmaya içte ve dışta en çok taraf olan ülkelerden biri de ülkemizdir, ulusumuzdur.

Yaşamdan ve yaşantılardan hareketle gelişmiş ya da az gelişmiş tanımlarının gerçeği ne denli yansıttığı daha açık ve seçik ortaya çıkartılabilir kanısındayım.

Cumhuriyetin ilk kurulduğu ve Atatürk'ün önderlik yaptığı yıllarda ülkemizin ekonomik koşulları bugünkünden çok daha olumsuzdu, çok daha kötüydü tartışmasız. Ama tüm kalkınmış (ya da gelişmiş) ülkeler Türkiye Cumhuriyeti ile dost olmak, dostluk antlaşmaları yapmak için adeta sıraya girmektedirler. En ünlü dergiler Atatürk'ü kapak yapmak adeta yarışa giriyorlardı. Bütün liderler saygılarını sunmak için ülkemizi ziyaret ediyorlardı.

Lozan Antlaşması başka türlü nasıl imzalatılabilirdi?

Bir Hatay ülke sınırları içine hiçbir itirazsız nasıl katılabilirdi?

Osmanlı'nın yerini yeni bir devlet almıştı, ama Osmanlı ruhu, o imparatorluk yönetim gücü daha da zinde olarak daha da bilinçli olarak, çağ koşullarına daha uygun olarak dimdik ayakta ydı.

Osmanlıdan gururla miras aldığımız azınlıklar yanıımızdaydı, toplumun bir üyesiydi.

Osmanlı'yı sadece halifelik olarak düşünebilenler o zaman da vardı. Yeraltından faaliyet gösteren azınlıklar (en genel anlamıyla) o zaman da vardı. Ama güçlü devlet karşısında hiçbirini en ufak taşkınlığa cesaret edemiyordu, bunun için fırsat bulamıyordu. Belki de gerek bile görmüyorlardı. Herkes eşitti, herkes öz-

gürdü. Fakirlik, yoksulluk umutla, bir beklentiyle katlanılabilir bir hal almıştı. Kimi değerler ve inançlar, sözgelimi din, çoğunluk ölçütüyle bir baskı aracı gibi kullanılmıyordu, bunu kimse aklından bile geçirmiyordu.

Dünyanın hemen hemen hiçbir ülkesi, “azgelişmiş ülke” diye Türkiye’yi ve Türkleri horlamıyordu. Kapitülasyon gibi bir imtiyazı yitirmiş bulunanlar bile...

O zaman da zengin ülkeler, fakir ülkeler vardı. Gelişmiş ya da azgelişmiş ülkeler vardı. Ama bu durumlar sürekli bir ölçüt gibi görülüyordu ve gerek insanlar, gerek toplumlar keskin bir bıçakla sınıflara ayrılmıyordu. Nüfuz bölgeleri (hinterlandı) oluşturmak isteyen devletler buna cesaret edemiyordu, hiç olmazsa kimi ülkeler için yapamıyorlardı ve Ülkemiz de bunlardan biriydi.

Atatürk döneminde de Cumhuriyet ve Demokrasi yerleştirilmeye sindirilmeye çalışılıyordu ve toplumun %90’ı okuma yazma bilmiyordu. Ama Meclis üyelerinden hiçbiri, ne “Ben Türk değilim” demeyi ne de ülkeyi parçalamayı akıllarının ucundan bile geçirmiyorlardı, geçiremiyorlardı. Liderler de bu tip aymazlıklara olanak vermiyorlardı. Çünkü her şeyden önce kendileri inançlı bir cumhuriyetçiydi, bilinçli bir demokratı.

Atatürk döneminde toplum bir bütündü. İdare edenlerle edilenler ideolojik açıdan tutarlılık gösteriyordu ve diğer ülkeler de bunu görmezlikten gelemiyorlardı.

Toprak bir bütündü. Ne anarşi, ne terör filizlenebiliyordu. Ufacık bir kımıldama, kımıldanış bile güçlü yönetim ve güçlü idare tarafından anında bastırılabilir, sindirilebiliyordu. Artık Patrona Halil Dönemi, zihinlerde bile çok gerilerde kalmıştı.

Atatürk döneminde toplumsal gerçeklerle tarihi gerçekler çağdaş ve çağcıl gerçeklerle dengelenebiliyor ve tüm ulus için bilinçli bir felsefe oluşturabiliyordu.

Sonra, sonra neler oldu?

“Her mahallede bir milyoner yaratma” dönemine geçildi. 1950’lerden sonra demokrasi adına demokrasi katledilmeye, partizanlık her şeyin önüne geçmeye başladı. “Vatan Cephesi” insanları, insanlarımızı böldü. Tiyatro sanatçıları bile ikiye ayrılır oldu.

6-7 Eylül 1955 olayları İstanbul vatandaşlarını Azınlık-Azınlık Olmayan diye sınıflara ayırdı ve Türklük, Vatandaşlık kavramları bir daha onarılamayacak şekilde yara aldı. Daha sonra bu yara süregelen (müzmin, kronik) hale dönüşüverdi.

Cehalet ve bilinçsizlik, çıkarıcılık demokrasi kisvesinde, eşitlik adı altında yönetime sıçradı bir mikrop gibi. Sonra da salgın (epidemik) bir hastalık halini aldı.

Marshall Yardımı önce okullara süt, peynir olarak girdi, sonra bütçe açıklarının kapatılmasında bir olanak, bir araç oluverdi.

Böylece 1950’lerde başlayan Amerikan hayranlığı, gittikçe hem bireysel, hem de toplumsal kişilik dönüşmesine, kendini beğenmemeye, taklitçiliğe ve tüm bunların sonunda da cehalete dönüştü.

İnsanlar kendi olmaktan ~~umun~~ umun olmaya, atalarını horlamaya başladı. Her delikanlı kendini “Asi Gençlik” kahramanı gibi görür oldu. Her genç kızın hayali de film yıldızı ya da model olmaktı.

Düşler insanı gerçeğe ulaştıracağına düşün kendi gerçek zannedildi. Böylece gerçekten uzaklaşılar oldu en baştakinden sıradan insana kadar.

Ve böylece gerçeğe şuradan veya buradan, dolaylı ya da dolaysız hiçbir bağı olmayan düşünceler, “Küçük Amerika olmak”, “Bir koyup beş almak”, “Amerika bizsiz yapamaz” gibi düşler, boş kafaların, ileriye görmekten aciz yöneticilerin idaresi toplumu ekonomik olarak olmasa bile kişilik olarak az gelişmiş hale getirdi.

Tavuk yumurtadan yumurta da tavuktan çıkar örneği gibi 40-50 yıl içinde Türkiye az gelişmiş insanların ülkesi, Türkler

az gelişmiş idarenin bir halkı olarak ortaya çıktı ve diğer ülkeler de bundan hemen yararlanmasını bildi.

Demokrasi zannedilerek yapılan seçimler, çoğunluğun yargısıyla çoğunluğun tipinde olanları idareye getirdi. Çıkarıcı,encil, kurnaz ve cahil yönetimler, yöneticiler.

Zıt seslilikle, çok sesliliğin bilincinde olamayanların yarattığı meclis, kendi kuyusunu kendi kazar oldu. Ülke içeriden paylaşıl-mak istenirken dışarıdakilerin boş durması da elbet beklenemezdi.

Büyük balık küçük balığı yutar ilkesinden hareketle Gelişmiş Ülkeler, Az gelişmişin üzerine çullandı. Buradaki gelişmişliği hâlâ ekonomik zannede koyalım. Halbuki burada kastedilen akıldır, kişiliktir, bilinçtir, ne para ne pul...

NATO Antlaşmasının üyesi olarak başka devlet çıkarları adına Kore'ye bile giden ve orada evlatlarını şehit bırakan ülkemiz, hâlâ aynı sözleşmenin üyesi olduğu halde hiç kimse yanında olmadan iç ve dış kaynaklı düşmanlarla uğraşmakta ve bu kez de kendi evlatlarını kendi topraklarında şehit etmektedir. NATO üyeleri dünü unutmuş gibi gözükmekte ve en saygın üyelerinden birinin düşmanının sırtını sıvazlamaktadır. Bütün bunların ekonomik az gelişmişlikle değil akılsal az gelişmişlikle bağı vardır. Gerisi boş laftır ve yine cehaletin kanıtından öte bir anlam taşımaz.

Bir toplumun az gelişmişliğini sadece ekonomiye bağlayanlar, bağlar gözükenlere bir öneri getirilebilir. Şöyle bir çevrelere bakınsınlar, çok kısa süre içinde ekonomik gelişmelerini fazlasıyla tamamlayan insanlar gelişmiş insanlar mıdır ki toplumlar da zengin olunca hemen gelişiversinler...

Tanımlamalardaki gerçeği yakalayamadığımız sürece gerçeğin kendi çok pahalıya mal olabilir. İnsanlar ve toplumlar bunu bilemedikçe başları dertten kurtulamaz. Yapılacak tek şey beterrinden (daha beteri de ne ise) korunmak için yakarmaktır. Yakara koyalım.

Toplum, Topluluk ve Azınlık Kompleksi

Her toplum, nüfus bakımından farklı büyüklükteki toplulukların bir araya gelmesiyle oluşur. Farklı toplulukların ortak amaçları toplumu yaratır ve ona bir kimlik kazandırır.

Tarihi süreç içinde imparatorluklar oluşturan devletlerden kendi kabuğu içinde yaşamış ya da yaşamakta olan devletlere dek her toplum, istense de istenmese de farklı topluluklardan oluşmuştur. Bu farklılık, bazen etnik olabilir, bazen dini, bazen bilinçli bazen bilinçsiz olabilir. Ama yine de isteyerek ya da isteksiz bir toplum oluşturmurlar.

Devlet düzeyinde düşünüldüğünde, bir toplumu devlet yapan en önemli özelliğin dil olduğunu söyleyebiliriz. Belli bir toprak alanı içinde yaşayan ve belli bir dili kullanan topluma devlet denir ifadesi belki de en kısa ve en öz tanımlamadır. Bayrak, ulusal marş gibi simgeler hep dilden sonra hesaba katılabilir. Dilden sonra gelirler, ama yine de devleti betimleyen en önemli göstergeler kabul edilir ve bunları reddetmek devleti reddetmek olur.

Dil, resmi dil toplumun tüm yasama, yargı ve yürütme organlarını içine alır. Başka bir deyişle bürokrasinin tüm elemanları tek bir dil üzerinden iletişim sağlarlar. Bunun ayrıcalığı pek yoktur, hiç yoktur. Ama toplumu yaratan alt topluluklar, kendi içlerinde istediği dili kullanma özgürlüğüne de sahiptirler demokratik sistemlerde. Hatta gelecek nesillere kendi dillerini

aktarmaları için okul bile açabilirler, üstelik devlet bunu teşvik de eder, etmelidir de.

Hiçbir topluluk, toplum içinde, şu ya da bu nedenle bir ayrıcalığa sahip değildir. Devlet karşısında herkes birdir, eşittir. Eğer aksi bir durum varsa, bu devletin tutumundan değil belli bir topluluğu yaratan bireylerin belki daha akıllı, belki daha zeki, belki daha aydın olmalarındandır.

Genellikle bir toplumu yaratan topluluklar “azınlık” olarak tanımlanır ve bunların, belki de belli bir topluluğa oranla sayısal azlığı bu tanımlamayı kaçınılmaz kılar. Fakat aynı zamanda bir de gizli (zımnen) de olsa bir küçümseme, bir horlama ya da bir san-ki haksızlığa uğramış, ezilmiş gibi bir düşüncüyü de çağırıştırır bu “azınlık” sözcüğü. Oysa böyle bir içeriği yoktur ve olamaz da. Çünkü azınlık, kimi zaman idareciler, yöneticiler, kimi zaman aydınlar, kimi zaman da sanatçılar için de kullanılır, kullanılabilir.

Antik Yunan’dan başlayarak her toplumda, hele imparatorluklar döneminde azınlıklara her zaman ve her yerde rastlamak olasıdır. İstilalar, fetihler toprakların ve üzerinde yaşamakta olan toplulukların, hatta devletlerin el ve kimlik değiştirmeleriyle oluşan azınlıkların yanı sıra kendi iradeleriyle bir devletten başka bir devlete de geçen göç eden azınlıklar vardır. Sözelimi 15. yüzyılda din değiştirmeye zorlanan İspanyol Yahudilerinin (Sefaratların) toplu olarak Osmanlı devletine göç etmeleri gibi.

Kimi ülkelerde azınlık her zaman sorun olmuştur. Bu sorun, bazen devlet için, bazen de kimi azınlık için, azınlıklar için söz konusu olabilir. Bu nedenle 1978 yılında azınlık, hukuksal olarak tanımlanmış ve bu tanım her toplum tarafından benimsenmiştir. Tanımı kısaca şöyle ifade edebiliriz:

“Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan, üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü ör-

tülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren gruba azınlık denir.”

Oldukça açık bu tanımlamaya karşın her ülkede, kimi zaman, kimi topluluklar ya da gruplar kendilerini azınlık gibi görürler, azınlık kabul ederler ya da görülürler, edilirler. Örneğin Ülkemizde Cumhuriyet kurulduktan sonra bir grup İstanbul bürokratu kendini böyle nitelendirmiştir. Daha sonra da, belki buradan geçen bir moda ile Cumhuriyetin ilk dönem siyasetçilerinin, bürokratlarının çocukları da daha sonraki dönemlerde, belki de babalarının olanaklarına sahip olamadıklarından kendilerine azınlık demeyi yeğlemişlerdir. Ya da böyle bir tavır, böyle bir tutum içine girmişlerdir.

Yukarıda belirtilen hukuki tanımlamaya uygun azınlık, bir devlet için, aslında aranan bir nimet olmak durumundadır. Çünkü moda olan tanımlamayla çok renklilik ya da kültürel mozaik bir toplumun zenginliği ve ayrıcalığı demektir.

Topluluklara ya da azınlıklara rağmen bir toplumu var edebilmek, o toplumu devam ettirebilmek herhalde iki koşula bağlıdır. Bunları şöyle vurgulayabiliriz:

Sağlam ve köklü bir toplum bilinci,

Güçlü bir devlet.

İki koşul, hemen anlaşılabilceği gibi sürekli bir sebep sonuç ilişkisi içindedir. Devlet zayıfladığında toplum bilinci, toplum olma bilinci sarsılır, bilinç kaybolduğunda devlet çöker ya da parçalanır.

Devlet bir düzen, bir örgüt (organizasyon) anlayışının somutlaşmış göstergesidir. Devlet, toplumunu düzenler, örgütler, onu kollar ve korur. Devlet toplumun huzurunu, rahatını ve gizil (potansiyel) güçlerini gerçekleştirmesini sağlar. Devlet hem içerde, hem de dışarıda toplumunu, onu onurlandıracak, gururlandıracak şekilde temsil eder. Kabaca ve en öz tanımlamasıyla devlet budur ve bu kadardır.

Devlet varlık nedenlerini yerine getiremezse, sorumluluklarını gerçekleştiremezse her şeyden önce toplum bilinci zedeledir, sarsılır ve umulandan çok daha kısa bir süre içinde yok olur. Yani devlet bir güvendir, bir garantidir toplum için, topluluklar için, Bir ümittir, yarına mutlu, sağlıklı ulaşabilme umudu. Bu güven yitirildiğinde, bu umut kaybolduğunda tekrar sağlanması gerçekten zordur. Tarih sayfaları bu tür örneklerle doludur ve bunları görmezlikten gelme, ancak cehalet olarak tanımlanabilir, vahamet olarak kabul edilebilir.

Toplum bilinci, bir ulusun belli bir ortak paydada buluşması, bunu benimseyip kabullenmesi ve bunun üzerine yaşamını örgütlemesi, örgütleyebilmesi demektir.

Böyle bir örgütlenmede kalabalık nüfus, az nüfus, şu dine ya da bu dine bağlı olma, bu ırktan gelme gibi hiçbir koşul, hiçbir ölçüt olmaz, olmamalıdır. Oluverirse, oluşturulur, hem devlet hem de toplum sarsılır, zarar görür.

Tahmin edilebileceği gibi bir toplumun içindeki topluluklar, ister azınlık olsun, ister çoğunluk, genel anlamda bir yarışma (rekabet) içindedirler. Şu ya da bu yolla kendilerini diğerlerine kabul ettirmek ve saygınlıklarını artırmak yarışı... Her bir azınlığın onu özgün bir grup yapan nitelikleri, ayrıcalıkları vardır. Biri çalışkansa, diğeri akıllıdır. Biri kültürlüyse, diğeri sanatkarıdır. Biri maddi zenginliğe sahipse diğeri kültür açısından zengindir. Bu ayrıcalıkları daha da artırmak olanaklıdır şüphesiz. Bu özellikler arası rekabet, birinde olanın diğerini de tahrik ve teşvik etmesi şeklinde kendini gösterirse toplumsal kalkınma daha da hızlanır, ortak paydalar daha da artar. İstenilen de, beklenen de budur aslında.

Fakat bu rekabet, nüfus bakımından, din, ırk ya da daha farklı bir nitelik bakımından çoğunluk kabul edilen tarafınca, salt bu sayısal ayrıcalık kullanılarak yapılırsa, yapılmaya kalkılırsa iş yukarıda değinildiği gibi istendik yolda olmaz, tam tersine

bir baskı, hatta bir dikta şeklini alır, alıverir. Hele bu gidişatı devlet görmezse, göremezse ya da görmezlikten gelirse iş çıkırından çıkar, çoğunluk, tabir yerinde ise işi azıtır. Hal böyle olunca, bu duruma gelince azınlık kavramı daha açık seçik kendini hissettirir, kendini gösterir ve azınlığa da kaçınılmaz olarak söz hakkı doğar. En azından, söz hakkı doğar.

Bu hak, azınlık, azınlıklar tarafından kullanılabilmesi gibi, başka topluluklar, başka ülkeler tarafından da kullanılabilir. Bazen destek olunur, bazen yangına körükle gidilir. Böyle bir durumda bilinmelidir ki asıl suçlu, tüm bunlara neden olandır, yoksa azınlık değil.

Sayısal ayrıcalıkları ya da grubu grup yapan temel nitelikleri ne olursa olsun birbirlerinin varlığını kabul etmeyen, edemeyen topluluklar, birbirlerine toleranslı davranmayan topluluklarda her kez zararlı çıkar. Hatta en kârlı olacağını uman bile. Ama unutulmamalıdır ki kurunun yanında yaş da yanar, yanar.

Seçime dayalı devlet sistemlerinde, salt siyasal nedenlerle, yani oy kaygısıyla çoğunluğa yanaşma, hemen hemen her ülkede görülen bir olgudur. Bu dengeli tutulmadığında, bilinçli yapılmadığında çoğunluk bu tutumu hemen lehine çevirebilir, hemen sömürür (istismar eder). Hakkı yenen, ezilen, ezilmekte olan bir azınlık ya da azınlıklar yaratılır bu yolla. Suçlusu da ne kadar kaçmak isterse istesin devlet olur, hükümet olur. Bunun örneklerine bizim yakın tarihimizde de görmek, ne yazık ki olanaklıdır.

Azınlık ezilirse, hatta ezilebileceğini hissederse ortaya ikinci bir sorun, ikinci bir sorunsal çıkar: Azınlık kompleksi.*

Toplumumuzca “Aşağılık duygusu” olarak tanımlanan ve kullanılan bu deyiş öznesi açık seçik belli olmayan bir ifadedir. Azın-

---

* Azınlık Karmaşası da denebilir belki. Fakat buradaki anlamıyla Kompleks bir psikoloji, bir tıp terimi olarak da kullanılmaktadır. Bu nedenle yeğlenmiştir.

lıkta var olan bir kompleksi mi ifade ettiği, yoksa çoğunlukta olan bir duyguyu mu ifade ettiği pek net değildir kanımca. Yani kimi durumlarda böyle ise de kimi durumlarda şöyle olabilir. Örneğin bazı Türk azınlıklarının işlerinde çok başarılı olması ya da tatil günlerinin hakkını vermesi, birden fazla dil bilmeleri; iyi eğitim görmeleri, varlıklı olmaları veya dini törenlerindeki soyluluk, çoğunluğumuzda bir haset, bir kıskançlık, bir aşığılık duygusu yaratabilir. Dünyanın her yerinde de bu böyle olur. Kıskanmadan, hasetten doğan kompleks azınlığa yansıtılır ve o suçlu gibi gösterilir. Oysa hiç alakası yok. Ya da sosyo-ekonomik bakımından kalkınmış, yaşam standartları yüksek yerleşim alanları çevresinde yaşayan daha mütevazı topluluklarca duyulan imrenme onlarda aşığılık kompleksi yaratabilir ister istemez. Bu durumlar toplumsal anarşinin kökenlerini oluşturur ve bir devlet bunun bilincinde olmazsa toplum parçalanır, uç kutuplara ayrılır ve ortak geçmişlerini, gelenek ve görenekleri, her şeyi, her şeyleri unutarak birbirlerine düşman kesilirler. Cinayetlere kadar varan saldırganlıklar günlük olaylara dönüşür ve devlet güçsüzlüğünden (aczin-den) başka hiçbir şey sergileyemez.

Aşığılık duygusu kimde ve nerede olursa olsun, çok özel durumlar dışında bir grubun değil, devletin bir sorunu olarak düşünölmelidir. Böyle bir duyguyu yaratan faktörler, zamanında ve doğru olarak saptanamazsa devlet zaafı olarak betimlenir.

Tıpkı çok çocuklu bir ailede ana baba evlatlarına eşit davranmaz ve kimilerine, örneğin erkek çocuklarına ayrıcalık gösterirse kız çocuklarında eziklik, güvensizlik ve benzeri kişilik bozuklukları oluşur ve bu çocuklukta edinilen sorunlar yarının anaları olduklarında da devam eder. İşte devletteki kısa ya da geçici zannedilen bazı darboğazlar da aynen böyle bir sonuç verir ve gelecek nesillerde daha büyük bir yankı bulur.

Kimi ayrıcalıklar (imtiyazlar) çoğunluğu, üste çıkarıverirse alttan alta kaynayan bir darboğaz kaçınılmaz olur. Örneğin son

yıllarda Ülkemizde sık sık rastlanan, oysa yine örneğin elli, altmış yıl önce kimsenin aklına bile gelmeyen Müslüman ve Müslüman olmayan ayrımları, mezhep farklılıkları ya da Müslüman ise Türk saymak, değil ise Türk değil demek gibi, hiçbir mantığa sığmayan, hiçbir dayanağı olmayan, bilinçsizlik ve cehalet göstergesi şoven tutumlar ve söylemler, çoğunluk nüfusun kimi kesimlerinde bir güçlenme duygusu yaratmış ve kendilerince azınlık olan herkese karşı bir saldırı hakkı doğurmuştur. “Bizden ve bizden olmayan” politikası, aslında çoğunluğun duyduğu aşağılık kompleksinden ve onun çırpınışından başka bir şey değildir. Yani bir tür hastalıktır. Tedavisi ve çaresi olan bir tür hastalık.. Yeter ki hekim zamanında yetişebilsin, yetişen hekim sıfatını hak etmiş bulunsun.

Toplum, topluluklar sayesinde var edildiğinin bilincine varmazsa, geç kalmadan varamazsa, ne toplun kalır ne de devlet.

Sosyalleşemedikçe, akıl ve bilgi horlandıkça kimi kaçınılmaz sonlar beklenilenden daha hızlı bir şekilde gerçekleşir ve bunun suçlusu da, ne toplum, ne topluluklardır, ne çoğunluktur, ne de azınlıktır, fakat devlettir.

Çağdaş ve çağcıl hümanizmin ve onu temel alan devlet sisteminin çalıştırılamayışı durumunda, en kârlı çıkacakların bile zarara uğrayacağına kesin gözüyle bakılması gerekir. Gerçeği yakaladığımız an yaşanacak pişmanlığın kimseye bir yararı dokunmayacaktır.

Toplum-Toplumlar

ve

Tüketim Kültürü

Çocukluğumda “Yerli Mallar Haftası”, “Tutum Haftası” gibi günler ve kutlamalar vardı ve hem anamız babamız, hem de öğretmenlerimiz bizi bu iki konuda da yüreklendirirler ve yönlendirirlerdi.

Bütün arkadaşlarım ağabeylerinden, ablalarından kalan eskitemedikleri üstlükleri giyerdi. Hepimiz böyle yapardık ve kimse kimseyi yadırgamazdı. Kimse kimseye özenmezdi, herhangi bir tüketim maddesi için heveslenilmezdi. Bütün bunlar yokluktan değildi. Bir öğrenmedendi, bize önerilen ve gösterilen yaşam biçimindendi.

Sonra, 1950’lerden itibaren hızlı bir değişme oldu, oluverdi. Kimse farkına varmadan giyim kuşamdan başlayarak, ev döşemesine, hatta yaşanan eve dek her şeyi beğenmemeye, her şeyden bıkmaya, sıkılmaya başladı, gözüümüz hep dışarıda, başkasında oldu.

Anneannemin; “Dolaplar çul doldu, çaput doldu” şeklindeki başa kakmaları (serzenişleri) hiçbirimiz tarafından dikkate alınmadı. Giyim-kuşamda artık gereksinim ve yararlılık değil, yenilik, şıklık ve bunlardan da öte gösteriş ön plana çıkıverdi. Çoraplarım çekmecelere sığmaz oldu.

Canım ceviz masalar gitti, formikalar alındı. Güzelim ahşap parkeler kaldırıldı, muşamba döşemeler yapıştırıldı. Kadife ya da keten perdelerin yerini naylon tüller ve gölgelikler aldı. Daha neler, neler...

Zevksizlik, hatta çirkinlik (sakillik) moda oldu, varlıklılığın göstergesi sayıldı. Ne kadar alışveriş yapıyorsan, ne denli sık giyim kuşam değiştiriyorsan o kadar saygın sayılıyordun, o denli zengin kabul ediliyordun.

Bu tür düşünme bizi nasıl yakaladı, nasıl araya sıkıştırdı bilemedim, farkına varamadım. Her şey birden oluverdi. Sanayileşiyoruz, kalkınıyoruz derken, derlerken biz olmaktan çıkmaya ve birilerine özenmeye başlayıverdik. Üstelik kimsenin de bundan yakındığı yoktu.

“Sakla samanı gelir zamanı”, “Bir hırka bir lokma”, “Ayağını yorganına göre uzat” gibi özdeyişler duyulmaz oldu, öğretilmez oldu.

Toplum yediden yetmişe değişmişti, değişivermişti.

Çağdaşlaşmanın, modern olmanın göstergesi *tüketim* kabul ediliyordu artık. Bundan sonra da böyle gidecekti.

Üniversite’de Henry Ford’un sonradan “Fordizm” diye adlandırılacak olan politikası, seri üretim ile tüketim ilişkisi, bana yaşadığımız ve o dönemde de yaşamakta olduğumuz değişmeyi birden kavratıverdi. Ama o tarihlerde, gençken bu tüketim tutkusunun sadece kent soylulara özgü olduğunu zannediyordum. Tüketime duyulan aşırı ilgi zenginle biz orta sınıfı birleştiriyor, tutarlı bir bütün yapıyordu. Bunun yanı sıra bizim de alt sınıflara örnek olabileceğimiz, hatta olduğumuz aklımdan bile geçmiyordu. Oysa gerçek buydu.

İnsanların birbirlerini taklit etmede en kestirme yol tüketim ve tüketim kültürüydü. Hele az gelişmiş toplumlarda...

Aklın ve görgünün yarattığı ve toplum üyelerini birbirinden ayıran kültürün yerini, toplumun üyelerini bütünleştiren ve bu farklılığı yok eden bir kültür almıştı, yapay (suni) bir kültür ki bu “Tüketim Kültürü” idi.

Bir toplumun çoğunluğunun işine gelen, o çoğunluğa üst ve orta sınıflarla aralarındaki farkı, hatta uçurumu yok zannettiren

bu yapay kültür, yani Tüketim Kültürü, toplumun sınıf atladığı, kalkındığı duygusunu da yaratıveriyordu hem toplumda, hem de yöneticilerde.

Son yıllarda “Hamdolsun! Ülkemizde ne ararsan var. Yurtdışından hiçbir şey getirmeye değmez” diye gururlanıyoruz, kıvanç duyuyoruz.

Tüketim Kültürü, sadece sınıflar arası farkı değil, ülkeler arası farkı da yok etti. Bundan daha iyi ne olabilir ki!

Özellikle son yıllarda Ülkemizde “Küreselleşme” tartışlarının arttığını hepimiz biliyoruz. Ama bunun için acaba çok mu geç kaldı? Bilhassa 1960’lı yıllardan itibaren zıvanadan çıkan Tüketim Kültürü, küreselleşmenin temelini, hatta kendini oluşturunuyordu. Yani biz en az otuz yıldır Küresel Kültürün tutsağı idik ve ancak son yıllarda bunun farkına varabiliyorduk. Vardık da ne oldu? Ne değişti acaba? Galiba hiçbir şey... Hatta tüketicilik öylesine işi azıttı ki Tüketim Kültürü, Tükeniş Kültürü şekline dönüşüverdi.

Dar gelirlielerin egemen olduğu ülkelerde, örneğin bizde Tüketim Kültürü, aynı zamanda kalitesiz ve ucuz mala yönlendirir insanları. İşte Çin mallarına olan aşırı talep ve bunun karşısında Türk dokuma sanayi, Türk deri sanayi, Türk oyuncak sanayi ve benzeri üretim alanlarında yaşanan kriz...

Bunun örneği daha önce de yaşandı ve Amerika Birleşik Devletleri’nden ithal edilen mallar karşısında bizim daha kuruluş aşamasında olan pek çok sanayi dalımız tükeniverdi, yok oluverdi.

Teknolojideki büyümeyi ve hızlı seri üretimi gerçekleştiren ülkeler için Tüketim Kültürünü yaymaktan ve benimsetmekten öte hiçbir yol yoktur. Yoksa kendi çöker. Karşılığını alamayan sermayenin devletlerini ne duruma getirebileceği, ne hale getirdiği İktisat Tarihinin en çarpıcı konularındandır.

Tüketim Kültürü, özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nin başı çektiği bir Pazar bulma politikasıdır ve Küreselleşme sloganının da ilk adımlarındandır. Bunu fark edenler tüketim top-

lumu olmaktan kendilerini kurtarabilirler, fark edemeyenler de kişisel ve toplumsal olarak bir batağa saplanırlar.

Tükettikçe kendini mutlu ve saygın hissedenlerin iflası karşısında, hiçbir iflas biçimi bu hızı yakalayamaz.

Tüketim toplumu yaratabilmenin en etkin aracı reklamdır. İletişim araçları yaygınlaştıkça, onları besleyen reklam anonsları ve ilanları da artar ve toplumun bireylerini beyinden vurur.

Hiçbir oyuncak Barbie bebekler kadar popüler değildir. Çocukların bunları böylesine sevmesinin altında, daha okuma yazma bile bilmeyenler için bile yayınlanan resimli magazinler olmuştur.

Kültürlemenin çağdaş aracı olan iletişimi araçları ve dolayısıyla reklamlar, okuyucularında, dinleyicilerinde ve seyircilerinde belli toplumlara, belli insanlara ve belli mallara karşı hayranlık yaratır, taklit duygusu aşılar. İnsanoğlu kendini, sözgelimi kot pantolonsuz düşünemez. Adorno'nun tanımlaması ile "Kültür Endüstrisi" işe koşulmuş demektir ve bundan sonra bu istemenin sonu gelmez. Önce bireyler tüketici olur, hemen arkasından toplumlar tüketici toplum kimliğini gururla taşırlar. Bu durum, Fordizm'in ikinci aşaması sayılan Postfordizm döneminin başlatılmış olduğunu gösterir. Gelişmiş toplumların, özellikle az gelişmiş toplumlar üzerindeki ikinci başarısıdır bu.

Kalkınmış ülkeler sanayilerini, endüstriyel gelişmelerini ayakta tutabilmek için üretimden önce tüketimi hesaplarlar ve tüketim pazarlarını saptarlar Postfordizm politikasında.

Yabancı sermaye de, kullanacağı emeğin üretici sığasından (kapasitesinden çok) o emeğin tüketici sığasını ve gizil gücünü hesaplayarak gelir bir ülkeye. Örneğin basından duyduğumuza göre, uluslararası bir mağazanın yetkilileri, Türkiye'deki mağazalarındaki malların neredeyse hepsinin Türkiye'de üretildiğini ve satışlarının diğer tüm ülkelerdekinden çok daha fazla olduğunu söylemektedir. İşte bu ifade bile, bir üst cümlemin ne denli doğru olduğunun açık ve seçik bir kanıtıdır.

Bankaların neredeyse sıfır faizle kredi vermesi, kredi kartlarına tanınan taksit olanakları, tüketim toplumlarının nasıl kolay yönlendirilebileceğini bize göstermektedir. Sadece üst-baş değil, binek arabasına kadar, konforlu dairelere kadar alımı tahrik eden reklamlar ve olanaklar, özellikle azgelişmiş toplum üyelerini bilinçsizce baştan çıkartmaktadır. Bunun, gelişmeyi, ilerlemeyi, sözgelimi “Küçük Amerika” olmayı gösterdiğini zannetmek sadece ve sadece safdilliktir ve niçin azgelişmiş olduğunun da bir göstergesidir.

Bir dostunun akrabası, İstanbul İcra Daireleri’nden birinde yetkili bir konumdaymış. Onun belirttiğine göre, o daireye bağlı bölgedeki icra takipleri %400’den fazla artmış son birkaç yılda. Bu tüketim kültürünün trajik, ama gerçek cephesidir.

Bir toplum için kültürel tutuculuk ne denli tehlikeli ise, kültürel özenti de o denli tehlikelidir. Fark etmeksizin, ikisinin yarattığı darboğazlar, hem toplum için, hem de toplumun her üyesi için kolay kolay atlatılamayacak sorunlar yaratır.

Tüketim Kültürü, sadece ekonomik tutun ve davranışı değil, tüm yaşam biçimini ortaya koyar. Yaşam biçimi de kafalarımızın işleyiş tarzını ve benlik tasarımıımızı imler. Nereden bakılırsa bakılsın övünç duyulabilecek bir sonuca erişmek olanaksız gibidir. Olsa olsa “devekuşu” örneği bir kendini aldatma vardır, başka bir şey değil.

Tüketim Kültüründen kurtulup kültürlü olabildiğimizde, daha doğru bir ifadeyle kültürlü olup Tüketim Kültüründen kurtulabildiğimizde, azgelişmiş toplum ve azgelişmiş insan sıfatlarını da geride bırakmış olabiliriz.

Şu an için, toplumumuzun genel görüntüsüne baktığımızda, kendimiz dahil, bunu umut etmekten öte bir şey yapamazmışız gibi geliyor.

Kadın-Erkek

ve

Toplum

Adem ile Havva'dan bu yana iki ayrı cinsin hem varlığı hem de konumları sürekli olarak tartışılmaktadır. Bu tartışmanın esas nedeni iki cinsin salt varlığı mıdır yoksa bir toplum içinde birlikte bulunuyor olmaları mıdır? Yani eğer birlikte yaşıyor olmasalardı bu tartışma yine de yapılmayacak mıydı?

Ünlü İngiliz yazarı Daniel Defoe'nun 18. yüzyılın ilk çeyreğinde yazmış olduğu Robenston Kruzo adlı yapıtında cinsiyet ve bu konu ile ilgili herhangi bir tartışma yer almaz.

Karşı cins kavramı yoksa ve kişi tek başına yaşıyorsa böyle bir ikilemden söz etmek de olası değildir. O halde bu ayrım, kadın-erkek ayrımı ve üzerine yaratılan tartışmalar toplumun var ettiği bir olgudur, bir sorundur.

İnsanlık tarihi içinde bu cinsiyete dayalı ayrım, bazen birinin bazen de diğerinin lehine olarak süre gelmektedir.

Saptanan kesin bulgulara göre her uygarlık bölgesinde, toplumlar öncelikle bir anaerkil dönem yaşamışlardır. Özellikle Mezopotamya uygarlığı içindeki devletlerde, örneğin Sümerlerde bu dönemin diğerlerine oranla çok daha uzun sürdüğü tarihi ve antropolojik kayıtlarda yer alır.

Anaerkil dönemler sulh dönemleri olmuştur. Ne zaman rekabet ve savaş başlar o zaman babaerkil döneme geçilir. Bir geçildi mi de geri dönüşümü olmaz, olmamıştır.

Anadolu Uygarlığının ilk dönemlerinde de en büyük tanrı Kibele'dir ve anaerkil düzenin göstergesidir bir anlamda da.

Tarihte tek bir savaşçı kadın topluluğu vardır o da Amazonlardır. Orta Karadeniz Bölgesinde (Samsun Havza arası) MÖ 1200'lerde yaşadıkları kabul edilen, sırf kadınlardan oluşan ve anaerkil sistemin en acımasız toplumu sayılan Amazonlar da, söylembilme (mitolojiye) göre kendilerini komşu babaerkil toplumlardan korumak ve özgürlüklerine her zaman sahip çıkmak için bu yolu yeğlemişlerdir.

Amazonların o tarihte yaptıkları, belki de çağımızın feminist mücadelesine denk düşer.

Fakat, yine bilinmektedir ve toplumbilim de ortaya koymaktadır ki, toplum yönetimleri ve düzenlemeleri sürekli olarak erkekleri egemen kılmıştır. Bunun altında erkeğin gücü mü, yoksa kadının barışsever yanı mı yatar bilinmemekle birlikte günümüzün pek çok olgusu kadının haklarından vazgeçmesi (feragat etmesi) şeklindedir. Yani kadın, kendi iradesiyle kendini erkeğinin arkasına saklamakta ya da arkasında yer almaktadır. Bunun nedeni, belki güçsüzlük, belki erkeğinin gücünü pekiştirme ya da sergileme (teşhir etme), belki de kendi bildiği bir kurnazlık olabilir. Belki de bir toplumsal öğretidir...

Genel olarak kadın erkek eşitliği ile uygarlık arasında bir bağ kurulur. Fakat bunun böyle olmadığını gösteren, az fakat çok etkin kimi örnekler de yok değildir.

MÖ 1. yüzyılda yaşamış Mısır Kraliçesi Kleopatra'nın sade kendi ülkesini değil, koskoca Roma İmparatorluğunu da zekasıyla ve becerileriyle nasıl dize getirdiği bilinir.

İngiltere'de Mercia Dükü'nün eşi Lady Godiva'nın, 11. yüzyılda, kocasının koyduğu ağır vergilerden bunalan Coventrylileri korumak için çıplak at üzerinde şehri bir uçtan bir uca kat ederek vergileri nasıl kaldırttığı, kadının cesareti ve kahramanlığı üzerine en güzel örneklerden birini oluşturur.

14.-15. yüzyıl arası süren 100 yıl savaşları sırasında Jean d'Arc'ın Fransa saflarında, en gözü pek erkeklere taş çıkartacak şekilde savaşması ve Krala karşı gelmesi ona, hem aziz payesini getirmiş hem de dünya kadınlarına örnek olmasını sağlamıştır.

93 Harbi diye anılan 1877-78 Osmanlı Rus savaşı sırasında, henüz yirmili yaşlardayken Erzurum'daki Aziziye Tabyasını savunan Nene Hatun da bu tür kadın kahramanlardan biridir.

Son bir örnek olarak Halide Edip Adıvar gösterilebilir herhalde. İzmir'in işgalini protesto etmek için, 1919 İstanbul'unda Sultanahmet Meydanında konuşma yapabilecek kadar cesurdur. Bundan da öte 1920 yılında savaşmak için Anadolu'ya geçmiş ve zaman içinde onbaşı, üstçavuş unvanlarını almıştır. Bu cesaretine bir de ilk kadın yazarlarımızdan olma özelliğini eklemesi onu gerçek bir kahraman, gerçek bir tarihi kişi yapmıştır.

Bu örneklerin verilmesindeki temel amaç, kadının, hem denildiği gibi erkekten güçsüz olmadığını, hem de uygarlıkla, çağımız uygarlığıyla kadın hakları arasında doğrudan bir bağ kurulamayacağını vurgulamaktır. Havva'dan bu yana kadın istediğinde kendi haklarına hep sahip çıkmış ve çıkmaktadır da.

1789 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve ondan sonra çıkarılan pek çok anayasa ve uluslararası yaptırımlara dönük kararlar, bu iki cinsin eşitliğini hiç tartışma götürmeyecek bir şekilde ortaya koymuştur. Buna rağmen, yine de bazı dengesizlikler olabildiği ve bu dengesizliklere her toplumda rastlanabildiği, az gelişmiş ülkelerde ya da dini yanları ağır basan toplumlarda daha çok ve daha sık karşılaşıldığı gözlenmektedir, kanıtlanmaktadır.

Doğal olarak sadece kadına değil tüm insana ve insanlığa verilen değer hem bir toplumu, hem de bireyin uygarlık düzeyi ile doğrudan ilişkilidir. Kendine bile saygısı olmayan bir insanın kadına ya da başka birine saygı beslemesi söz konusu bile edilemez. Bu bağlamda gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasında ne yazık ki kesin ayrılıklar vardır

Az gelişmiş ülkelerde kadının ekonomik özgürlüğünün olmaması ya da yeterli bulunmaması ister istemez kadını ezik yapmakta, boynu bükük kılmaktadır. Ekonomik farklılık toplumun kadınlara tanıdığı bir konumdan da kaynaklanıyor olabilir ve genellikle de böyledir.

Kadın okumasa da olur!

Kadın kocasına ve çocuklarına bakmakla sorumludur!

Kadının görevi kapı arkasındadır!

Kadının saçı uzun aklı kısadır!

Kadını başıboş bırakırsan ya davulcuyla evlenir ya zurnacıyla!

Kadını serbest bırakırsan kötü yola düşer!

Kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin!

Daha pek çok genelleme örneği verilebilir.

Bu tür “ahkâmların” erkekler tarafından kesildiği bilinse ya da savunulsa da kadınların, özellikle kimi toplum kadınlarının buna sebebiyet verdiği çok kolay kanıtlanabilir diye düşünüyorum. “Kocam değil mi, hem döver, hem sever” ifadesi de herhalde erkeklerin ortaya attığı bir savunma, bir korunma yolu olmasa gerek.

Bu ekonomik bağımlılığa rağmen, genellenebilecek ölçüde kadının evinde “patron” olduğu ve kocasını istediği tarafa yönlendirdiği söylenebilir. Bu durumu hemen hemen her toplumda gözlemek olasıdır. Her ne kadar iki cins de farklı nedenlerle bu durumu gizlemek, hatta aksini savunmak isterlerse bile gerçek budur kanımca.

Kadınlar, belki de doğaları gereği yakınıktan zevk alırlar. Oysa bir erkek için karısından yakınma (şikayet etme), onu istediği gibi yoğuramadığı anlamına gelebileceğini düşündüğünden olsa gerek, çok sık rastlanan bir durum değildir. Kılıbıklık-kazaklık ikilemi erkeği ketumlaştırır, evde farklı dışarıda farklı yapar ve bunun ne denli ikiyüzlülük olduğunu görmez ya da görmemezlikten gelir.

Ayrıca kadınlar, genel olarak şu ya da bu yönüyle kocalarını övmekten, belki de komşuları arasında ona bir ayrıcalık kazandıracığı umuduyla hoşlanırlar. Kocalarını güçlü, kendilerini de daha az güçlü ya da ezik gibi göstermenin kocalarına bir farklılık getireceğini, bir saygınlık sağlayacağını düşünürler.

Kocalarından bahsederken onlara “Bey” demeleri, ya da başkaları yanında onlara hitap ederken isimlerinin başına “Bey”, sonuna “Bay” getirmeleri çevrelerinin eşlerine saygı duymalarını dilemekten öte bir anlam taşımaz. Oysa bu, aslında kadını kocası karşısında ezik kılar ve kadın bundan, her ne hikmetse hoşlanır. Yani kocası tarafından horlanmaya çanak tutmuş olur kadın.

Kadınlar kocalarının iş yaşamlarında üst konumda (statüde) olmalarından hoşlanırlar. Bununla kıvanç da duyarlar. Ama kendilerinin bu konumdaki bir kimseye uygun bir eş olup olmadıklarını sorgulamazlar. Bir başka deyişle erkek, sosyal yaşamda sınıf atlarken kadın, eski konumunu korur, bunda adeta direnir, kendini değiştirmeyi, geliştirmeyi akıl bile etmez. Bu durum zaman içinde karı-kocanın aralarını açar, koca statüsüne uygun bir eş arar ve suçlu erkek olmuş olur. Kadın, ezilmiş, hakkı yennmiş kadını oynar ya da gerçekten kendini öyle hisseder. Kimse de “Bir de kendine bak” demez. Çünkü yakındıkları genel olarak kendi cinsindendir, kendinin bulunduğu konumdadır.

Tartışmasız bu durumların aksi halleri de vardır ve geçerlidir. Ama özellikle az gelişmiş toplumlarda ya da dinin gözdağı verdiği toplumlarda kadın yakınması, kadının ezik gibi gözükmesi daha genel bir hal almaktadır.

Kocaları çelebi (centilmen), duyarlı ve hassas olan kadınlar da da, hele babaları pek öyle bir tip değil ise, kocalarına karşı bir horlama durumu ortaya çıkar. Hem “erkeğim şöyle olsun, böyle olsun” derler. Hem de olduğunda onu kullanmaya başlarlar. Bu durum bile, verdikçe daha vermesi beklendiğinden, kocanın “ilgisizliği”, “duyarsızlığı” şeklinde yorumlanır. Bu tür ye-

rinmeler daha çok kent kadınlarında ya da okumuş, bir meslek sahibi kadınlarda görülür. Ne yapsan yaranılmaz bir durum ortaya çıkar. Kadın kendine değer verildiğinde kocası ile denk olmaz, aksine ondan daha üstün (akıllı, becerikli, yetenekli, popüler vb.) olur (öyle zannetmeye başlar) ve kocasını horlar, küçük görür.

Kimi toplumlarda erkeğe bir ayrıcalık tanımak gelenekleşmiştir. “Nesli devam ettirmek” arzusu, “soyadını korumak” dileği, neslinin önemli olup olmadığına bakmazsınız, soyadının bir anlam taşıyıp taşımadığını değerlendirmeksizin her insanoğlunda varmış gibi.

“Kıllıoğlu Kebap Salonu”, “Doymazlar Market”, “Zenginler Kundura Tamircisi” gibi tabelalarla donatılmış caddelerde bir tur atın, insanların soyadlarıyla nasıl kıvanç duyduğunu, herkesin kendilerini bilmelerinden nasıl onurlandığını hemen görsünüz. Ya da evlenen kızların, kocaları karşısında bir eşitlik kazandıklarını zannederek ya da unutulmasını engellemek adına baba soyadlarını da kullanmaları, o toplumu erkeğe dönük, erkek ağırlıklı kılar ister istemez.

Sözgelimi, bir düğün davetiyesinin üzerindeki adrese önce hanımın adı yazılmazsa düğün sahibi saygısız olur, görgüsüz olur, ama böyle bir savda bulunan hanım, hiçbir zaman “Adem ile Havva” yerine “Havva ile Adem” demeyi aklının köşesinden bile geçirmez.

Bırakın Osmanlı döneminin miras hukukunu, şimdi bile erkeklerin daha ayrıcalıklı çıkacağı mal taksimlerinde ana babayla işbirliği etmekte, edebilmektedir. Bu ana belki de bir zamanlar kadın hakları diye didinmiş de olabilir.

Kadın, bazen bilerek bazen bilmeyerek ki bilmemek de onu bağışlatmaz, haklarından vazgeçer ya da haklarını savunamazsa, ondan sonra da toplum içinde denge, toplum içinde eşitlik demek hiçbir anlam taşımaz, hiçbir işe yaramaz.

Özellikle yine az gelişmiş toplumlarda, evliliği, baba evinin baskısından kurtulmak olarak yorumlayan kızların sayısı hiç de azımsanacak boyutta değildir. Oysa, aynı toplumun ya da topluluğun bir diğer üyesi olan koca da babasından farksız davranacaktır. O zamanda kızılca kıyamet kopar. Baba evinde bulamadığı eşitliğin koca evinde olduğunu zannetmek de kadının suçudur, kadının masum düşüdüdür açıkçası.

Çok üşüdüğü için kalın geceliklerle ve çorapla yatan bir bayanı kimsenin kınama hakkı yoktur. Ama bu hanım “Ben metroseksüel” erkekten başkasıyla evlenmem” diye tıttırursa böyle bir evliliğin sonunun neye varacağını kestirebilen herkesin bu bayanı eleştirme hakkı vardır. Çünkü sonunda “Kocam beni anlamıyor”, “Kocam beni mutlu edemedi” diye yakınacak olan yine odur.

Kadın “ana” sıfatındaysa saygın, fakat “eş” ya da “evlat” sıfatında ise bir “tebaa” durumunda sayılması tipik, hem zihnen hem de sosyo-kültürel olarak az gelişmişliktir. Böyle düşünenler sadece erkekler arasından çıkmaz kadınlar arasından da çıkar, çıkmaktadır. Hal böyle iken hâlâ erkeklere yüklenmek hedef saptırmasından öte gitmez ve gerçek amaca, kadının özgürlüğüne ve kadın haklarına erişilemez.

Kendine güveni olmayan erkek kadın konusunda, genellikle iki tutum sergilemektedir. İkisini birlikte, tıpkı sebep-sonuç ilişkisiymiş gibi sergilemektedir. Ailenin kadınlarını eve kapatarak başka erkekleri görmelerini, tanımalarını engellemek ve ayrıca da tüm kadınların kapanmasını ve kendinin cinsel bağlamda kıskırılmasını (tahrikini) önlemek... Ben kendi adıma, ne kendimde ne de çevremde bir perçem görür görmez uyanıverecek erkeğe rastlamadım, duymadım da. Bu iki tavır, belki de aslında var olan cinsel yetersizliğin örtünmesinden (kamufle edilmesinden) başka hiçbir şey demek değildir. Kendine olan bu güvensizliği, din, aile gizliliği (mahremiyeti), namus koruma gibi bir

nedene dayandırmak hiçbir işe yaramaz, yaramamalıdır. Bu tipik “devekuşu” örneğinden farksız bir korunmadır, bir savunmadır, başka hiçbir şey değil. Bu tür bir tutumun geçerliği (meşruluğu) hiçbir yolla kanıtlanamaz.

Eğer kadın, babasının, ağabeyinin ya da kocasının bu tür baskısındaki esas nedeni bulamıyor ve onların bu tür dileklerine boyun eğiyorlarsa kendi özgürlüklerine kendileri ket vuruyor ya da hem onların dediklerine “pekiyi” diyor, hem de kıyıda köşede kendi bildiklerini okuyor demektir. Yani ikiyüzlü bir yaşamı yeğliyorlar demektir.

Sözü edilen durumlar uç noktalardır tartışmasız. Bunun yanı sıra iyi niyetli, art düşüncesiz daha farklı tutum ve davranışlara rastlamak da her zaman olanaklıdır.

Bir toplumun dengeli bir gelişme çizgisinde olması, çağdaş ve çağcıl yaşama ayak uydurabilmesi, ancak kadın-erkek ayrımının yok edilebilmesi ile olanaklı gözükmektedir. Bunu üstlenecek ve gerçekleştirebilecek olan ise kadındır, kadınlardır. Onların sağduyuları, önsezileri, sabırları ve akılları, bunu, tüm samimiyetimle söylemeliyim ki erkeklerden kat be kat iyi ve çabuk yapabilir. Yeter ki gerçekten inansınlar ve gerçekten istesinler.

Genç

ve

Gençlik Üzerine

Her canlıda olduğu gibi insanlarda da yaşamı belli dilimlere ayırmak ve bu dilimler içinde değerlendirmek artık iyice gelenek-selleşmiş hatta, bundan da öte bilimsel bir yöntem olmuştur.

Biz bile kendimizi, dünümüzü düşünürken ya da anlatırken bu sınıflamalar içinde öyküleriz yaşamımızı, yaşantılarımızı. “Ablamın çantasından para çaldım” demek farklı bir anlam taşır, “Çocukken ablamın çantasından para çaldım” farklı bir anlam. Eğer zaman belirtilmezse ne sonuçlar çıkabileceği, çıkarılabileceği bu basit örnekten de kolaylıkla anlaşılabilir.

Yaşam dilimlerinin en uzununu (belki de en sündürülmüşü) “gençlik” olsa gerek.

Belli bir yaş diliminden sonra, eğer geçmişini sorgularsak görürüz ki en çok yaşadığımız dilim, en çok öğrendiğimiz dilim, tutum ve davranışlarımızı en çok etkilemiş olan dilini gençliktir. Sevabıyla, günahıyla gençlik...

Bildiğim kadarıyla, gözlediğim kadarıyla her insan bu dilime bir an önce girebilmek için, fakat olabildiğince geç veda edebilmek için çaba sarf etmektedir. Kanımca insanoglu en büyük yığılmayı bu dilimde yapmaktadır.

Gençliğin kerameti nedir, neresindedir?

Gençlik ne zaman başlar, ne zaman biter?

Gençlik bir soyutlama, bir aldatmaca mıdır?

Bu tip sorgulamalar bizi kesin yargılara, kesin tanımlamalara götürmez, götüremez. Ama her yanıtta kimi ortak noktalar vardır, olmalıdır herhalde. Bu ortaklıklardan hareket ederek doğruya, tam doğru olmasa bile genellenebilirler yaklaşmak herhalde olasıdır.

Bizim gibi geleneksel toplumlarda, babaerkil gözüken ama aslında anaerkil olan aile yapılı toplumlarda, çocukluktan gençliğe geçme yaşı Batı kültürüne oranla daha geç olmakta galiba. Bunun için gençlik çağını, sınırları geniş aralıklarla gösterilen belli bir yaş dilimiyle ifade etmek olasıdır, kaçınılmazdır. Ama tutum ve davranışlarla betimlemek belki de daha tanımlayıcı olabilir. O zaman biz, bizim gençlerimiz daha net ortaya çıkar, daha anlaşılabilir olur.

Eylemlerinin sorumluluğunu alabilen, en azından kendisi için özgürce karar verebilen, kendi dünyası-aile dünyası-arkadaş dünyası arasında birbirini ezmeyen, birbiri üzerine taşmayan sınırlar çizebilen, etik değerler içinde kişiliğini sergileyebilen, tutarlı ve dengeli bir dünyaya bakış yolu bulmuş olan, bütün bunları sağlayabilecek süreç içinde olduğu izlemine veren “Genç”tir.

Bu öz tanımlamaya, kültürlü olma, aydın olma, kendini güzel gösterme, beğenilme çabalarını, romantik duygularla haşır neşir olma eğilimlerini, seksüel güçlülüğü ve benzeri nice özellikleri de katmak olasılıklıdır. Fakat nitelemeleri artırdıkça, kentli-kırsal genç, zengin-fakir aile çocuğu, aydın-cahil ortamda yetişmiş gibi farklı sosyal sınıflamaları da işin içine almak gerekir ki bu, konuyu daha problematik duruma sokmaktan başka bir işe de yarayamayabilir. Onun için en genellenebilir niteliklerle yetinmek, genç tanımlamasında hem bize kolaylık sağlar, hem de genç olmayanları daha anlayışlı, daha hoşgörülü kılar.

Gençlik çağı bir süreci içerdiğine göre öğrenmeleri, denemeleri, sınamaları ve hata yapmaları da kapsar doğal olarak. Genç-

lik çağının en güzel yanlarından biri, doğru yolda giderken yapılan bu hataların, kurnazlık nedeniyle değil aklı kullanma yollarını bilememekten doğan hataların bağışlanabilir olmasıdır, göz yumulur olmasıdır.

Bağışlanma genci olumlu yolla pekiştirir. Daha onurlu, daha şevkli yapar, hatalardan ders almayı öğretir.

Öğrenme yaşamın en son anına kadar devam eder. Gençlik çağının öğrenmeleri temeli oluşturur, ondan sonrakiler ise hem temeli pekiştirir, hem de üzerine kat çıkmayı sağlar. Gençlik çağının hataları deneyim olarak kabul edildiği halde ondan öncekiler (örneğin çocukluk çağı) yanlış öğrenme diye, ondan sonrakiler (örneğin yetişkinlik çağı) eksik öğrenme ya da doğru öğrenmeme diye cezalandırılır, yani anlayışla karşılanmaz, bağışlanmaz.

Gençlik bir arayış, ama doğru yolda bir arayış, en azından kendisi için doğru bir arayış sayıldığı halde, daha sonraki dönemler kişilik eksikliğine kadar gidecek ithamlara yol açabilir.

Ayrıca gençlik çağı, enerjinin, bedensel ve zihinsel gücün yaratıldığı ve depo edildiği bir dönemdir. Bu deponun içeriği ve tanımı o gencin geleceği için hem kendisi, hem de çevresi açısından bir garanti oluşturur.

Depo ne denli kalifiye ve yoğun ise o gencin, çevresinde oluşan ve gelişme eğilimi gösteren olumsuz tutum ve davranışlardan o denli az etkilenmesi, hatta hiç etkilenmemesi mümkün olur. Gençlik bir bağlamda da doğru öğrenmelerle yanlış tutumların karşılaştırıldığı, üzerinde değerlendirmeler yapıldığı bir dönemdir, yapılması gerekli bir dönemdir.

Gençlik, biraz da önyargı olarak, her iki cins için de delikanlılığın, yağızlığın, mertliğin, cesaretin ve fiziki güzelliğin simgesidir. Bu nedenle büyümekten, yaşlanmaktan korkarız. Büyürsek, yaşlanırsak tüm ayrıcalıklarımız elden gidecekmiş gibi hissederiz, tedirgin oluruz. Böyle hissettiğimizde de gerçekten gençlik çağını aşmışız, daha iyi niyetle aşmak üzereyiz demektir.

Oysa her yaş diliminin kendine özgü ayrıcalıkları, olumlu nitelikleri ve güzellikleri vardır. Bunları sözde değil düşüncede ve eylemlerde keşfedemeyenler, yakalayamayanlar, kanıtlayamayanlar, gençlikte çakılıp kalanlar değil, aksine gençlik çağını doğru değerlendiremeyenler, bu çağın hakkını veremeyenlerdir. Biraz ağır bir tanımlamayla, kişilik sorunu olanlardır.

Nesil çatışması, birbirini izleyen iki kuşak arasındaki düşünce, dolayısıyla dünyaya bakış ayrılığından doğar. Bu çatışmanın aynısını insan kendi tininde, kendi aklında da yaşayabilir: Hem gençlik sevdasıdır, hem de genç değildir. Bu çatışma tüm tutum ve davranışlarda kendini gösterir ve o kişiyi toplum önünde, en azından zor duruma düşürür. Şöyle bir çevremize bakıversek, inanılmaz sayıda örneği ile karşılaşılırız.

Yaşımızla gönlümüz aynı yılı, aynı günü yaşayamazsa büyük bir sorun var demektir. Bazen gönlümüz yaşımızın önünden gider, bazen de aksi olur. Gönlümüz daha erken yaşlanırsa karamsar, kötümser, şüpheli olunur, yaşamın zevkine ve güzelliğine varılamaz. Aksi durumda ise rüküşleşilir, zibidileşilir, çoluk çocuğa şu ya da bu nedenle gülünç olunur, rezil olunur. Genç kız gibi giyinen hanımlar, peruk takan dedeler ve daha neler neler...

Yaşla gönlü dengeli tutup gençlik çağını tamamlamak hem sağlıklıdır, hem de bir sonraki devreye girebilmek için kaçınılmazdır. Yaşama atılmak, yuva kurmak, iş kurmak, sorumluluk almak, kendi ayaklarımız üzerinde durabilecek bir konuma gelmek, ki gençlik dönemimizde hep bunlar için hazırlanırız, gençliğin bittiğini ve erişkinliğin, yetişkinliğin başladığını gösterir. Bu çağı istememek ya da bu çağdan kaçmak, gençlikte kalmak değil, gençliğe bile ulaşamamak, çocuklukta kalmak olur.

Genç ya da gençlik, hem duygularımızın bir tanımlaması, hem de "Denilen Ben" olsa gerek. Kendimizi genç hissetmek, hissedebilmek olağanüstü bir duygudur. Ama bu hisle bizim i-

çin denenler, bizim için kullanılan tanımlamalar dengeli ve tutarlı olmalıdır.

Her zaman, herkes için olmasa bile yine de genellenebilecek ölçüde sık rastlanır duyguyla denilen arasındaki uyumsuzluğa. Bunun içindir ki, yani kendimizi hoş bulmak, hoş göstermek içindir ki hem gençlere özenir, onları taklit ederiz, hem de gençleri kıyasıya eleştiririz, yereriz.

Gençlik çağının ilk dilimindeki kızının göbeğine küpe, halka ya da benzeri bir süs takmasını şiddetle protesto eden bir tanıdığım bayanın, daha bir yıl bile geçmeden kendine de yaptırtıvermesi işte böyle bir çatışmadan doğsa gerek.

Biz, gençlik yaşını geçmiş, çoktan geçmiş kişiler, kendimizi ne denli anlayışlı, bilgili hissederek edelim, yine de işimize gelince genç deriz, gelmeyince çocuk ya da erişkin.

Çocuklar gençlere öykünür, onlarla aşık atmak ister, yetişkinler ise onları gemlemek, baskı altında tutmak, hatta kendilerine benzetmek ister. Yani gençler, hem kendilerinden önce gelenlerin hem de kendilerinden sonra olanların arasında sıkışmış, baskı altına alınmış bir durumdadır. Hasedi, çekemezliği bir tarafa bırakırsak (ki aslında bırakmamak gerekir, bırakılamaz) istediğimiz kadar iyi niyetli, anlayışlı olalım, yine de gençler bir cendere içindedir ne yazık ki.

Bizim yaşımız ilerledikçe, genç dediklerimizin de üst yaşı büyür. Erişkin insanlara da genç demeye başlarız. Bu tanımlamanın altında yatan, onları gerçekten genç görmemiz değil, kendimizi onlardan üstün saymamız ve bu yolla da eleştiri hakkını elimizde tutmak istememizdir.

Gençlik bizde bir haset, bir sıra özlemi (nostalji) duygusu yaratır. Hele kendi gençliğimizi hakkıyla yaşamamış, yaşayamamış isek. Bu durumda genç bize itiraz ederse saygısız, körü körüne itaat ederse de kişiliksiz olur, öyle tanımlanır. İşte özenddiğimiz, çağını aştığımızı bir türlü kabullenemediğimiz gençlik

böyle bir garibanlıktır aslında. Kimselere yaranılamayan bir dönemdir. Yine de onlar genç olmasın, ama biz genç gibi olalım isteriz.

Hem onlara okuma, kendini yetiştirme, çalışma, hatta yaşama hakkı vermez, anarşinin, kargaşanın (kaosun), isyancıların içine salarız, atarız hem de onlara özeniriz. Hem onları suçlarız, suçlandırırız, hem de onlara öykünürüz.

Bütün bunlar bize göstermelidir ki aslında yerilmesi gerekenler gençler değil bizleriz. Kendimizi yetişkin ve yetkin hissedebiliriz.

Öyle değil mi?

Yaşlılık

ve

İhtiyarlık Üzerine

Genelde, insanoğlunu bekleyen kaçınılmaz sonun bir önce-siymiş gibi düşünürüz yaşlılığı. Ünlü ozanımız Behçet Necatigil'in dizelerinde dile getirdiği gibi "...Tam siperden çıkmışsın bir deli kurşun" rastlamazsa eğer.

Anamız, babamız ya da çok yakınımız olmadıkça bir ölüm haberi karşısında ilk sorumuz merhumun, merhumenin yaşı olur. Yaşlı ise içimiz pek yanmaz açıkçası. Ama yakınlarımız için, belki de onları hiç yaşlı görmediğimizden, göremediğimizden aynı tarafsız duyguyu bir türlü yaşayamayız.

Bir başka sorun ise, yaşlılığın hangi yaş dilimini kapsadığıdır bilindiği gibi. Bunun standart bir ölçütü olmasa gerek. Kavram olarak yaşlılık, bizim yaşımızla bağıntılı olarak değişkenlik gösterir. Kendimizin içinde bulunduğu yaş dilimine uygun olarak daha öne çekilir, daha ileri itilir. Hatta anamda gördüğüm gibi, yıllar değil, başka olgular yaşlılık için ölçüt kabul edilir. Bir arkadaşının ölüm haberi karşısında pek üzölmüş "Vah vah daha pek gençti" demişti. Oysa bildiğimiz kadarı ile seksenlerin epey üzerindeydi merhume. Yine de sormuştum "Kaç yaşındaydı" diye. Yanıtı şuydu: "Daha bir torunu vardı."

Hiçbir bilgi kaynağı yaşlılık sınırı ya da dilimi diye açık seçik bir ölçüt getirmiyor, belki de getiremiyor. Ama bilinen bir gerçek bu. Zamana ve mekana göre değişen, diyene göre farklılık

gösteren bir gerçek. Biyolojik yaşa göre, beyin yaşına göre, gönül yaşına göre değişen bir gerçek. Hatta mesleğe göre değişen bir gerçek. Sözelimi bir devlet kuruluşunda çalışan bir akademisyen yaş haddinden emekli ediliyor, ama o yaştan sonra özel sektörde çalışmasına devam edebiliyor. Ya da siyasete atılıp sonuza kadar devletin kaderinde söz sahibi olabiliyor.

Kimi durumlar için yaşlı olup olunmadığına başkaları karar verebiliyor, kimi durumlarda kendimiz. Sözelimi yasanın öngördüğü yaşa gelince vekalet verilemiyor, bankamatik kartı alınamıyor, kendi malınızı tasarruf edemiyorsunuz. Ama o yaşta tanıklık edebiliyorsunuz, evlenebiliyorsunuz, hatta hatta çocuk yapabiliyorsunuz.

Geleceğin gencini oluşturmak için yetkilisiniz, ama sözelimi bir meskeninizi satmaya ehil değilsiniz.

İşte yaşlılık böylesine karmaşık, böylesine içinden gönül rahatlığı ile çıkılamayan bir konu. Ama yine de üzerinde durulması, biraz daha eşelenmesi, silkelenmesi gereken bir konu. Hele belli bir yaşa geldikten sonra...

Türkçemizde birden fazla sözcük aynı anlamda kullanılıyor-muş gibi. Kanımca, en yaygın olanları; yaşlı, ihtiyar ve kocamış tanımlamalarıdır. Bir de "moruk" var, ama bu argo bir ifade olarak kabul edilmektedir. İzlediğim kadarıyla sözü edilen ilk üç sözcük, hiçbir anlam farkı olmaksızın, belki de savrukça kullanılabilmekte, dinleyen anlam açısından, denilen de anlama açısından bir kaygıya düşmemektedir.

Oysaki sözcüklerin her biri kök olarak farklı göndermeler, farklı çağrışımlar yapmaktadır ve belki de bu amaçla var edilmişlerdir. Böylesine eskilere gitmenin elbette bir işlevi yoktur ve olmamalıdır. Dilin dirikliği açısından her sözcüğün var ediliş nedenini illaki koruması gerekir diye bir savda direnmek, dilin işlevini ve gelişim-değişim ilkelerini bilmemek demektir. Fakat bu sözcüklerin türediği kökler, farklı alanlarda, farklı demeler i-

çin günümüzde de kullanılıyorsa, onları da hesaba katmak gerekir diye düşünüyorum.

“Yaşlı” ya da “yaşlılık” “yaş” kökünden üretildiğine göre sayısal bir anlam taşımaktadır ve en azından bir kimsenin, söz eden kişiye oranla, daha uzun yaşadığını, daha büyük olduğunu gösterir.

Yıllar önce, eşim ve ben gazetelerimizi okurken eşim bir haberi, benim de duymam için sesli olarak tekrar okudu. Haber başlığı “Yaşlı karı-koca hemzemin geçitte tren altında ezilerek öldüler” biçimindeydi. Alt açıklamada da çiftin elli yaşlarında olduğu bildiriliyordu. Biz de o sıralar ellili yaşlardaydık ve hiç de kendimizi yaşlı zannetmiyorduk. Ya da yaşlandığımızı bilmiyorduk. Haberi yazanın çok toy biri olduğunda fikir birliğine vardık.

Yaşlı sözcüğü göreceli bir anlam taşır ve bu nedenle de “yaşlı”dan nasıl bir yaş kastedildiği, hiç olmazsa aşağı-yukarı belirtilmelidir. Sözlü anlatımlarda, en azından, diyen ve denilen bir ölçüt kabul edilebilirse de yazılı anlatımlarda betimlemenin açık ve seçik olması, içeriğin doğru anlaşılabilmesi için kaçınılmazdır.

Yine izlediğim kadarı ile bu sözcük bir acıma duygusunu da içermekte, belki de kimilerine böyle bir çağrışım yapmaktadır. Oysa “yaşlı” bir başarıyı, bir övgüyü içerir, içermelidir de. Kazasız belasız, alnının akıyla, sağlıklı bu yaşa kadar gelmiş, gelebilmiş demektir ve görüldüğü gibi bunda hayıflanacak hiçbir şey de yoktur. Yaş ilerledikçe yaş saklama yaygınlığının altında bu acıma, acındırma duygusundan korunmak yatar. Yani hâlâ takdir edilmek, hâlâ beğenilmek...

Yaşlı olmanın erdemini bilenler, bu nedenle yaşlarını kıvançla, biraz da onurla söylerler. Bu, yani doğru yaşlanmak gerçekten bir hünerdir.

Yaşlandıkları halde gençmiş gibi gözükmeye çabası, eğer altında psikolojik bir neden yoksa zamanında yaşanmamış bir genç-

liği, bir ömrü, belki bundan sonra yaşayabilirim safdilliğinden başka hiçbir anlama gelmez, gelemmez.

Yaşlılık sözcüğü, bir de değışmeceli (mecazi) anlamda kullanılıyor galiba. Bizden çok daha genç birinin, bunu bile bile “ben de yaşılanıyorum” demesi, ya “daha doğru dürist yaşayamadım, gönlümce yaşayamadım, boşu boşuna bir ömür geçirdim” demektir ve genel olarak da bu demektir ya da “Bu alanda, genç yaşımda çok deneyimler kazandım” diye övünmek, hatta göz boyamak demektir.

Yaşlılık, doğa yasalarının bizi yazgılı kıldığı bir süreçtir ve bundan hayıflanmamız için bu süreci de hak ettiği şekilde tüketebilmek gerekir.

İkinci tanım olan ihtiyarın, anlam bakımından yaşla doğrudan hiçbir ilişkisi olmaması gerekir. Ama kullanılagelişine bakıldığında yine yaşla ilişkili olarak ele alındığını söyleyebiliriz.

İhtiyar, dolaylı ve dolaysız iki kökü çağrıştırmaktadır. Biri ihtiyari, diğeri ise ihtiyaç...

İhtiyari, Arapçadan bize aynı anlamıyla geçmiş bir sözcük olup insanın kendi iradesine bırakılmış, başka hiçbir otoriteye bağılı olmayan demektir. Bu bağlamda ihtiyar olma kendi yeğlememizmiş gibi gözükmektedir. Belki de bu nedenle, sözgelimi “Çok çabuk yaşlandı” denmez de “Çok çabuk ihtiyarladı” denir.

Yine Arap dilinden aynı anlamıyla Türkçeye geçen ihtiyaç sözcüğü ise, bir gereksinimi tanımlar, bir yokluğu, bir yoksulluğu ifade eder.

Bu iki kaynaktan hareketle ihtiyar sözcüğüyle, biraz da kendi kararları nedeniyle yardıma muhtaç durumda bulunan bir yaşlıyı kastediyor olmamız gerekir.

Başka bir ifadeyle, “her ihtiyar yaşlıdır, ama her yaşlı ihtiyar değildir” diyebiliriz.

İhtiyar, bakıma muhtaç demektir. Yani birine el açmak durumundadır. Bu biri, öz evladı bile olsa.

Bedensel ya da zihinsel nedenlerle herkes bakıma muhtaç olabilir. Fakat ihtiyar tanımındaki ihtiyaç, daha çok ekonomik bir anlam taşır ve bakımı için paraya gereksinim duyduğu anlamına gelir herhalde. Bu parasızlığın altında da kendi iradesi, yani elde etmiş olduklarını doğru kullanamama, ileri dönük, yaşlılığı hedefleyen planlar yapamama yatar.

Bilinç, halle geleceği birlikte düşünebilme becerisini de içerir. Sadece bugünü düşünmek, bugünün üstesinden gelebilmek övünülecek bir zekâ ve akıl göstergesi olmasa gerek.

Yaşlanmak doğa yasasıdır, fakat ihtiyar olmak bir ölçüde, büyük ölçüde “ihtiyaridir”.

Değişmeceli anlamda kullanılan “ruhum ihtiyarladı” tanımlamasında da bile bile ya da bilmeyerek, ama mutlaka kendi irademizle yaptığımız yanlış yeğlemelerin pişmanlıkları ifade edilmiş olur.

Yaşlının bu yaşa gelmiş olması onu suçlu kılmaz. Ama ihtiyarın hali, hem onu suçlu kılar hem de mahcup duruma düşürür.

Fakat hemen belirtmek gerekir ki ekonomik bağımsızlığını hiçbir zaman elde edememiş kimseler için, yani ülkemizin sosyo-ekonomik yapısı için böyle bir ayırım çok fazla anlamlı olmamakta, olamamaktadır. Ama özgürlüğünü elde etmiş ve zamanında da bununla gururlanmış kişiler için bu ayırım asla bellekten çıkmamalıdır kanımca.

Yaşlılık bizim irademiz dışında olduğu için yapabileceğimiz pek bir şey yok gibi. Olsa olsa sürecini uzatabiliriz, o sürecin onurlu bir şekilde geçmesini sağlayabiliriz. Oysa ihtiyarlık bir doğru öğrenmeyi gerektirir ve ihtiyarlığa karşı direnebilme bilgi, kültür ve zekâ durumumuzun bir göstergesi olur. Yarını kestiremeden, hatta hesaba katmadan yaşayabilme, bir tür yaşam felsefesi sayılsa bile kanımca övünülecek bir şey değildir. Hatta kronikleşmiş bir bencilliktir, bir sağduyu fakirliğidir.

Kocamış tanımının ise ne yaşla, ne de ekonomik güvence ile doğrudan bir ilişkisi yok gibidir. Kocamışlık zihinsel bir çöküntü ve buna bağlı olarak bedensel bir iş göremezlik halini ifade eder.

Yaşlılık bir gözlem sonunda da elde edilebilecek bir kanı, bir yargı ya da bir yorum olmasına karşın ihtiyarlık ve kocamışlık için, bu yakıştırmaları yaptığımız hakkında biraz ön bilgi, biraz özel bilgi gerekir diye düşünüyorum.

Doğuştan ya da bir travma, bir örselenme sonunda zihni melekelerini, bedensel yetilerini yitirmiş olanlar için bu sözcük kullanılmaz. Ancak aklı başında olanların bu güçlerinde belirgin bir azalma olmuş, hatta bu azalma bedensel etkinliklerinde de kendini göstermiş, göstermeye başlamış ise o kişi “kocamış” demektir.

Kocamışlık belli bir anlamda koflaşma demektir. Bu koflaşmanın yaşla doğrudan bir ilişkisi yoksa da genel olarak yaşlanmanın bir başka görüntüsüymüş gibi düşünülür.

Kocama, bedensel ve zihinsel duraklamanın ya da gerilemenin, biyolojik, fizyolojik ve benzeri arazların sonucu olabilir. Genellikle de böyledir. Beyin koflaşması, damar sertleşmesi, aşırı kireçlenme ve benzer rahatsızlıklarda olduğu gibi.

Fakat kocama, aynı zamanda sosyo-kültürel, psiko-sosyal nedenlere dayalı bir olgu olarak da karşımıza çıkabilir.

Özellikle bilgisel ve kültürel alanda kendini gününe uyduramayan, bu alanlardaki edinimlerini, ki bu edinimler en üst düzeyde bile olsa, devam ettiremeyip geçmişinin bir noktasında sıkışıp kalanlar, kocamış olarak tanımlanabilir herhalde. Bu tipler eski dağarcıklarının, eskimiş dağarcıklarının hâlâ işlevsel olduğunu sanırlar, ama çevreleri bu görüşü paylaşmazlar. İşte bu sanma, koflaşmanın ilk belirtisidir, kocamışlığın adeta ilk basamağıdır. Bunu fark edebilenler yaşlanırlar, hatta ihtiyarlayabilirler, ama asla kocamazlar.

Yaşlılara saygı, ihtiyarlara acıma duyulduğu halde, kocamışlara, hele bu ikinci türden ise, daha çok bir tür horlama hissedilir, hatta hafife alma gibi bir eğilim oluşuverir.

Genel olarak ihtiyarlar kendini acındırma eğilimi içindedir. Kocamışlar ise, hâlâ kendilerini kabul ettirmek, hâlâ saygı duyulmasını beklemek gibi, deyiş yerinde ise, bir safdillik içindedirler. Bu da çevrelerindeki üzmez, aksine sinirlendirir.

Kocamışlık değişmeceli anlamda, bir tevazu ifadesi olarak da kullanılabilir. “Ben kocadım” diyenler, alanlarında geri kaldıklarını belirtirler, ama karşısındakileri cebinden çıkaracağını da bilirler. Böyle bir deyişte alaysılama (ironi), “kocadım” diyenin hem zekasını gösterir, hem de karşısındakinin acemiliğini, toyluğunu.

Bir dilin araçlarını doğru kullanmak, yerinde kullanmak hem bir kültür işidir, hem de görgü. Ülkemizde pek çok sözcüğün yanlış kullanıldığını, sözgelimi televizyon kanallarında yayınlanan konuşmalarda, söyleşilerde bile hemen yakalamak içten bile değildir. Kulak kültürüyle yaşamımızı sürdürdüğümüz sürece bu tip hatalar yapmak kaçınılmaz olmaktadır, olacaktır. Bu da hem cehalet, hem de erken kocamışlık olur zannedirim.

Bütün bu gerçeklere karşın dilerim herkes kocamadan, ihtiyarlamadan onuru ile yaşlanır.

Arkadaşlık

ve

Dostluk Üzerine

İlişkilerimizde kimi sallantılar, kimi sarsıntılar yaşamaya başlayınca ya da bu tür beklenmedik, istenmedik durumlar, en azından eskiye oranla daha sıklaşıncaya, sıklaşmasa bile daha iz bırakıcı, daha yıpratıcı olunca insan hemen sorgulamaya geçiyor. Kimilerini bilirim aldırılmaz, geçirir, geçiririverir böyle vartaları, hatta hiçbir şey olmamış gibi eski ilişkilerini sürdürürler, en azından kendileri açısından. Ama ben öyle değilim. Hemen hem kendimi, hem de ilişkim olan kişiyi sorgularım, nerede bir arızanın, aksaklığın olduğunu bulmak için çaba sarf ederim. Hep böyle yapa gelmişimdir.

Birkaç yıldır bir durumu fark ettim. Suçlu ne bendim ne de karşımdaki... Suç tanımlamalardaydı. “Arkadaş” ne demek? “Dost” ne demek? Arkadaş olmak için önkoşullar nelerdir? Dost kime denir? Bu tür soruları daha da arttırabiliriz ve ne kadar çözümlemeye çalışırsak çalışalım sonunda bir kavram karmaşasının ortasında buluveririz kendimizi. Hal böyle olunca da ilişkilerimizin sarsıntısız sürmesi pek olası gözükmemektedir.

Son aylar içinde hiç beklemediğim, hiç olası görmediğim bir yaşantı beni, ilişkilere verdiğimiz adlar üzerinde düşünmeye zorladı, hatta sürükledi.

Bunun üzerine kimi değerleri, kimi tanımlamaları tekrar ele almam ve kendime al baştan öğretmem gerektiğine karar verdim.

Tanışmaların başlaması hep rastlantısal olaylara bağlı; aynı işyerinde çalışmak, aynı apartmanda oturmak, aynı araçla yolculuk etmek gibi... Ya da yine rastlantısal olarak ortak bir tanıdığın bulunması gibi...

Bu tanışılma ile arkadaş olma eşanlamlı mıdır?

Daha ilk tanışmada kimi önyargılarla taraflardan biri ya da ikisi de bu ilişkiyi sürdürmek ister, isteyebilir. Demek ki arkadaşlığı başlatan bazı önyargılar olmaktadır, başka hiçbir şey değil. Dünyaya bakışımızın aynı olduğunu zannedebiliriz, zevklerimiz, tutkularımızın ortak olduğunu düşünebiliriz, birbirimizden (ya da biri diğerinden) kimi yararlar sağlayabileceğini hissedebiliriz (hissedebilir).

Eskilerin bir tanımlaması vardır: "Ahretlik". Çok uzun zamandır duymadım bu sözcüğü. İyi günde, kötü günde kader birliği etmiş ve edecek anlamına gelir ahretlik.

Arkadaşlık için önkoşul, bu ilişkinin sürdürülmesini amaçlarken temel aldığımız nedenin bir ortak paydada bizi buluşturması olmalıdır. Ama bu hiç de kolay olmasa gerek. "Komşunu nasıl tanırsın? Kendim gibi..." özdeyişi de buradan çıkmıştır herhalde.

Arkadaşlık başladığında her iki taraf da aynı niyetli olduğunu zanneder. Ya da taraflardan biri öyle olduğuna inanır ve ilişki başlar, çoğunlukla da yoğunlaşarak sürüp gider. Ta ki.....

Lisede yatılı okuyordum ve sınıfta küçük bir grup çok iyi arkadaştık. Her Çarşamba birlikte Beyoğlu'nda sinemaya giderdik. Hepimiz bir arkadaşımıza bilet paralarımızı öder, o da sıraya girip toptan biletlerimizi alırdı. Arkadaşlarımızdan biri, bir keresinde cebinden bir Yirmi Liralık (ki o zamanlar çok çok iyi bir paraydı) çıkardı ve "Hiç bozuk param kalmamış" dedi. İçimizden biri onun yerine hemen verdi bilet parasını şüphesiz. Sinema çıkışlarında da çok eğlenir ve iznin bittiği son dakika okula dönerdik.

Haftalar, aylar hep böyle geçerci. Ta ki içimizden biri bizi uyarasıya kadar. Arkadaşımızın o ünlü yirmiliği bir türlü bozulmuyor ve bilet parasını nicedir birimiz ödüyordu. Bunu fark ettikten sonraki ilk sinema turunda yine yirmilik ortaya çıkarılıverince, bilet alacak olan arkadaşınız kaptı parayı ve hepimizin biletini o yirmilikten ödedi, üstünü de geri verdi. Hâlâ biz alacaklıydık aslında. Fakat o günden sonra o arkadaşınız bizimle takılmadı, bir başka grubun üyesi oldu.

İşte bu “ta ki”ler, bazen çok geç gerçekleşebiliyor. Arkadaşlık yoğunlaşmış, mayalanmış oluveriyor. O zaman da etkisi daha derin, acısı daha büyük oluyor.

Ortak paydada buluşmadığınız, fakat buluştuğunuzu sandığınız arkadaşlıklarda, ayılma anından sonra geri baktığınızda bazen yıllar yılı süregelen ilişkide taraflardan biri hep alan, isteyen, diğeri de hep veren, bazen istemeden veren olmuş. İşte bu farkına varırırme anı, büyük sıkıntının üzüntünün başlangıç anı oluveriyor. Geç kalmışlığın, belki de aldatılmışlığın tepkisi ilişkiyi parçalıyor ve hüsrân yaşam boyu iz bırakacak şekilde yüreğinize oturuyor.

“Sizde yiyip içelim, bizde gülüp oynayalım” politikası üzerine kurulu bir arkadaşlıklarda iki taraf da hayatlarından mutlu ise mesele yok. Ya da mutlu olduğu sürece mesele yok. Ama taraflardan biri, arkadaşlık kurumunun temel taşlarından biri sayılan eşitlik ilkesinin nicedir yok olduğunu fark ediverirse işler ters döner, her şey allak bullak olur ve arkadaşlık her iki tarafı da üzüntüye boğarak bitiverir, sönüverir.

Böyle bir durumda, iyi niyet-kötü niyet, istismar, haksızlık, hayırsızlık gibi tanımlamaların hiçbirine yer yoktur aslında. Arkadaşlık kurumunu yok eden, her iki tarafın da bu kavramı farklı şekilde anlaması, öğrenmiş olması ya da uyguluyor bulunmasıdır. Yani sorun kavramın kendindedir. Hangi arkadaşlık anlayışının doğru olduğuna dair nasıl bir ölçüt, nasıl bir kıstas getirilebilir ki.

Özellikle Hümanistik Psikoloji akımı için tek ölçüt insanın mutluluğudur. Kim nasıl bir arkadaşlıktan mutlu oluyorsa o anlayış doğru demektir. Ama “kavram” sözcüğünün tanımına da uymaz bu ilke. Arkadaş ya da arkadaşlık bir kavram olarak ele alınırsa bir ortak paydada buluşmak kaçınılmaz olur. Hal böyle olunca da kanımca, hiçbir insanoğlu, “hep bizde yiyelim” görüşünü kabul etmez, edemez.

Karşı tarafın, yani “hep bizde gülüp oynayalım” şeklinde bir arkadaşlık anlayışı olanların ilişkileri, arkadaşlıkları, gözlediğim kadarıyla daima kısa ömürlü olmaktadır; üç gün biriyle sıkı fıkı, beş gün biriyle...

Bu kişiler, arkadaşlığı böyle anladıklarından, kesilmelerin, kopmaların suçunu asla kendinde aramazlar, bulmazlar, hatta ilişkinin son bulduğunu bile fark etmezler ve kimden söz edilse “Onu ben çok iyi tanırım, arkadaşımdır” diye de övünürler. Kendilerince de arkadaşlıkları sürüyordur zaten. Karşılaşverişlerinde kendisini “Hint kumaşı!” sanan taraf “Seni çok özledim, bir gün geleyim de yemek yiyip konuşalım” der. Karşı tarafın tek yanıtı vardır adeta, “İnşallah!” Doğal olarak o yemek hiçbir zaman yenmeyecektir. Çünkü “Ta ki...” aşaması geçilmiştir.

Yukarıda tanımlanmaya çalışılan arkadaşlık örneğinde “yemek”, sadece değişmeceli bir anlam taşır kestirilebileceği gibi.

Bir de yine arkadaşlık olarak tanımlanan “zoraki arkadaşlık” türü vardır. Aynı sınıfta okuyorsan, hatta aynı sırayı paylaşmak zorundaysan ya da işyerinde tek bir odayı paylaşmak durumundaysan, içindeki tüm kaygılara rağmen arkadaş olursun, arkadaş gibi davranırsın, çevre seni arkadaş kabul eder. Bu durumda ne yapılabilir ki. İster istemez birlikte yemeğe gidersin, birlikte çalışırsın, birlikte çekiştirirsin başkalarını. Dirensen bile hiç olmazsa bir süre bu yakınlık, bu yakınlık gibilik devam eder. Bazen, ister iyi niyetten olsun, ister safdillilikten taraflardan biri bu zorakılığı, doğallık gibi algılamaya da başlar. İşte o anda da, deyiş yerinde

ise, hâpı yutar. Başkalarını sana nasıl çekîştiriyorsa seni de başkalarına çekîştirir. Kendini ayrıcalıklı ve üstün göstermek için seni yerer, horlar ve sen hâlâ arkadaş zannedersin onu ta ki...

Bu kısa, kıyî köşe örnekler gösteriyor ki arkadaşlık, her birliktelikle, her rastlantıyla oluverecek, oluşuverecek bir ilişki tarzı değildir.

Arkadaşlığa ket vuran en önemli nedenlerden biri bencilliktir. Hep ben diyorsan arkadaşın olmaz, arkadaşlık yapamazsın. Bu “hep ben”in altında, arkasında çok farklı etmenler olabilir; aşağılık kompleksi, çocukluk yaşantıları, alkol bağımlılığı, kendine güvensizlik, kendini kanıtlama telaşı, günü iyi yaşama vb., vb.

Kimi sorumsuz insanlar geçmişlerini siler, gömer ya da düşledikleri gibi olduğunu farz eder ve böyle naklederler çevrelerine tanıkların bile yanında. Bu tip insanlar geleceği de doğru algılayamazlar ya da algılamaktan kaçarlar. Geçmişî ret veya saptırma, geleceği algılayamama ya da hesaba katmama bir kişilik bozukluğudur, bu bozukluğun oluşturduğu bir savunma mekanizmasıdır. Dün ve yarın olmayınca, bu tipler için sadece bugün kalır ve sırf bugün içinde yaşarlar. İşte bunların arkadaşlıkları günlüktür ve sana asla uymayabilir. Ama fark ettiğinde iş işten geçmiş olabilir. Tek avuntu; “zararın neresinden dönülse kârdır” ilkesi olur.

Arkadaşlığı böyle hep karamsar bir şekilde, hep zıt ilişkiler biçiminde yorumlamak da son derece hatalıdır, hatta farklı tür bir kişilik bozukluğunun göstergesidir.

Genelde arkadaşlık olumlu duygularla ve iyi niyetle başlatılır ve yukandaki türleri ancak “ta ki” anında ortaya çıkar. Ondan sonra da biraz işkilli, biraz titiz olarak ilişkilerini kurarsın. Yani yaşantılar insanı seçici, bu da arkadaşlık kurmada daha az, daha seyrek hata yapıcı kılar, kılabilir. Ama unutmamak gerekir ki hiç kimse denile geldiğinin aksine “karşısındakinin ciğerini” okuyamaz. Bu riski göz önünde tutma hem zeka gerektirir hem deneyim.

Arkadaşlık, sevgi gibi, özveri gibi bir fedakârlık işidir. Arkadaşlık, arkadaşlığı böyle düşünenlerin birlikteliğidir. Bu düşünce birliği ortak paydayı oluşturur ve bu ortak payda da arkadaşlığın gittikçe sağlamlaşan bir temele oturmasına neden olur.

Elbette arkadaşlıkta da yanlış anlamalar, kırılmalar, gücünmeler olur, tıpkı bir ailenin üyeleri arasında olduğu gibi. Nasıl anamıza, babamıza, kardeşimize, evladımıza anlayışla ya da hoşgörüyü davranabiliyorsak, nasıl onlar bize anlayış, hoşgörü gösterebiliyorlarsa, arkadaşlık da bu anlayış içinde olmalı, olabilmelidir. Zaten böyle ise o ilişkinin adı arkadaşlıktır. Ama hep hata yapan, hep bağışlayan olmak hiçbir ilişkide geçerli olmayacağı gibi arkadaşlıkta da geçerli değildir. Denge ve çeşitlik bozulmamalıdır. Bozulduğunda da arkadaşlık sürebiliyorsa buna arkadaşlık denmez, başka tanımlamalar yakıştırılır.

Dostluk arkadaşlığın evrimidir. Bu nedenle her dostluk bir arkadaşlığa dayanır, ama her arkadaşlık dostluğa dönüşmez, dönüşemez.

Akıl ve duyu olarak birbiriyle tam uyum sağlandığına, zaman içinde karar verilirse, bir de bakarsınız ki, irade dışı, farkına varmadan dostluk oluşuvermiş. Artık birbirinizle paylaşacağınız -ki kimseyle paylaşmadığınız- çok şeyler vardır. Artık daha sık özler, daha çok yokluğunu hissedersiniz. Artık onsuz bir şeyler eksik gibidir. Dostluk uzun ömürlü bir ilişkidir, ebedi bir ilişkidir.

Dostluk zamana bağlıdır, ama ondan öte bir birlikteliktir. Yıllar yılı birlikte olmanın, arkadaş olmanın dostluk olmadığını, bundan da ileri, arkadaşlık bile olmadığını nihayet öğrenmiş bulunan bir kişi olarak bu noktayı özellikle vurgulamak isterim.

Tıpkı yıllarca flört edip, birbirlerini gerçekten sevdiklerine inanan çiftlerin evlendikten sonra daha bir-iki yıl geçmeden birinin kapıdan, diğerinin bacadan kaçıp boşanmaları gibi dostluklar da ansızın bitebilir. Çünkü ne kadar birbirimizi tanıdığımız

mızı zannedersek zannedelim, yine de keşfedilmemiş, hatta kendimizin bile bilemediği nice yönümüz vardır, ne denli çok huyumuz vardır.

Farklı koşullar anlama zamanını etkiler. Arkadaşken rakip durumuna düşüverme, hatta taraflardan birinin bile böyle hissetmesi sadece sıradan bir örnektir. Taraflardan birinin, diğerinin sahip olmadığı bir eşyaya, bir konuma ulaşivermesi, o ana kadar kendini belli etmeyen kıskançlık, hatta haset duygusunun fışkırırvermesine neden olabilir ve dostluk, tüm yatırımlara rağmen onarılamayacak bir yara alabilir.

Akılsal ve duygusal çakışma tüm koşulları aynı süreç içinde kapsayamayacağına göre, birbirini tanıma, hatta çok iyi tanıma hep sınırlı kalır ve dostluk her an darbe yiyebilir. Fakat bunun bilincinde olmamız bir kişilik sorunudur ve kişiliği oturmuş, kişiliği sağlam insanlar arasında bu tür problemler pek, hatta hiç yaşanmaz.

Ama kişilik de bir sabite değil ki...

Genç ve güçlüyken kontrol altında tutabildiğimiz kimi duygular, kimi tutum ve davranışlar, yaş ilerledikçe su yüzüne çıkar. Bu doğa yasası gibi çalışır. Hele geç öğrenmeler bizi daha çabuk terk eder ve bizim bile bilmediğimiz kimi yönlerimiz kendini belirgin bir şekilde sergilemeye başlar. Bu durumda da dostumuz için yeni bir "Ben" oluştururuz ve o, buna katlanamayabilir, katlanmak zorunda da değildir. Hele iki tarafın da aynı süreç içinde değişmesi söz konusu olursa, deyiş yerindeyse, kan gövdeyi götürür.

Dostluk temelde güvenmeye, inanmaya dayanır. Bu duygu, bırakın yok olmayı, zedelendiği an bile dostluk darbe almış olur. Bundan sonra da yıkım çok uzun bir zaman almaz.

Yaşam süresince oluşan sosyo-kültürel farklılıklar ya da böyle bir farklılığı arzulama özümسنemezse, bastırılamazsa dostluk sallantıya uğrar. Bir tanıdığımın, ne zaman kendince önemli bir

davete katulsa ertesi gün havası değışiverirdi. Daha da öte yazılı basında (türü ne olursa olsun) hakkında iki satırlık bir şey yazıliverse çoğaltıp dostlarına! dağıtırdı. Sonra da, yine kendince daha üst insanlarla haşır neşirmiş gibi gözüktür, bir kez aynı ortamda olduğu insanlardan isimleriyle söz ederdi. Artık siz onun için, o istediği zaman dostunuz siz istediğiniz zaman değil. Arkanızda yaşanmış, paylaşılmış yıllarınız olsa bile...

Evlenmeler, ayrılmalar, çocuk yapmalar, eğer dostunuzda da aynı değışiklikler yaşanmamışsa, yaşanmıyorsa dostluğu en azından sekteye uğratır.

Çocuk yapmamış aileler, genellikle bencilleşirler zaman içinde. Eşler birbirlerine daha bağımlı olurlar. Bu durum yılların dostluğunu bile küçük hesaplarla değerdendirmeye dönüştürüverir ve karşı taraf için bu gerçek bir üzüntü (hüsran) nedeni olur. Dostluk artık başka bir mecraya girmiş demektir.

Bu rastlantısal kısa örneklerde tarafların birbirini suçlaması sıradan olsa bile, aslında asıl suçlu kavramın “dost” ya da “dostluk” kavramının her iki taraf için de farklı anlama gelmesi ya da anlamının farklılaşmasıdır.

Ne yapılabilir ki...

Kanımca, bırakın karşı tarafı, kendimiz için bile gerçek arkadaşlık, gerçek dostluk sağlam, oturmuş, sindirilmiş bir kişiliği ve özveriyi kaçınılmaz kılar. Bunu doğru bilip doğru uygulayabilirsek, bu konuda ne biz üzüntü yaşıyoruz, ne de dostlarımıza yaşıyoruz.

Bu, hiç de olanaksızmış gibi gözükmemektedir. Yeter ki bilincinde olalım.

Toplum

ve

Dil

Lisan ya da dil kimi zaman ayrı anlamlarda kullanılmaktaysa da aslında eş anlamlıdır. Lisan Arapça kökenli dil ise Türkçedir. Farsça, “gönül” anlamına gelen dil ile bunun bir ilişkisi olup olmadığını bilemiyorum.

Kimi metinlerde dil; aksan, şive ya da yöre ağzı anlamında lisan da daha kapsamlı, belli bir toplumun dilini hedefleyen bir anlamda kullanılmaktadır. Kendi adıma, meram açık seçik anlaşılıyorsa, anlatılabiliyorsa mesele yok diye düşünüyorum. Fakat gözlediğim, belli bir yaş üstünün lisanı daha anlamlı ve kapsamlı bulduğu, dili ise örneğin “Bilgisayar dili”nde olduğu gibi daha sınırlı bir alan için kullandıklarıdır.

Dil, bireysel anlamda ve toplumsal anlamda kimi zaman farklı görevler üstlenirse de yine kanımca, bireysel olarak dilin ilk işlevi, düşünme, düşünebilme olanağı sağlayabilmesidir. Adlandırmadan ne düşünebiliriz ne düşleyebiliriz. En akıllı, en yaratıcı kafalar için bile dil ya da sözcük deposu (haznesi) en sınırlayıcı ya da en potansiyel sağlayıcı araçtır. Dil bilmeden, daha da öte, dili tam bilmeden doğru düşünme, yaratıcı düşünme söz konusu olamaz. Yaratıcılığın sınırlarını dil saptar.

Bireysel bağlamdaki ikinci işlevi ise zihnimizden geçenleri aktarabilmek, zihinden geçenleri de anlayabilmektir denebilir. Yani iletişim kurmanın en az yanıltıcı yolu...

Toplum açısından ise dilin işlevi az biraz farklıdır denebilir. İlk işlevi bir guruba, bir insan topluluğuna ya da topluluklarına toplum bilinci aşılacak olan kültürü yaratmak ve nesillere aktarılabilmesini sağlamaktır. Edebiyatıyla, plastik sanatlarıyla, gelenek ve görenekleriyle, sosyal ve hukuki yasalarıyla bir toplumu var edebilmenin ve bu varlığı koruyabilmenin tek yolu dildir ve dilin toplumsal bağlamda ilk sorumluluğu da bunu sağlamaktır. Bir başka ifadeyle dilin ilk işi, bir birikim yaratmak sonra da bunu aktarmaktır.

Toplumsal kültürün zenginliği, dilin zenginliği ile doğrudan ilintilidir. Dolayısıyla dilin zenginliği de kültürün zenginliği ile bağımlıdır.

Dilin zenginliği ise belli bir toplumun iç ve dış dünyayı, maddi ve manevi değerleri iyi gözleyebilen, düşünebilen, edimlerini de kendisine saklamayıp paylaşabilen bilge kişilerine bağlıdır. Bilge kişiler, bilen ve bildiklerinden bilemediklerine de ulaşabilen ve bunları bilmek için çaba sarf eden toplum üyeleridir ve hem kantite hem de kalite bakımından dil varlığının ve dil zenginliğinin belki de tek sorumlusudurlar.

Dilin dirik kalması ve toplumun her bir alanını kapsaması, ayrıca gelecek nesillere de ulaşabilmesi, bu bilge kişilerin yanı sıra tüm toplum üyelerine bağlıdır. Üyelere dilin doğru öğretilmesi, üyelerce de doğru öğrenilmesi kadar dil dağarcıklarını alabildiğince genişletilebilmesi, hem bir vatandaşlık hakkı hem de vatandaşlık sorumluluğudur.

Bedenen ya da sayısal olarak varlık, vatandaşlık için yeterli değildir ve olamaz. Ancak toplumun dilini bilmek, tam ve doğru bilmek vatandaşlık sıfatını ve hakkını kazandırabilir.

Kısaca konuşmak dil bilmek demek değildir. Oysa her konuşan şu ya da bu alanda ne denli bilgili olduğunu kanıtlamak ister, bu kanıtlama adına konuşur. Özellikle bu tiplere konuşmanın dil bilmeden çok, ses çıkartmaya, gürültü yapmaya yaradı-

ğının öğretilmesi gerekir. “Çok konuşuyor ama boş konuşuyor” dediklerimiz, aslında birazda bunlardır herhalde.

Dil sözlüdür. Ama bu sözleri pekiştiren, onları güçlendirip daha anlamlı kulan bir de sessiz dil vardır. Bu iki dil birlikte hem kişisel, hem de toplumsal kültürü oluştururlar. Sözlü dil dolaylı öğrenilebildiği halde sözsüz dil ancak yaşayarak, yani yaşantılarla (deneyimle) elde edilebilir. İkisi bir arada sağlanmadıkça dil eksik kalır, kavruk olur.

Bir topluma toplum kimliği veren sözlü ve sözsüz dilin yanı sıra bir üçüncü dil daha vardır ki bu kimi zaman sözlü dilin kimi zaman da sözsüz dilin değişmeceli (mecazi) anlamda kullanılmasıyla sağlanır.

Gerek sözlü gerek sözsüz dil, ağırlıkla bilgiye ve görgüye dayalı olduğu halde değişmeceli dil zekaya ve genel kültüre dayalıdır daha çok. Bir ikinci dil, hatta bir üst dil bile diyebileceğimiz bu dil, ancak zengin bir dil sözlüğünün üzerine, zengin bir dil sözlüğünün üzerinden oluşturulabilir.

Bu üç dil birlikte toplumun hem aydın olma düzeyini, hem de zeka düzeyini gösterir. Bu üçlünün biri eksik ise, ya da yeterince edinilememişse, bunları sağlamış diğer bir toplum karşısında eziklik hissetmemek olanaksızdır.

Düşünme işlevi dışında, ister yazılı olsun ister sözlü, dil ikili ilişkiyi zorunlu kılar. Konuşan-konuşulan, yazan-okuyan... Taraflardan biri eksik ise, ya normal sayılmayan bir durum vardır ya da sözcük ve dolayısıyla zaman israfı. Karşısındakini bırakın, kendi konuştuğunu bile dinlemeyenler, konuşmaktan dinlemeye fırsat bulamayanlar düşünme özürdürler kanımca. Bu da bir kişilik sorunu olarak tanımlanabilir.

Her toplumun bir dili vardır. O toplumu yaratan topluluklarda farklı deyişler, vurgular (aksan), farklı ağızlar (şive), hatta farklı diller olabilir. Bunlar doğal sayılabilir, kaçılmaz kabul edilir. Ama belli toplulukla belli toplum üyesi olmanın farklı du-

rumlar olduğu kavranamazsa iş arapsaçına döner. Toplumda iletişim kopuklukları başlar, bu da bölünmelere ve gereksiz rekabetlere yol açar. Başka toplum dillerinden medet ummaya sürükler insanı.

Akıllı ve bilgili insan, konumlarını birbiriyle karıştırmaz, birbirine bulaştırmaz. Bunu becerebildiği sürece de hem toplum önünde hem de topluluk önünde saygınlık kazanır. Biri adına diğerini reddetme ya da ağırlık verme diğeri adına haksızlık etme değil, doğru değerlendirme demektir.

Görülüyor ki dil salt bilgi değil zeka ölçөгüdür de, konum ölçөгüdür de.

Dil ne kadar bilinir, ne kadar bilinebilir?

Anadil, her şeyden önce evde, aile bireylerinden öğrenilir. Ana-baba ve kardeşler aracılığı ile elde edilen ilk verileri daha sonra değiştirmek oldukça zor, hatta bir ölçüde olanaksız gibidir. Vurgular, ağızlar, hatta nidalar bu yolla öğrenilir ve nesillere geçer. Dilin yanlış kullanılmasında, hatta yanlış yazılmasında da ailenin payı büyüktür. Sonra yakın çevre işin içine girer. En sonunda da eğitim kurumları. Eğitim kurumları, eğer farklı ise, öğrencilere toplum dilini öğretir, topluluk dilinin üzerine. Yani eğitim kurumlarının, öğretmenlerin, eğitimcilerin asli görevi toplum dilini aktarmak ve öğretmektir.

Eğitim kurumlarına kadar öğrenilen dil sözlü dildir ve yazılı dil genel olarak bilinmez. Sözlü dil kulakla edinilebileceği için dendiği gibi öğrenilir. Örneğin Türkçede “abi” demek, “gazte” demek, “lâik” demek, “kurdâle” demek ve benzeri hatalı deyişler bu yolla geçer ve devam eder. Yazılı dile yeterince sahip olmayanların, olamayanların yazıları da bu ve bunlara benzer hatalarla doludur. Ek olarak ayrı “da”lar, ayrı “mıdır”lar, her türlü noktalama işaretleri, sözcük ne zaman büyük harfle başlar, hangi sözcükler büyük harfle yazılmalıdır, ancak yazı diliyle edinelebilir.

Görüldüğü gibi konuşmak, konuşabilmek, konuşuyor olmak dil bilmek demek değildir. Olsa olsa meram anlatmaktır, anlatmaya çalışmaktır.

Ayrıca dil bilmek, hem sözcüklerin anlamdaşlarını (sinonimlerini) hem de ayırtılarını (nüanslarını) bilmek demektir. Sözeğlimi yine Türkçede sık rastlanan “örneğin mesela” ifadesi, “uygar ve medeni” tanımlaması ilke, “kültür” ile “uygar”ı, “kişi” ile “birey”i anlamdaşmış gibi kullanmak da ikincisine verilebilecek en tipik ve en yaygın örneklerdir.

Yazı dilinin bilinmesi, sadece kurumsal eğitim görmekle olmaz. Yüksek öğrenimin son basamağı bile gün gelir biter. Oysa dil diriktir; sürekli gelişir ve değişir. Eğer bu değişme ve gelişme izlenmezse, bildiğimizi sandığımız ya da bir zamanlar bildiğimiz dil kısa bir süre sonra tükânır. Konuşmamız ve yazmamız güne uyum sağlayamaz. Ayrıca sözcükler unutulur. Belki görünce ya da duyunca tanırız, ama kendimiz kullanamayız, unuttuğumuz için kullanmayı bile akıl edemeyiz. Sözcük dağarcığımız kısırlaştığı için de “şey”, “ne derler”, “falan filan”, “anlıyorsun ya” gibi kendi başlarına hiçbir anlam taşımayan, ama bizim neyi ne kadar bildiğimizin çok iyi kopyasını veren sözcükler, ifadeler kullanırız. Bu durum sadece kendimize zarar vermekle kalmaz, gelecek nesillere de daha kısır, daha yetersiz bir dil mirası bırakmamıza neden olur. Örneğin bundan on beş-yirmi yıl öncesine kadar bilinen “tünaydın” ya da “çağcıl” sözcüklerini günümüz gençlerinin hemen hemen hiçbiri bilmemektedir. Çünkü bizler onlara ne yazık ki aktarma görevini yerine getiremedik.

Dili bilmek, bu bilgiyi devamlı kılmak, ancak okumakla ve doğru dinlemeyi bilmekle olanaklıdır. Konuşmaları kulağımızla değil aklımızla duyarsak, dinlersek, okuduklarımızı kat ettiğimiz sayfa sayısı ile değil içeriğiyle, dedikleriyle, deyiş biçimiyle belleğimize geçirebilirsek, okuduklarımız ve dinlediklerimiz üzerine sonradan değerlendirmeler yapabilirsek dilimiz dirik kalır ve

dili bilmeye devam ederiz. Aksi halde dil unutulur. Üstelik zaten tam bilinmemiş ise büsbütün unutulur, ama konuşmaya devam edilir, edilebilir.

Meramımızı anlatmak dil bilmek değildir. Eğer sınırlı sözlerle, tutum ve tavırlarla meramımızı anlatabiliyorsak bu bizim dili bildiğimi göstermez, ama karşımızdakinin zeki ve anlayışlı olduğunu gösterir. Her iletişim ikili çabayı gerektirir ve bu ikilide kimin katkısının ne kadar olduğu kestirilemeyebilir. Onun için her iletişim kurma dil bilme anlamına gelmez, katiyen gelmez.

Dili, ister bireysel anlamda ele alalım ister toplumsal, varlığımızın, var olduğumuzun en açık seçik kanıtı olarak değerlendirmek gerekir. Dil ve zenginliği (hem geçmişteki hem de haldeki zenginliği) bizi “kişilikli” kılan en temel niteliklerdendir.

Kişilik sahibi olma, “Ben kişilikliyim” demekle ya da bu anlama gelecek tutum ve tavırla olmaz. Kendimizi dış çevreye dilimiz aracılığıyla kanıtlayabilirsek olur.

Genellikle aranan ve saygı duyulan kişilerin hem sözlü, hem sözsüz ve hem de değişmeceli dili, imgesel anlatımı çok ustalıkla becerebilen kişiler olduğunu fark etmek hiç de zor olmasa gerek. Bu ustaları görerek taklide kalkanların ise nasıl bocaladıklarını, nasıl gülünç duruma düştüklerini de yakın çevremizden örneklemek çok kolaydır zannederim.

O halde dil, hem bir toplumun üyelerinin hem de o toplumun kendisinin en net, en doğrudan temsilcisidir. Dil varsa, gerçekten varsa kendimizi evrensel boyutta kanıtlamak için başka hiçbir şeye gerek kalmaz kanısındayım.

İnsan ve Toplum

Açısından

Eğitim

Eğitim, eğitme, eğitilme gibi sözcükler, hem bir ad hem de bir eylem tanımlarlar. Hem bir kurum, kurumsallaşma, hem de amaç betimlerler. Daha da öte hem insan, hem de araç ve gereç olarak işlev yüklenirler. Bu çok yönlülük, hem eğitimin farklı anlamlarda kullanılmasına, hem de çok sık duyulmasına neden olmaktadır.

İletişimin doğru sağlanabilmesi için eğitim sözcüğünün içerdiği anlamları doğru bilmek ve doğru sınıflamak gerekir. Aksi halde farklı bir kargaşa (kaos) yaratılmış olur.

Eskiden, resmi tanımlamalara göre eğitim; “istendik davranış verme düzeni” şeklinde anlaşıldı. Kim, kime ne verecek? İstendik olanı kim saptayacak? İstendik olan nedir ve hangi şartların istendiğidir? Gibi tek ve net yanıtı olmayan pek çok soruyu ve sorunu da peşi sıra getirirdi. Bugün de eğitimden aynı amaçlı beklentileri olan çıkar, çıkacaktır doğal olarak. Çünkü şablonlardan kurtulmak ve çağa ayak uydurmak hiç de kolay değildir.

Eğitim her şeyden önce özneleri baz alarak iki grupta toplanmalıdır:

Bireysel eğitim,
Toplumsal eğitim.

a) Bireysel Eğitim: Bireysel anlamda eğitim, sadece “terbiye” demektir. “İyi eğitilmiş” dendiğinde terbiyesi yerinde, görgü kurallarını bilen, insanlara saygılı davranan kişi anlaşılır. Bu

anlamda ele alındığında şu okula gitmiş, bu okulu bitirmiş hiç önemli değildir, hatta söz konusu bile edilmez. Sadece anası babası, yani ailesi gündeme gelebilir, onlar hakkında yorumlar yapılabilir. İşte “istendik davranış verme” olsa olsa bu anlamda işe yarar ve bir ana-babanın çocuğunu nasıl görmek istiyorsa öyle eğitmesi, öyle terbiye etmesi demek olur.

Bireysel eğitim, insan olmak, insan gibi davranmaktır. “ocuğu iyi eğitmek gerekir” derken ya da “Bunu kim böyle eğitmiş” derken kastedilen hep bu tür bir eğitimidir.

Bu eğitim, belki de temelde tuvalet terbiyesiyle başlar ve ömür boyu devam eder. Başlangıçta ailemizin ve yakın çevremizin verdiği, sonra da kendi kendimize elde ettiğimiz eğitimidir.

nce insan olma sonra da çağa uyma yolunda sağlanan her olumlu katkı bu tür eğitimin temel taşıdır ve temel ereğidir denebilir.

Bireysel anlamdaki eğitim, tüm temel eğitimlerin başında gelir ve ondan sonra sağlanan, sağlanacak olan öğrenmeler, öğretmeler, edinimler bu temel üzerine oturur, oturtulur. Temel ne denli sağlam olursa üzerine yapılacak her eklenti de hem temele uyum sağlar, hem de yıkılmadan dimdik ayakta kalabilir. Aksi halde daha sonraki tüm eğitim, sadece kartvizit üzerinde bir işlev yüklenir başka bir yarar sağlamaz.

“Sana vezir olamazsın demedim, adam olamazsın dedim” özdeyişi bunu kastediyor olsa gerek.

Bu tür eğitim, belki de daha ana karnındayken başlar ve mrn sonuna dek kesintisiz sürer. Bireysel eğitimde “Ben oldum” denemez, “O oldu” denemez.

Bireysel eğitim, temelde “terbiye” olduğu için toplumla ortak bir paydaya oturtulmak durumundadır. Bu payda evrensel görgü kurallarına da zıt düşmemek durumundadır kestirilebileceği gibi.

Bir kişiye “İyi eğitim görmüş” dediğinizde şu ya da bu okulu bitirmiş demek istemeyiz, “kendini iyi eğitmiş” demek isteriz.

Yani toplum içinde insan gibi davranabilen, sosyalleşmiş ve çağa kendini uydurmuş bir birey anlaşılır iyi eğitim görmüş, iyi eğitilmiş ya da kendini iyi yetiştirmiş tanımlamalarından.

Terbiye durağan bir kavram değildir. Yere göre ve zamana göre değişmeler, farklılıklar gösterebilir. Örneğin bundan yaklaşık yirmi-yirmi beş yıl önce “Merhaba” sözcüğü argo sayılırdı ve terbiyeli insanlar kullanmazdı. En azından kinî aileler için böyleydi. Hele kendinden büyük olanlara kullanmak çok ayıptı. Oysa bugün “Merhaba” son derece sıradan bir sözcüktür, bir hitap şeklidir ve terbiye ile bir ilişkisi yoktur.

Terbiyeden sonra bireysel farklılıklar ve yetenekler işe koşulur. Usulüne göre şarkı söylemekten, yemek masası düzenlemeye kadar her eylem, her tutum ve davranış bireysel eğitimin, bireysel ayrıcalığın göstergeleri olur. Yeteneklerini doğru kullanamayanlar, örneğin sesini iyi değerlendirip usulüne göre şarkı söyleyemeyenler için “Sesi terbiye görmemiş” ya da “Sesi yeterince terbiye edilmemiş” denir. Bu da yetenekler ile terbiye arasındaki ilişkiyi açık ve seçik ortaya koymaktadır.

Bir kimsenin bireysel farklılıklarının ve yeteneklerinin bilincinde olması da bu tür bir eğitimin semeresi olarak kabul edilir. Ancak bunların tam kapasite ile değerlendirilebilmesi ve su yüzüne çıkarılması, genellikle bu eğitimle yeterli olmayabilir ve daha farklı bir eğitim gerektirebilir, hatta mutlaka gerektirir.

b) Toplumsal Eğitim: Kurumsallaştırılmış eğitim demektir. Toplumun her bir üyesi için, yaşına, niteliklerine ve gereksinimlerine göre, sorumlularca düzenlenmiş, örgütlenmiş, planlanmış, programlanmış, sistemli eğitimidir toplumsal anlamda eğitim.

Bu tip eğitimin amacı, istendik davranış verme değil adayların potansiyel güçlerini meydana çıkartmak ve geliştirmektir. Esası budur; ama bunun yanı sıra kaçınılmaz olarak da terbiye, özellikle toplumsal terbiye de verilir verilmelidir. Artık bu aşamadaki eğitime, belki de “terbiye” değil “davranış eğitimi” de-

mek daha uygun düşer. Ailenin yaptığı hatalar, aileden gelen eksiklikler ve yine ailenin neden olduğu özel öğrenmeler (yanlış benlik tasarımı, dildeki hatalı vurgulamalar, demeler gibi) yine bu kurumlarda giderilmeye çalışılır. Bu tip eğitimde bile “potansiyel güç” ilkesi esastır. Toplumun her bir üyesine kendini keşfetmesi, kendini gerçekleştirmesi ve geleceğini güvence altına alması için verilir (ya da alınır) bu eğitim.

Toplumsal eğitim örgütlü verildiği için belli ölçütlere göre, belli kıstaslar esas alınarak kurumlaştırılır. Bunları farklı sınıflamalarla gösterebiliriz:

Okul Öncesi Eğitim; Çocuk Yuvaları ve İlköğrenime Hazırlık sınıfları gibi,

İlköğretim, Ortaöğretim, Yüksek Öğrenim gibi,

Lise ve Meslek Liseleri gibi,

Ön Lisans, Lisans ve Lisans Üstü gibi,

Meslek İçi Eğitim gibi,

Özel Okullar, Devlet Okulları gibi,

Türkçe Eğitim Veren, Yabancı Dilde Eğitim Veren Okullar gibi,

Yatılı-Yatısız Okullar gibi,

Taşra Okulları, Merkez Okulları gibi.

Bu sınıflamaları daha da artırmak olanaklıdır. Sözelimi ülkemizde tamamen üniversite kapsamı içine alınmış bulunan kimi okulları, sözelimi Güzel Sanatlar Akademilerini, Konservatuvarları ayrı gruplarda toplamak her zaman daha anlamlı olabilir.

Bu tür sınıflamaları hangi ölçüte göre yaparsak yapalım, esas hedef toplumdur, toplumun kendidir. Bu hedef hiçbir ayrıcalık tanımaz tanıyamaz.

Bu eğitim kurumlarında yetişenler, yetiştirilenler çağdaş ve çağcıl insan anlayışı içinde ve geleceğe dönük olarak eğitim almak durumundadırlar.

Salt diploma için verilen eğitimin hiçbir işe yaramadığı yılların gözlemleriyle saptanmış bulunmaktadır. Dün Eğitim Enstitülerinin yaptığını, yapabildiğini bugün hangi ve kaç eğitim kurumumuz yapabilmektedir.

Eğitim kurumlarının esas ereği hem kendine, hem de topluma yararlı, mutlu insanlar yetiştirmektir. Bunlardan birine ulaşamıyorsa eğitim kurumlarının işlevleri tekrar ele alınmalıdır herhalde.

Avrupa ülkelerinin bazılarında şöyle bir yöntem uygulanmaktadır meslek okullarında ve yüksek okullarda: Her insan başlangıç kabul edilen yaştan ve minimum sayılan eğitimden sonra dilediği meslek okuluna ya da yüksek okula gidebilir. Bunun için hiçbir kısıtlama yoktur. Fakat devletin duyurduğu, toplum için gereksinim duyulan meslekler için eğitim görürse hem burslu okuyabilir, hem de eğitimini tamamladıktan sonra ona iş gösterilir, yine devlet tarafından. Diğer alanlarda eğitim görenler ise devletten burs talep edemez, iş isteyemez. Hazır baba mesleğine yönelecekse mesele yoktur; dışçı olabilir, avukat olabilir ve babasının hazır muayenehanesinde ya da bürosunda çalışabilir, ama böyle bir güvencesi olmayanlar mezuniyetten sonraki riski göze almak durumundadır.

Bu tür ülkelerde hiç kimse salt diploma adına eğitim görmediğinden, devlet de şu veya bu yolla bunun için insanları yönlendirmediğinden, örneğin Ölü Diller Bölümü için, ne yüz öğrencilik bir kontenjan açılır ne de ülkenin neredeyse her ilinde var olması için gayret gösterilen eğitim kurumlarında böyle bölümlere göz yumar.

Sözgelimi ülkemizde sürekli yakınılan ve kınanan “diplomalı” taksi şoförüne, tezgahlara, hatta ayakkabı boyacısına yukarıda sözü edinilen ülkelerde bu denli sık rastlanmaz, hatta hiç rastlanmaz denebilir.

Sonucu böyle olan bir eğitim olsa olsa aldatmacadır, oyalamadır.

Zaman zaman elime geçen istatistiklerde ya da tezlerde gözüme çarpan, bir yüksek öğrenim kurumundan mezun olan ve genellikle de evlendikten sonra evde oturan hanımların sayısı inanılır gibi değildir. Bu tür hanımlar için, zannederim diploma, bilinçaltında bile olsa daha iyi bir evlilik yolu açmaktan başka bir amaca yönlilememiştir.

Devlet, eğer sağlıklı bir eğitim politikası uygulayabilirse, hem zaman, hem para kaybı engellenmiş olur, hem de toplumun mutluluk düzeyi yükselir. Örneğin bir dış teknisyeni olmak için dış hekimliği fakültesine gitmenin gerekmediği, iki mesleğin de saygınlığı olduğu önce yöneticiler tarafından kavranmalı ve ona göre eğitim programı yapılmalıdır ki bugünün toplumu da yarının toplumu da mutluluğu sağlasın.

Hiçbir siyasetçi, devlet adamı, sözelimi İmam Hatip Okuluna ya da İlahiyat Fakültesine kendi çocuğunu, soyunu sopunu göndermez, hatta göndermeyi aklından bile geçirmez. Buna karşın adını başı bu tür kurumlar açması ve toplumu bu okullara yönlendirmek için pek çok teşvik edici yollar kullanması, kesinlikle anladığımız, anlamamız gereken anlamda toplumsal eğitim demek değildir. Böyle bir tutum, böyle bir eğitimi siyaseti toplumun geleceğini garantilemesi yerine karartmasından başka hiçbir işe de yaramaz.

Eğitime bir süreç olarak bakıldığında, önce edilgin sonra da etkin dönemin başladığını görebiliriz. Yani önce başkaları bizi eğitir, sonra başkalarının rehberliğinde de olsa biz kendimizi eğitiriz.

Okul öncesi ve lise sonuna kadar edilgin süreç başat bir durumdur. Bunun içindir ki İlköğretim ya da Ortaöğretim denir. Yani öğretme eylemi öğrenme eyleminden önde gelir. Bu dönem yükleme, depolama dönemidir adeta. Fakat daha sonraki dönem Yüksek Öğrenimdir. Yani öğretmeden çok öğrenmenin yer aldığı, kişiyi sorumlu kılan dönemdir.

Üniversite aşamasına gelmiş bir genç, sözgelimi Leyla Gencer'i tanıımıyorsa ya da Nazım Hikmet'ten bir dize bile okumamışsa, Cumhurbaşkanlarının adını bile bilemiyorsa, bu durumda genç suçlanmaz, öncelikle suçlanmaz, ama onu bu aşamaya kadar getiren eğitimciler suçlanır. Diline sahip değilse, örneğin "psikoloji" yerine "piskoloji" yazıyorsa, ayrı "da"lardan habersiz ise, soru cümlelerini "?" işareti ile bitirme alışkanlığı yoksa bütün bunların suçu öğretmenlere, öğretmenleri gerekenlere yüklenir. Daha sonra da eğitim sistemine, eğitim düzenlemelerine...

Öğrenme aşamasına gelindiğinde, öğretilmeleri yetersiz olanların üstlenmesi gereken külfet ve sorumluluk, doğru öğretilmiş olanlara oranla çok daha fazla olacaktır. Bu durumda, ya başarısızlığa neden olur ya da başarıya ulaşmada çok zahmet çektikleri için farklı bir kişilik geliştirmeye...

Fakat bir kere yüksek öğrenime, yani öğretimden öğrenime geçilmeye görsün, bütün eksikliklerinin sorumlusu genç oluverir. Bunun içindir ki bir mezunda görülen yetersizlikler için "Ne biçim mezun" ya da "Bu üniversiteyi nasıl bitirmiş" deriz, "Güya üniversite bitirmiş" deriz. Yani bireyi suçlarız kurumu değil.

Eğitimin, ne tür eğitim olursa olsun, hangi aşamada olursa olsun, eksiklikleri, yetersizlikleri hem bireye, hem de topluma bedel olarak ödetilir. Hem de en pahalı bir şekilde.

Toplumsal eğitimi düzenleyenler, ona işlerlik kazandıranlar gelip geçici oldukları halde eksik ya da bozuk eğitimin etkisi kalıcıdır. Hatta o denli kalıcıdır ki nesilden nesile bile geçer. Giderilmesi ayrı bir güç ve çaba gerektirir. Ama yine de yitirilenlerin telafisi hemen mümkün olmaz, olamaz.

Topluma dönük eğitimde amaç, hem toplumun hem de toplum bireylerinin mutluluğu, gelecek güvenceleri ve saygınlık kazanmaları olduğuna göre, belki de önkoşul toplumun gereksinimlerini doğru saptamadır.

Kimi dönemlerde şü meslek, kimi dönemlerde bu meslek birden moda olurur. Bunda toplum gereksiniminden çok her modanın altında yatan farklı nedenler yer alır. Özellikle “Batı” modelleri gibi... Ya da bazen bir eğitim kurumu, bazen de başka bir eğitim kurumu çok talep kazanır. Bunda haklı gerekçeler olabileceği gibi, reklamın gücü de etken olabilir. Bazen de eğitimcilerden çok siyasetçiler, salt siyasal planlarına uygun olduğu için toplumu, toplum gereksinimleri dışında farklı yönler farklı eğitim kurumlarına itebilirler. Bu tip olgulardan kurtulamadıkça toplumsal eğitiminden de bireysel eğitimden de yarar beklemek, hem iyimserliktir hem de safdillik.

Önemli olan belli bir eğitim kurumundan diploma almış olmak değil, o eğitim kurumundan sağlanması beklenen ve gereken en üst düzey edinimlere sahip olabilmektir. Bunun için de eğitim kurumlarının tam kapasite ile hizmete hazır bulunması kaçınılmazdır. Adı olup kendi olmayan eğitim kurumlarıyla ya da taşıma suyla çalıştırmaya çalışılanlarla potansiyel güç geliştirme, toplumun bilgi ve kültür düzeyini daha üst basamaklara çıkartma, diğer toplumlarla çağdaşlık ve çağcılık açısından rekabet edebilme asla söz konusu edilemez diye düşünüyorum.

Toplumun geri kalmasının ya da çağına ayak uyduramamasının ilk temel nedeni, bireysel ve toplumsal eğitimdeki yetersizlikler ve zaaflardır. Bu bilinemez ve buna göre davranılmazsa tüm diğer çabalar boşa gider, boşa gidecektir.

Eğitim siyasetin bir aracıdır. Eğer bir toplumun yönetimi, bir devletin idaresi saptırılmış siyasetle yönlendirilmeye kalkılırsa, yürütölmek istenirse, bundan ilk etkilenen eğitim olur ve eğitim de toplumu ve devleti gittikçe daha olumsuz bir duruma sokar.

Bugün diğer toplumlara bile örnek oluşturan köklü eğitim kurumlarına sahip pek çok ölkö, hâlâ kendi kurumlarını çağa ve bu çağın yarattığı geleceğe uydurabilmek için reformlar yapar-

ken, yeniliklere açıkken bu kurumların kötü taklitleri daha da köhneleşmiş kendi kurumlarını korumak için direnirlerse, gelecek adına iyimser olabilmenin olanağı yoktur herhalde.

Toplumunun tümünü bir bütün şeklinde, tek bir vücutmuşçasına kapsamayan eğitim düzenlemeleri kimseye yar olamaz. Çünkü doğasına aykırı tutumlar, toplumun bütünlüğü için, onların mutlu yarınları için çalışmaz, çalışamaz, tam aksi bir sonuç veriverir.

İnsan, Toplum ve Felsefe

Lise dönemimde sadece benim değil hemen hemen tüm arkadaşlarımın en korktuğu derslerin başında Felsefe Dersi gelirdi. Bu nedenle kimi arkadaşım istemeye istemeye Fen Şubesine gitmişlerdi.

Dersi aldığımızda karışık, anlaşılması zor fakat korkulacak bir şey olmadığını da öğrendik. Biraz öğrendik, biraz ezberleyerek geçer notu da aldık.

Yıllar sonra Prof. Dr. İoanna KUÇURADİ ile arkadaş, dost oldum ve onun sayesinde de felsefenin ne olduğunu, ne işe yaradığını öğrendim. Korkulacak bir şey değildi, hatta bilinmemekten korkmak gerekiyordu.

Hocalık yaptığım her üniversitede de yeri geldikçe öğrencilerimle felsefi konularda sohbet ediyorum ve görüyorum ki değişen bir şey yok; onlarda felsefeden korkuyorlar, felsefeden çekiniyorlar. Bilmedikleri için de bir işe yaramadığını zannediyorlar.

Felsefe ülkemizde pek makbul sayılmayan bir alan olsa gerek. Sadece öğrenciler değil, onların ana babaları da, akranları da, pek çok yönetici de, idareci de, hatta eğitimciler de felsefeden çekiniyor, kaçıyor gibi. Oysa felsefenin adını anmaksızın onun ilgi alanlarından biri üzerine bir sohbet olanağı bulmaya görsünler, kimseye konuşma hakkı tanımaz bu tipler. Bilmedikleri hiçbir şey yoktur. Mangalda kül bırakmazlar.

Felsefenin salt bir ad olarak bile anlamını bilseler bakın kimler sahip çıkıverir bu alana.

Felsefe, aslında iki Yunanca sözcükten türetilmiştir; sevgi anlamına gelen phillia ve bilgi anlamına gelen sophia. Yani “Bilgi Sevgisi” demektir felsefe.

Bilgiyi sevmemek olanaklı mı? Ama tehlike biliyorum zannetmekten kaynaklanıyor. Üstelik her şeyi biliyorum zannetmekten... Bu nedenle de bilgiden mahrum fikirlerden geçilmiyor ülkemizde.

Bugün bilim sayılan bütün bilgiler, temelde felsefeden türemiştir, türetilmiştir. Matematikten, fizikten başlayıp aklınıza ne gelirse felsefenin uğraşı alanı içindeydi başlangıçta.

Bu nedenle de daha MS 5. yüzyılda İstanbul’da kurulan ilk üniversitede, temel eğitim felsefeydi. Sonra 13. yüzyıldan itibaren açılmaya başlayan Avrupa üniversitelerinde de felsefe eğitimi daima ön planda tutulmuştur.

Ülkemizde de Cumhuriyetin daha ilk yıllarında liselere zorunlu felsefe dersi konmuş, açılan her yeni üniversitede önce servis dersi veren, daha sonra da bölüm olarak çalışan felsefe eğitimi yapılmıştır.

Buradan anlaşılabileceği gibi hangi yüzyılda olunursa olsun çağdaşlaşmanın çağcıl olmanın temeli felsefeden geçmektedir. Bunun aksini düşünmek olanaklı değildir. Yani felsefe uygarlığın ve aydın olmanın çekirdeğidir, cevheridir (tözüdür).

Felsefeyi hepimizin anlayabileceği bir şekilde ve en kısa yoldan şöyle tanımlayabiliriz herhalde: İnsan ve insana bağlı değerler üzerine, insanlık hakkında, bugünü algılayışta ve yarını yorumlayışta denenmiş, sınanmış, kanıtlanmış bilgi sahibi olmak ve bunları kullanabilmek. Zaten başka türlü yaşayabilmek, hatta varolabilmek olanaklı mıdır?

İnsanı sadece organik tabakanın bir canlısı gibi görmek, onu, o kadarıyla algılayabilmek bizim ne denli sınırlı, hatta ne

denli kısır olduğumuzu gösterir. “Ben ve benim dışındakiler” ya da “Biz ve Onlar” gibi bir ayrımla insanlara yaklaşmak, sadece insanın değerini bilmemek demektir. Yani bir felsefi edinim sahibi olmamak demektir.

Bilinebildiği kadarıyla Antik Çağdan bu yana bütün düşüncüler, önce insanın, insan olabilmenin gizemini çözümlemek için çaba sarf etmişlerdir. Bugün, artık insanın değeri evrensel boyutta anlaşılmış gibidir. Farklı gözüken o değerleri yorumlayış biçimidir. Bu biçimsel farkın nedeni de bizden kaynaklanır. Biz insanın değerini ne kadar biliyoruz? Bu değerlerin ne kadarını biliyoruz? Bildiklerimiz ne denli doğrudur? Ne kadarı doğrudur? Bildiğimiz ya da bildiğimizi sandığımız çağa uygun mudur? Bu ve buna benzer sorgulamalar insanın ne olduğundan çok ya da ne olduğundan önce, bizim ne olduğumuzu sergiler. Bunun bilincinde olmak bile kanımca olumlu bir aşamadır ve ne yazık ki her kula nasip olamamaktadır.

Hangi konumda olursa olsun herhangi bir kimseye “Ananı da al git” diyebilir mi? Onun vatandaşlıktan çıkmasını isteyebilir mi? Böyle bir fetvaya bir insan layık mıdır?

Ya da bir kimse başka bir kimseye “Lan” diye hitap edebilir mi?

Bu gibi örnekler hitap edilenin değil, ama hitap edenin insana gösterdiği saygıyı, en sınırlı haliyle de onun felsefi bilgi hazinesini, bilincini gösterir.

Kendimizi, toplumumuzun insanlarından, hatta herhangi bir insandan daha farklı, daha saygın kabul etmek, kendimize gösterdiğimiz saygının bir sinyali değil, aksine insana, insanlığa gösterdiğimiz saygısızlığın sinyalidir!

İnsan ve insanlık üzerine kazandığımız felsefi edinimler sayesinde biz insanlarla bağ kurabiliriz, onlarla birlikte olabiliriz. Ama yine bu tür edinimler aracılığı ile güruh mensubu olmaktan, sürü üyesi olmaktan kurtulur ve kendimiz oluruz, olabiliriz.

Aksi halde, tıpkı başlangıçtaki gibi organik tabakaya giren bir canlı...

İnsancık olmak istemiyorsak insanın ne olduğunu, insanın değerini doğru bilmemiz, bunun için de sadece birey olarak değil toplum olarak felsefi bilgiye sahip olmamız gerekir. Saygı kazanabilmemizin de ilk koşulu, önkoşulu bu olsa gerek.

İnsanı doğru konumlandıramazsak, bugünü de doğru algılayamayız. Bugünün dünden kopuk, yarından da bağımsız olduğunu zannetmek ya da öyle davranmak, öyle sanılır gibi düşünmek, aslında insanı ve onun değerini algılayamamış olmak demektir.

Bugünden kaçmak ya da bugünü pekiştirmek için düne sığınmak, bugünü değerlendirmek için yarının umutlarını kullanmak hayalperestliktir ve yaşanan hayaller gerçeği vermez, gerçeği yansıtamaz. Bunun bilincinde olmak felsefe bilmek demektir ve bugüne felsefi edinimlerimizle bakabilmek demektir. Dün ve yarın yaşamla bağımlıdır, fakat yaşanmakta olanın kendi değeridir. Ama “Dün dündür, bugün de bugün” demek felsefi donanımdan yoksun olmak, bugünü doğru algılayamamak demektir.

Dününü saklayıp ya da reddedip bugüne bakmak “devekuşçuluk” yapmaktan öte gidemez ve sadece kişinin kendini aldatması, hatta kişiliğini bulamaması demek olur. Şu veya bu yolla bir makam sahibi olmak, hemen bürokrat ya da aristokrat olmak demek değildir. Dününü unutup böyle davranmaya yeltenmek ise sadece gülünç duruma düşürür insanı. Kendini doğru bilmeyen, kendini cesurca değerlendiremeyen kişi, diğer insanları hiç değerlendiremez, onların değerini hiç bilemez.

Felsefe bizi yaşama bağlar, bu nedenle felsefeyi de yaşamdan koparmamak gerekir. Koparmaya kalktığımız zaman iki yüzölçümü olunur, riyakar olunur ve bu olumsuzluklara asla bir gerekçe bulunamaz.

Bugünü doğru algılayabilmenin tarihsel bir boyutu olduğu kadar felsefi bir boyutu da vardır. Biri diğerinden ne öndedir ne de geri. Bunların eksikliği, hem günü yanlış değerlendirmeye yol açar hem de bilgiye dayanmayan yorumlamalara.

Sözgelimi bugün ülkemizin yaşadığı terör olayları karşısında, sınır çatışmaları ve şehitlerimiz üzerine Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Bush'un tutum ve davranışları, daha dün kilometrelerce uzaktaki ülkesinin güvenliğini Irak'ın tehdit ettiğini savunarak bu ülkeye saldırması arasında hiçbir tutarlık düşünülemez. Bu tutumu bir ilke, yani bir felsefe yoksunluğudur ve salt bu nedenle bile yarının tarihi Bush'u kınayacaktır, onu hak ettiği yere oturtacaktır. Ona alet olanları da, ona inanları da...

Toplumlar, ancak felsefe sayesinde ani galeyanlardan, taşkınlıklardan kurtulabilir. Günü ve günün olaylarını değerlendirirken, sözgelimi hiçbir kimsenin başka bir kimsenin yaşamı üzerine karar veremeyeceğini bilmesi, toplumun bir linç olayına teşebbüs etmesini, toplu yağmacılığa girmesini önleyecektir, hatta akıllarından bile geçirmelerini olanaksız kılacaktır.

Günün şartları ne olursa olsun, siyasi gelişmeler ne yönde kendini gösterirse gösterecek toplum, eğer ilkeleri olan bilinçli bir toplum ise, toplumun bir yaşam felsefesi var ise, yine sözgelimi çoğunluk, azınlık gibi insanları bölen bir yola başvurmaz. Bu yaşamı, kendi inançlarını, üstelik saptırılmış inançlarını başkalarına aşılamak için kaba güce başvurmaz. Bu yaşamı ve yaşamı günü doğru değerlendirme, sağlıklı değerlendirebilme demektir. Cehaletle, bilinçsizlikle bu sağlanamaz. Sonradan duyulan pişmanlıklar da yitirilen insan değerlerini geri getiremez.

Felsefe ve felsefe tarihi bize dünyanın gerçeklerini verir gibi gözüke de aslında bugünü ve yarını da içine alan çağdaşlık ve çağcılıkla da yakından bağlıdır, hatta bu boyutuna bağımlıdır. Sözgelimi Platon'un Devlet'ini ya da 'Şölen'ini okurken denilen-

leri, demek istenenleri bugüne indeksleyemezsek bu okumanın, bu bilginin hiçbir yararı olamaz ve günü kurtarmakta işe yarasa bile yarını kestirebilmekte bize ışık tutamaz.

İnsan ve toplum, hem dünüyle, hem bugünüyle, hem de yarınıyla vardır ve var olması beklenir. Yarın var olabilmek için ise yarını doğru kestirmek, doğru değerlendirmek kaçınılmazdır.

Toplumsal gerçekleri bireysel gerçeklerle karıştırmak ya da bireysel gerçekleri toplumsal olanları dışlayarak yeğlemek felsefenin etik ilkeleriyle bağdaşamayacağı gibi insanın değeriyle de bağdaşamaz. Hal böyle olunca toplum gerçekler dışına itilmiş olur ve bu yarını açısından toplumu yanlış değerlendirmelere götürür ki bunun sonucu daima trajik olur, trajik olmuştur.

Bizi, hem bugün hem de yarın ayakta tutabilecek olan, hem bireysel hem de toplumsal felsefi donanımlarımızdır. İnsanlık tarihine, kültür tarihine baktığımızda bunun başka yolu yok gibi gözüküyor.

Laiklik Kavramı

ve

Toplum

18. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş gündem dışına itilen laiklik kavramının 20. yüzyılın sonlarında tekrar gündeme oturtulması, hiç olmazsa kimi ülkelerde oturtulması oldukça şaşkınlık yaratacak bir durumdur.

15.-16. yüzyıllar arasında yaşamış, İtalyan siyaset bilimcisi ve Hümanistik felsefenin öncülerinden Machiavelli, özellikle dinle devlet işlerini, yani toplum ile toplumun yönetimini dinden tamamen soyutlamış ve bu ilke, belli bir süreç içinde tüm Avrupa ülkelerince benimsenmiştir.

Bugün Büyük Britanya Kraliçesi, Britanya Adası'ndaki üç büyük kilisenin başıdır, ama devlet yönetimi ile bu dini düzenlemenin doğrudan hiçbir ilişkisi yoktur. İşte bunu yapmak, yapabilmek, laiklik kavramının özümseildiğini ve yaşama dönüş-ürülebildiğini gösterir.

Cumhuriyetten bu yana ülkemizde sesli ya da sessiz olarak tartışıla gelen laiklik, son yıllarda sesini ayyuka çıkartmıştır adeta. Bu sözcüğün şu ya da bu yolla kulağımıza çarpmadığı bir gün bile yok gibidir.

Gelen seslere sabredip kulak verildiğinde hemen görülebilir, derhal anlaşılabilir ki laiklik hiç de doğru anlamında kullanılmamakta, ya cehaletten ya da kasıtlı olarak tanım saptırılmakta ve çok farklı değerlere doğru itilmektedir.

Laiklik ne demektir aslında, ya da aslında ne demek değildir?

Laiklik doğrudan dinle ilişkilidir. Bunun tartışması bile yapılamaz. Din olmadıkça laiklikten de söz edilemez. Tanrıtanımaz (ateist) topluluklarda, toplumlarda böyle bir kavram yoktur.

Din, hangi din olursa olsun fark etmeksizin esas ereğinden sapma gösterirse, daha doğrusu kimileri dini temel ereğinden saptırırlarsa laiklik kavramı da hemen ortaya çıkar, çıkartılır. Tarih bu tip olgularla ve bu olguların kaçınılmaz sonuçlarıyla doludur. Her toplum, ne yazık ki böyle bir süreç yaşamıştır. Ama kimi 17., 18. yüzyılda kimi ise 21. yüzyılda.

Bir kaçınılmazlıkmiş gibi görünen, oysa hiç de gerekli olmayan dinsel saptırmalar, aslında insanın yetersizliğini (acizini) göstermekten başka bir işe yaramaz, yarayamaz.

Ya aklını kullanamaması ya da kurnazlığı, çıkarıcılığı, hem aklın hem de etik değerlerin önünde görmesi, dinin kötüye kullanılmasına (suiistimaline) neden olur. Bu nasıl engellenebilir ki?

Eğer bir toplumun önce önderleri, sonra da üyeleri laiklik kavramını gerçek anlamıyla kavrar ve hazmederlerse sorun büyük ölçüde ortadan kalkar zannederim.

Laik sözcüğü dilimize Fransızcadan “Laique”den geçmiştir. Fransızcaya da iki farklı dilden, Latince ve Yunancadan geldiğini söyler kaynaklar. Latince “Laicus” ve Yunanca “Laikos”. Laikos sözcüğü halktan olan, halk yanlısı olan demektir ki herhalde, halk her değerın önünde tutulmalıdır ilkesini ifade eder. Laicus ise din ve dünya işlerini birbirinden ayrı tutmak, halk yönetimini dini otoriteden bağımsız olarak değerlendirmek ve yürütmek demektir.

Rönesans’ı izleyen reformların temelinde de bu ilke vardır. Yani Avrupa’da laikliğin en etkin tohumları daha 16. yüzyılda atılmış demektir. Üstelik din adamları bunu başlatmışlardır. Bu bağlamda laiklik, belki de dini korumak, dini gerçek kimliği ve işlevi ile ele almak demektir. Onun içindir ki din olmazsa laik-

likten de söz edilemeyeceği daha önce de özellikle vurgulanmak istenmiştir.

Laiklik bir düşünme, üstelik felsefi düşünme tarzıdır: Aklın, inanç ve iman önüne geçmesi, yani dinin akla değil, aklın dine ve dini değerlere yön vermesi, yol göstermesi demektir. Alman din adamı, din devriminin ve özgür dinin önderi Martin Luther bunu daha 16. yüzyılda keşfetmiş gibidir.

Bu tür bir felsefi düşünce dini reddetmez, ikinci plana da atmaz. Sadece aklın damıtılmış, tüm etkilerden arınmış bir şekilde kullanılmasını, kullanılması gerektiğini önerir.

Aklı yaşama, yaşantılara egemen olmadıkça, olamadıkça laiklikten söz etmek, onu yaşamın içine katmaktan ve topluma benimsetmekten de söz edilemez.

Ancak laik düşünce benimsenebilirse yönetime ve yönetimin temeli olan yasal düzenlemelere de laiklik getirilebilir. Bu nedendir ki hukuk alanında laiklik, felsefi anlamdan farklı olarak, ama felsefi görüşü baz alarak farklı anlamda kullanılır: Din ile devlet işlerinin birbirinden tamamen ayrılması, ayrıştırılması demek olur.

Aklı Çağına kadar, gittikçe sayısal bir azalma gösterse de yine dinerkil (teokratik) devlet anlayışına rastlamak olanaklıydı. Bugün Vatikan'ın bile tam anlamıyla böyle olduğu söylenemez. Oysa kimi az gelişmiş Doğu, Ortadoğu ülkeleri hâlâ bu anlayıştadırlar. Az gelişmiş ülkeler şu ikilem içinde gözükmektedirler: Az geliştikleri için mi dinerki egemendir, yoksa dinerki devlet yapısı onları az gelişmişliğe mi itmektedir?

Bu tür bir ikilemi aşmanın yolu, kanımca, laik felsefi düşünceyle olanaklıdır.

Batıda reformlar yapılırken Osmanlı Devleti hilafeti elde etmiş ve bu onun daha teokratik yola girmesine neden olmuştur. Oysa o tarihlere kadar Osmanlıda, kimi kurumlarında, tamamen dinden arınmış yönetim şekillerine de rastlanmaktaydı.

Hilafetin getirilmesinden sonra, zaman içinde işler karmaşıklaşmış saray ve saraya yakın olanlarla halk din anlayışı ve laiklik konularında birbirinden çok farklı iki görüntü sunmuşlardır. Din, bir anlamda halk üzerinde baskı kurma yolu olmuş; ve dindarlar, dinciler toplum içinde bir ayrıcalık kazanmaya ve buna dayanarak da toplumda baskı kurma hakkını elde etmeye başlamışlardır.

Artık ayıp ve suç yok, ama günah vardır.

Önce saltanatın kaldırılması, yani yasama, yürütme ve denetleme hak ve sorumluluklarının bir hanedanda toplanmasına son verilmesi, takiben de hilafetin kaldırılması yeni devletin, Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş ve çağcıl dünya devletleri arasına katılmasına ve saygınlık kazanmasına yol açmıştır.

1928 Anayasal düzenlemeleri laikliğin habercisi gibiydi. 1937'deki Anayasa değişiklikleri ise getirdiği hükümlerle Laikliği, laik devlet sistemini resmen yürürlüğe koymuştur. Buna dayanarak Türk Ceza Kanunu da dini araç olarak kullanmaya ve kullananlara ağır sayılacak yaptırımlar getirmiştir.

Kısa tarihsel özetten de anlaşılabileceği gibi laiklik kavramı, ülkemizde, hem açık seçik tanımlanmış hem de farklı yollardan yaptırım altına alınmıştır.

Fakat yasal yaptırımlar, felsefenin, bir başka deyişle sistemli düşünmenin, düşünebilmenin önüne bir türlü geçemez. Ayrıca her yasal yaptırım zaman içinde, arandığında bulunabilecek kimi boşluklar içerir. İşte bu iki nitelik, tüm iyi niyetlere ve akademik çabalara karşın laik sözcüğünün anlamını, gereksiz yere tartışma ortamına taşımıştır. Daha da taşıyacağı benzer.

Çağımızın kültür ve bilgi düzeyi bu kavramın dinle, fakat bireysel din anlayışıyla doğrudan ilgili olduğunu, hiçbir yönetimi ve toplum değerlerini içermediğini ortaya koymuş bulunmaktadır. Yani bir devletin laik olup olmadığı söz konusu bile edilemez. Devletin dini yoktur ve olmamalıdır. Hal böyle olunca da

laiklik devletle, devletin yönetimiyle doğrudan ya da dolaylı hiçbir ilinti içinde değildir. Ama her ferdin bir din anlayışı, bir dini inancı olabilir. İcini arındırmak için, belki bu gerekli dahi görülebilir. İdareciler, yöneticiler de insan olduğuna göre salt kendilerini ilgilendiren, salt kendileri için bir anlam, bir değer taşıyan inançları, imanları olabilir. Fakat bunu yapmakta oldukları göreve bulaştırır, her eylemlerinde bir kıstas gibi, bir ölçüt gibi kullanırlarsa hem iyi bir idareci olamazlar, hem de inançlı kabul edilemezler.

Dinin araç ve gereçlerini kimini bilerek, kimini öyledir, öyle olmalıdır ya da kimileri öyle diyor diyerek iç dünyalarından dış yaşamlarına taşıırlarsa din kendi amacından saptırılmış. Dış dünyaya da bulaştırılmış olur.

Bu, kanımca din adına utanılacak bir durumdur. Onun işlevini bile bilmemek demektir. Haddini aşmak, akıl yerine kurnazlığı yeğ tutmak demektir. Bu durumda “Ben dindarım” demek, “Sen buna kanacak kadar safsın” demekten başka hiçbir anlama gelmez, gelemaz. Karşımızdakini, en kibar tanımıyla saf saymak ise bizim bölüğüümüzü ifade eder.

Toplumun bazı kesimleri yaşama, çağa geç uyum sağlar. Bunda sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik pek çok etmen rol oynar, oynayabilir. İşte böyle iyi niyetli, fakat zamana gereksinim duyan üyeleri laiklik adına istismar etmek, laikliği dinsizlik gibi göstermek halk avcılığından (demagogluktan) ve çıkarıcılıktan başka hiçbir anlama gelemaz.

Toplum tarihleri bunların örnekleriyle ve yine bunların hazine sonlarıyla doludur.

19. yüzyıl Çarlık dünyasının en lekeli (şâibeli) mistiği Rasputin’e başka ülkelerde daha önce de rastlanmıştır, daha sonra da korkarım rastlanacaktır.

20. yüzyılın en ünlü edebiyatçılarından İsviçreli Max Frisch’in “Andora” adlı tiyatro eserini bir kez okumak ya da

seyretmek bile laik tanınmada yaratılan, yaratılmak istenen kar-
gaşanın ağır tehlikeli (vahim) sonuçlarını görebilmemiz için ye-
terli olabilir.

Toplumun iyi niyetli kesimlerini kullanmak adına bu en net
kavramı bile bulandıranlara, yine toplum, hatta toplumun aynı
kesimi karşı koyacaktır inanıyorum ki. Dilerim bunun için geç
kalınmaz ve toplumun tüm üyeleri kimi çıkarıcı kesimin küçük
rüşvetlerinin etkisinde kalmaz. Yani daha tez aklını kullanır, kul-
lanma gereksinimi duyar.

Bu da çok zor olmasa gerek.

Siyaset

ve

Toplum

Hiçbir toplum yoktur ki siyasetten arınık olsun, siyasetten soyutlanmış bulunsun. Başka bir deyişle bir siyasi planı ve hedefi olmayan topluluklara toplum denemez, denemez.

Siyaset, bir yöntem saptama eyleminden başlayarak bir yönetim sistemi yeğlemeye, yaratmaya kadar tüm düşünceleri, tutum ve davranışları kapsar.

Siyaset, bir toplumun ve toplum üyelerinin kaçınılması olanaklı bulunmayan ilgi alanı olduğu için ve bu herkesçe bilindiğinden her yerde, uygun olsun olmasın, yeri sayılsın sayılmasın konu edilir.

Üniversitede okuduğum sıralarda, çok saygı duyduğum bir hocam, az gelişmiş ülkeleri tanımlarken şöyle demişti: Toplantı yerlerinde kadından kızdan, dinden imandan ve siyasetten konuşulan ülke az gelişmiş ülkedir. Bu tanımlamayı asla unutmadım, unutamadım. Her durum, gün geçtikçe daha sık Sayın Hocamı anımsamama neden oluyor.

Konuşmak, düşüncelerini, görüşlerini, yorumlarını anlatmak, aktarmak herkesin doğal hakkıdır. Ama genellikle bilindiğinin aksine hiçbir bilgi alanı, ilkel güdüler gibi, doğuşla edinilmez, edinilemez. Kulak kültürüyle, salt duyma yoluyla elde edinilen ve “genel kültür” muamelesi yapılan bilgilerle biliyor-muş gibi davranmak, eskilerin demesiyle “abesle iştigal” olur ve dinleyenin, hem kafasını şişirmekten hem de hakkımızda olum-

suz yargı edinmesinden başka bir işe yaramaz. Ayrıca bu tür bilgisel edinimlerle yaşamı sürdürmeye kalkmak da bizi çağ dışına iter, günümüz gerçeklerinden uzaklaştırır.

Siyaset, her bilim gibi değişkendir: gerek tanımı ve amacı, gerek yöntemleri ve gerekse araçları hem zaman içinde, hem de koşullara göre değişir, değişkenlik gösterir. Bu nedenle, Platon'dan bu yana yapıla gelen tanımların ve siyasete yüklenen işlemlerin gerçek bilgisine sahip olunmadan, ne doğru siyaset yapılabilir ne de doğru bir siyasetten söz edilebilir.

Bilgi olmadan fikir yürütmek söz konusu olamayacağı halde, genel olarak insanlar, hatta tüm insanlar, kimi zaman bilgisizliklerini örter zannederek ya da bilmediklerini bile bilmediklerinden her konuda, kendilerince yeri geldiğinde fikir yürütürler, yürütürüz. Bu tür bilgilerin başında gelenler içinde siyaset çok büyük ağırlık kazanmaktadır gözlediğim kadarıyla.

Siyaset, Arapça bir sözcük; ondan kurtulmak için politika da denir, ama o da Fransızca köklü. Bu nedenle kendi adıma hiçbir fark ve sakınca görmüyorum birini ya da diğerini kullanmakta. Bir ara eskilere, iyi Arapça bilenlere sormuştum siyaset ile siyadet arasında bir kök birliği var mı diye. Beni ikna edici bir yanıt alıp almadığımı anımsamıyorum. Ama var demişler gibi geliyor ya da ben öylesini uygun bulmuşumdur.

Siyadet, efendilik demektir, sahiplik demektir. Siyaset ise yönetim, hatta ülke yönetimi demektir. Bu iki sözcük arasındaki ilişki gözden kaçırılmayacak kadar yoğun ve sıkı. Bu ilişkiyi kısaca şöyle ifade edebiliriz belki de; idare ettiğin şeye, efendice sahip çıkmak.

Galiba siyasetin, siyasetle ilgilenmenin ilk koşulu beyefendi olmaktır.. Platon da bunu demeye getirir. Varlıklı aileden gelmek, soylu olmak, iyi eğitim görmek ve benzerleri...

Platon'un "İdeal Devlet"inde yer alan hemen hemen bütün ilkeler bugün de geçerli görünmektedir. Daha fazladır ama az

değil. Bu durumda efendi olmak, efendice eylemek kaçınılmaz bir önkoşuldur.

Günümüz anlayışına göre yöneticiler seçimle gelirler genel olarak. İster sendika olsun, ister belediye, ister dekan olsun, ister parti başkanı. İster senatör olsun, ister milletvekili... Durum böyle olunca yönetime aday olan kadar yöneticiyi seçenler de siyasetin aktif birer üyesi olurlar, her iki taraf için de yukarıda kısaca belirtilen en az koşullar aranır.

Toplumsal hiçbir üyesi yoktur ki siyasetin dışında kalabilsin. Aksini savunmak kişilik hakkından vazgeçmek demektir ki hiçbir toplum üyesinin böyle bir hakkı yoktur ve olamaz. Kendilerini siyasetin dışında tutmak isteyenler, siyaset üzerine yeterince doğru bilgiye sahip olamayanlardır tıpkı siyaseti bir yaşam yolu olarak düşünenler gibi. İki uç noktanın ortasında bulunmak, hem akıllı olmak demektir hem de gerçek bir toplum üyesi.

Bir toplumun yönetimine istekli olanlar, yöneticiyi seçeceklerden sayıca çok daha az olacaklarından tanınmaları, denetlenmeleri daha kolaydır. İşte toplum üyelerinin bilgi ve görgü düzeyi, siyaset bilimi ile ilişki türleri daha bu ilk adımda kendini hissettirir, kendini gösterir.

Aristoteles, daha Milattan üç asır önce, idare şekillerini, siyaset türlerini, siyaset ile ahlak (etik) ilişkilerini neredeyse tüm ayrıntılarıyla anlatmıştır. Bunları bilmeden, benimsemeden ve günümüze dürüstçe uyarlamadan siyaset yapmanın olanağı yok gibidir.

Hiçbir bilim dalında bağışlanamayacağı gibi siyasette de hata, pişmanlık bağışlanamaz, hoşgörülle karşılanamaz.

Siyasi tutum ve davranışlar, özellikle az gelişmiş ülkelerde, genellikle iki cephelidir. Belki de az gelişmişliğin nedeni bu ikiliktir, bu ikilemdir. Her sosyal bilimde olduğu gibi, siyasette de genelleme yapılamaz, her zaman ayrıklık, kural dışılık (istisna vardır). Ama sıkça rastlanan olgulara da genelmış gibi bakmak toplum bilimlerinin de bir ilkesidir.

Siyasi tutumdaki ikilik kasıtlı da olabilir kasıtsız, deme uygun düşerse iyi niyetle de olabilir. Ama fark etmeksizin, ne türden olursa olsun bir çıkmaza girildiğinde her ikisi de suç sayılır, ayıp sayılır. Cezalandırılır ya da kınanır. Çünkü daha önce vurgulamak istediğimiz “efendilik” de bu tür iki türlüğe yer yoktur, olamaz.

Siyaset, bir idare tarzı, bir idare yöntemi ya da bunları değerlendiriş biçimi olduğuna göre özne idaredir, yönetimdir, ne idare eden ne de edilen. Onun içi bencillik, çıkarıcılık aslında siyasete aykırıdır, siyasetin doğasında yoktur. Siyaset salt bir öz-veri işidir yani.

Fakat insanoğlu, hele bilmeden fikir yürütme eğiliminde olanlar, siyaseti iş becerme sanatı, görünüm kurtarma becerisi gibi algıladıklarından ya da büyüklerinden böyle gördüklerinden (ne yazık ki) çıkarıcı, bencil erekler için bir araç haline getirirler, getirnişlerdir. Belki de böyle olmaması, böyle düşünülmemesi için, daha Ortaçağ’da Tommaso, işin içine tanrıyı da katar ve iktidarı, toplum yönetim hakkını halka tanrının bahşettiğinden söz eder. Bu iyi dindar olmanın, tanrıya karşı dürüst olmanın, yani erdemli olmanın ilk gösterilebileceği bir haktır. Bu hakka dayanarak halk devleti, toplumu, dolayısıyla kendini yönetecekleri seçer. Kendine yapılmasını istemediklerini, kimseye yapmayacak olan devlet yöneticisini seçer. Yani daha o tarihte Tommaso şunu demeye getirmektedir: Sen ne isen senin temsilcin de odur. Daha sonra bu, “Her toplum hak ettiği rejimle idare edilir” şeklinde ifade edilecek ve devlet yönetiminde bir ilke, bir düstur olacaktır.

15. yüzyılda Machiavelli, 17. yüzyılda da Locke, devlet sistemini, devlet yönetimini ayrıntılı bir şekilde ele alır ve günümüzde yapılan yönetim hatalarının olmaması için adeta gerekli tüm önlemleri sıralar.

Siyaset, sadece bilgi, siyasi tarih edinimi değil, aynı zamanda bir felsefi donanım işidir.

İnsan ve insana, insanlığa bağlı değerler üzerinde, bugünü algılayış tarzında ve yarını yordayış biçiminde kendini açık ve seçik bir şekilde gösteren felsefi donanım...

Daha felsefenin ne olduğunu bilmeyenlerin ya da felsefeyi, filozofların kuru bir düşünme yolu olarak bilenlerin siyasetle ilgilenimleri, siyasetçi olmaları, siyaseti anlamamız gereken anlamda, olanaklı değildir herhalde.

Geçenlerde edindiğim bir bilgiyi aktarmanın tam sırası olsa gerek: Bir otoparkta iki araba sahibi, park yeri yüzünden tartışırken biri ki aslında haksız olanı “Ben milletvekiliyim” der. Yanıt derhal gelir; “Ben milletin kendisiyim”. Toplum bu bilinçte olmalı olabilmeli ki siyaset, istendik anlamda gerçekleşebilsin ve toplumun yararına olabilsin.

Toplumun içinden her zaman istenmedik, beklenmedik olumsuz sesler de çıkabilir. Bu bağlamda “çok seslilik” ile “zıt seslilik”i birbirinden bilinçli bir şekilde ayırt etmek kaçınılmazdır.

Özgürlük ve demokrasi kavramları siyasetin temel ayakları olmasına karşın bunların anlamı ve işlevi bilinmedikçe, siyasi çok seslilik zıt sesliliğe dönüşüverir ki bu da toplumu parçalar topluluklar oluşturur. Toplumun siyasi araçlarını kullanarak topluma karşı olma ise her şeyden önce, hem etik kurallara hem de insanlık ilkelerine aykırıdır. Böyle tipleri siyasi arenada söz sahibi kılmak, o toplum üyelerinin bilinçsizliğinden başka bir tek anlama gelir oda, kişisel ufak tefek çıkarlar... Oysa daha önce de belirtildiği gibi, toplum üyesi olabilmek bir özveri işidir, bir bilinç işidir.

Toplumsal yaşamın bir anlamda da kendi irademizle özgürlüğümüzü kısıtlamak demektir: Yapılmaması gerekenlerin farkına varıp, hiçbir önkoşul olmamasına karşın bunlara yapmamak demektir. Bu bilinç, aynı zamanda siyasi bilinçlenme demektir de. Yani kısaca ve tekrar vurgulamak gerekirse toplum ile siyasetin ilişkisi başkaları için, toplumun diğer üyeleri adına

kendi çıkarlarımızı, hatta kendi geleceğimizi bile bir kenara koyabilmek demektir. İşte bu özveriyi savunma ve bu feda edilen konu çok sesliliği yaratır. Bu da toplumun gelişmesinin, toplumsal demokrasinin sindirilmesinin bir göstergesi olur.

Toplumla siyaseti birbirine kenetli kılan, hem toplumsal bilinç hem de siyasal bilinçtir. Her ikisi de bilgisizliğe ters düşer. Bilgiden kastedilen ise bilimsel bilgidir, yoksa kulaktan duyulan değil. Yani toplantı yerlerinde ortaya atılan ve bilgi kökenli olmayan fikirler değildir. Bu ayrımı yapabiliyorsak, artık ne denli siyasal bilimlere, siyaset tarihine, toplum bilimlerine ve başlı başına felsefeye gereksinim duyduğumuz da ortaya çıkar. İyi bir toplum üyesi olabilmemiz, iyi bir siyaset yapabilmemiz bu farkına varılan eksikliği gidermeyle, giderebilme süresiyle doğrudan ilişkilidir.

Genellikle az gelişmişliği, az gelişmiş ülke tanımlamasını ekonomik ölçütlerle yaparız. Bunun temel nedeni somut verilere dayanması ve böylece kolay ve tartışmasız kanıtlanmasıdır. Oysa az gelişmişlik, ekonomik verilerin de az olmasını yaratan bilinçsizlikten ve bilgisizlikten doğar. Fakat bu eksiklikleri kimse kolay kolay kabullenmeyeceğinden, kolay kolay da kanıtlanmaz, kanıtlanamaz. Ancak iş işten geçtikten sonra fark edilir ve dile getirilir. Zamanında dile getirenler ise, ya ukala olur ya da suçlu...

Siyaset üzerine belki de son vurgulama (bu kapsam içinde ve bu kapsam doğrultusunda) adaletle ilgili olmalıdır kanısındayım.

Toplumsal adalet, özellikle siyasetle uğraşanların hak kayırmada, haksızlık yapmada bulunmamaları demektir. Toplumun tüm üyeleri siyasetle dolaylı ya da dolaysız ilişkili olduğuna göre toplum siyasetinin temel ilkelerinden biri de adalet kavramı olmaktadır, olmak zorundadır.

Adalet temel de törel bilince (vicdana) dayanır. İkinci basamak olarak da yasalara... Eğer ilki yoksa ya da başka bir şey anlaşıyorsa ikinci yol toplum üyelerinin tutum ve davranışlarını

sınırlar. Aslında törel bilinci tam yerleşmiş toplumlarda yasalara bile gerek kalmaz ya da çok genel olurlar.

Adalet hak kavramını baz alır. Bu benim hakkım, onların hakkı (ya da onların hakkı değil) kadar sığ bir değerlendirme değildir. Hak, insanlığa bağlı ve insana has olan, onların varlığı ile birlikte ortaya çıkan, insana, insan gibi yaşam ayrıcalığı veren haklardır ve herkes için eşittir.

Toplumsal adalet ve belki de eş anlamlı olan siyasal adalet öğretilir, örnek oluşturularak öğretilir. Yani yazılı belgelerden değil, tutum ve davranışlardan çıkarılarak kavranır. Adalet model alınarak gerçekleşir bir anlamda da. Yani bir toplumun en küçük nüvesinden, aileden başlar ve o toplumun liderine kadar devam eder. Bu örnek alma sırasında birbirine ters düşen, birbirini çürüten tutum ve davranışlar gözlenirse, önce baskı oluşturan ya da başat olan sonra da örnek alacak olanın deneyimleri ve aklı onu yönlendirir. Toplumun halini ve geleceğini tehlikeye sokan da bu ters tutum ve davranışlardır. Bir baba “Bu konuda oğlum olup olmaman fark etmez, benim gözümden tüm gençler eşittir” derken sözgelimi, bir siyasetçi “Benim oğlum değil mi tabii ki böyle bir ayrıma sahip olacaktır” derse, kim ya da hangisi örnek alınır? Kim kimi örnek alır?

Bu tip çelişkiler, bir toplum içinde sıkça gözlenir duruma gelirse, siyaset esas anlamını yitirmiş demektir ve adalet, hak kavramları da bu tür bir siyaset içinde anlamından ve ereğinden tamamen uzaklaşır.

Adalet olmayan toplumlarda da ne eşitlikten, ne özgürlükten, ne de demokrasiden bahsedilir. Daha doğrusu herkes bunlardan bahsetmeye başlar, keseri kendine doğru yontarak. İşte zıt seslilik budur ve siyasetin olmadığı ya da siyasetle uğraşır gözükenlerin bu işten hiç anlamadıkları anlamına gelir.

Toplum bir kez sallanmaya, sarsılmaya başlamaya görsün, gidermesi (telafisi), hem çok çaba gerektirir hem de zaman.

Bunun bedelini toplumun üyeleri öder, ceremesini toplum çeker. Kimi üyeler, yargılarından, kararlarından ve yeğlemelerinden dolayı bunu hak etmiş olsalar bile toplumun tümünü, yaşın yanında kuru da yanar örneğinde olduğu gibi, mahkûm etmeye kimsenin hakkı olmasa gerek. Pahalı ders alma, pahalı örnek görme de bu olsa gerek.

Toplumsal yaşamla siyasal yaşamı dengeleyemedikçe üzüntü (hüsran) kaçınılmazdır.

Toplum

ve

Siyasi Partiler

Bir toplumun birliği ve dirliği için, o toplumu oluşturan toplulukların birbirini tanıması ve birbirleriyle dayanışma sağlaması için ve ayrıca yine o toplumu diğer toplumlara karşı temsil etmesi için, her zaman kimi örgütler oluşturulmuştur.

Daha İsa'dan 800 yıl önce, Yunan Site Devletleri arasında oluşturulan Spor olimpiyatlarının temel amacı, toplulukların birbirini tanıması, kaynaşması ve aralarında, rekabete dayansa da bir dostluk yaratılmasıydı.

Olimpiyatların bu amacı, zaman içinde tüm ülkelerce benimsenmiş ve günümüze kadar süren yarışmalar yapılmıştır. Bu tür rekabetin yarattığı birlik ve beraberliği görmemek, hissetmemek olası değildir.

Yıllar sonra daha politik amaçla da olsa Bizans Devleti aynı yolu izlemiş ve Yeşiller ve Maviler diye adlandırılan iki grup, özellikle araba yarışları için hem karşı karşıya gelmişler, hem de birlikte kutlama ve eğlerine olanağı sağlamışlardır. Fakat daha sonra "Bizans Politikası" diye adlandırılan bir yöntemin de temelini bu spor karşılaştırmaları oluşturmuştur. İmparatoriçe Teodora Yeşilleri, İmparator Jüstinyen ise Mavileri tutuyordu. Yani her durumda İmparatorluk galip geliyor ve iktidar çevresinde kenetleniliyordu. "Bütün yollar Roma'ya çıkar" mantığı daha sonra tüm dünya ülkelerini etkileyecek bir siyasi tutum olacaktır.

Özellikle cumhuriyetçi demokratik düzene geçildiğinde, toplumun bütünlüğünü, birliğini ve dirliğini hem oluşturma hem de koruma görevini siyasi partiler üstlenmiş gibidir.

Kimi toplumlar için bu kavramlar, yani cumhuriyet, demokrasi ve bunların kaçınılmaz uzantıları eşitlik, özgürlük çok yeni olabilir. Tam özümsememiş olabilir. Hatta yeterince bilgi verilmemiş ve örnek gösterilmemiş olabilir. Daha da öte siyasi parti kavramı da hazmedilmemiş olabilir.

Bilinçlenme yeterli olmayınca demokrasiye antidemokratik bir anlam yüklenir. Böyle durumda siyasi partiler de ister istemez demokrasiye değil antidemokratik düzene hizmet eder bir duruma geçer, geçiverir.

Siyasi partilerin varlık nedeni, bir toplumu (bir devleti) demokratik bir düzen içinde yönetmek ve toplumun tüm üyelerine en üst düzeyde kendilerini gerçekleştirebiline olanağı sağlamaktır.

Siyasi Parti bir örgütlenme biçimi olarak belli yöntemleri ve ilkeleri benimseyebilir. Ama bu yöntemlerin ve ilkelerin hiçbiri cumhuriyete, demokrasiye ve bunların temel ilkelerine aykırı olamaz. Çünkü her şeyden önce kendilerinin, yani partilerin varlık nedeni cumhuriyettir ve demokrasidir. Eğer varlık nedeğine aykırı bir tutum içinde iseler bu durumda öyle bir partinin varlığı yasal olmaz, olamaz. Bunların özgürlükle ve demokrasiyle hiçbir ilişkisi yoktur ve bu kavramlara dayanarak varlıklarını savunmaya kalkmak da karşılarındakileri, en kibar ifadesi ile, ciddiye almamak demek olur.

Siyasi partiler “Toplumu ben daha iyi yönetirim, onları daha mutlu bir geleceğe yönlendiririm, onların potansiyel güçlerini gerçekleştirebilmelerine daha fazla olanak hazırlarım” ilkesiyle kurulurlar ve bu ilkelerle varlığını sürdürürler, sürdürmelidirler.

Toplum üyeleri genel olarak tutucu davranırlar. Bir partiyi benimsemeleri kadar benimsediğinde de ondan vazgeçmeleri zordur, zaman alır. Hele o toplum demokratik ilkeleri tam ö-

zümseyememiş ise bağılı oldukları partiyle olan ilişkileri ve bağımlılıkları, tıpkı sözcgelimi bir futbol takımı ile olan ilişkilerine benzer. O takım yenilse de galip gelse de fark etmeksizin takımın yandaşı olurlar.

Parti ile takım aynı mantık içinde benimsenemez ve taraftarı olunamaz. Çünkü her şeyden önce takım ve oyuncularınızın dışındadır ve kazanmaları kaybetmeleri sadece size mutluluk ya da hüznün verir. Oysa partinin etkinliklerinde doğrudan siz taraf olursunuz. Onun etkinlikleri sizin halinizi ve geleceğinizi doğrudan etkiler. Ama bunun bilincinde olmak gerekir. Zaten demokrasi bir bilinç işidir ve bilinç düzeyinde çalışır, işler.

Bir sistem olarak cumhuriyetin, bir düşünce tarzı olarak demokrasinin tam ve doğru çalışabilmesi partilerin oluşumu ve işleyişi ile doğrudan ilişkilidir. Fakat partilerin oluşumu da bu sistemlerin doğru bilinmesi ve art niyetsiz kullanılması ile alakalıdır. Eğer iki açıdan biri bozuk çalışırsa diğeri de ister istemez bozulur.

Amiyan bir ifade ile tavuk-yumurta ilişkisi içindeki bu durum, her şeyden önce kavramların doğru bilinmesi ve doğru kullanılması ile istendik yönde çalıştırılabilir.

Siyasi partilerin temel felsefesi, toplum adına ve toplum için olmalıdır. Toplum da, bu partilerin tüm üyeler adına olduğunu kavrayabilecek durumda bulunmalıdır. İki kaçınılmazlıktan biri sallantıda oluverirse bunun bedelini sadece o siyasi parti ve yandaşları değil tüm toplum öder, hatta gelecek nesillere bile ödetirir. Tarih, özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke tarihleri bu tür beklenmedik ve istenmedik sonların örnekleriyle doludur.

Örnekler böylesine çok olduğuna göre meselede bir sorun var demektir, bir zorluk var demektir. Acaba sorun demokrasi kavramının kendinden mi geliyor, yoksa siyasi partilerden mi? Belki de her ikisinden de...

Fakat sistem kimi toplumlarda çok iyi çalıştığı halde kimi toplumlarda çalışmıyor. Siyasi partiler de kimi toplumda varlık nedenlerine uygun işlediği halde kimi toplumlarda aksi olabiliyor.

Unutmamak gerekir ki sistem ne olursa olsun, aracı nasıl varedilmişse edilsin bunları çalıştıranlar, bunları kullananlar insanlardır, toplum üyeleridir, toplumun bir kesiminin temsilcileridir. O halde, buradan hareketle şu yargı getirilebilir: Bir sistemin doğru çalışıp çalışmamasının temel sorumlusu çalıştıran ya da çalıştırmaya kalkan veya çalıştırırım zanneden insanlardır.

Toplum yönetimi, hele bu toplum devlet adını almışsa katıyen hata kabul etmez. “Bir kere hata yapmaktan bir şey olmaz” ilkesinin, belki de asla çalıştırılamayacağı tek yer devlet yönetimidir. Bu nedenle cehalet, bilinçsizlik, deneyimsizlik ve benzeri herhangi bir nedenle, hatta iyi niyetle, safdillikle yapılan hatalar, çok vahim sonuçlar doğurabilir toplum adına. Daha da beteri bilinçli ve kasıtlı olarak, belli bir amaç adına yapılan hatalardır ki sonuç, hem hatayı yapan/yapanlar hem de toplum için hüsrana olur.

Demokrasinin bir türlü sindirilemediği toplumlarda siyasi partilerin de ideal şekilde çalışması, çalıştırılması pek olası gözükmemektedir. Çünkü o partileri kuranlar da böyle bir toplumun üyesidir ve onlarda da demokrasi, kavram olarak pek açık seçik değildir. Daha da beteri bunlar için demokrasi, demokratik olmayan kimi amaçlar için araç bile olabilir.

Bilgi yeterli olmadığında, salt bu nedenle ortaya çıkabilecek darboğazlar, boşluklar, doğal olarak bilgiyle ve akılla giderilemez ve bunlar yerine, bunlar adına kurnazlık işe koşulur. Bu yol, belki kısa dönem için iyi de çalışabilir. Ama uzun dönemde mutlaka geri reper, tepecektir.

Zamanı doğru değerlendirememek, zamanı toplum adına değil de belli topluluklar adına, belli zümreler adına kullanmak kur-

nazlığın açık seçik ilk sinyalleridir. Yakalandıklarında ya da deşifre olduklarında “Beni yanlış anladılar” ya da “ Ben öyle değil böyle demek istedim” demek, bu kurnazların da ilk savunma araçlarıdır. Sonuç ise yine hüsrandır, hem toplum için hem parti için.

Siyasi partiler, salt toplum için varedildiklerinden hiçbir şeyleri gizli, örtülü, bulanık olamaz. Eğer gerçek anlamda bir siyasi örgüt ise neyi, kimden saklayacak ki...

Bu nedenle de, örneğin dinde “caiz” kabul edilen “takıyye” (mezhebini gizleme) siyasi partiler için geçerli değildir, olamaz. Siyasi partiler için takıyye ikiyüzlülük (riyakarlık) demektir, dönneklik demektir. Böyle bir tutumun ise onurla bağdaşması asla söz konusu olamaz, hiçbir onurlu kişi bunu savunamaz.

Siyasal yaşamda ve dünya işlerinde takıyye kurnazlıktır, kişi ya da belli bir zümre adına çıkarıcılıktır. Her ikisi de yakalanıldığında hiçbir yolla savunulamaz, hiçbir nedenle hak iddia edilemez. Hem başaracaklarını zannettikleri davayı hem de onurlarını yitirirler, eğer bu kavram onlar için bir anlam ifade ediyorsa.

Demokratik rejimler için siyasi partiler kaçınılmaz görünmektedir. Bu zorunluluğu fırsat bilip bunları amacından saptırmak kimileri için hiç de zor olmaz. Ama bilinçli toplumlar bunları çabuk fark edip engelleyebilir. Kimi zaman yasama organları, kimi zaman yürütme organları, kimi zaman da yargı organları bu tür siyasi partilerin üstesinden gelebilir. Gelemediklerinde ya da gelmek istemediklerinde de bilinçli toplum (kamuoyu) onların üstesinden gelir, gelmek zorundadır. İşte gerçek demokrasi bunu yapabilmektir, bunu yapabilme bilinci ve gücüdür.

Demokratik düşüncenin ve rejimin yarattığı en önemli kavramlardan biri de özgürlüktür tartışmasız. Fakat bilindiğinin ya da yorumlana geldiğinin aksine bu kavram, her dilediğini yapabileme hakkı değil, her dilediğini yapabilmeden vazgeçme (feragat) hakkıdır.

Siyasi parti kurucuları ve yöneticileri bu bilinçte olmadıkça, özgürlüğü böyle anlamadıkça asla toplum adına eylemde bulunamazlar. Çünkü bu tür bir sorumluluk almış bir kimse “ben” deme hakkından vazgeçmek ve “biz” demek zorundadır. “Benim çıkarlarım” şeklinde düşünmeyi terk edip “Toplumsal çıkarları”nı düşünmek durumundadır. İşte özgürlük budur ve bunu savunabilme erkidir.

Çağdaş demokrasinin kurucusu olarak 1789 Fransa İhtilali kabul edilir. Bu ihtilal, özgürlüğün ve eşitliğin de temel ilkelerini getirmiştir. Bu dönemde çıkarılan ilk yasalardan biri, 1789 İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirisi’dir. 1791 Anayasası’na da Ulusal Egemenlik ilkesi konmuştur.

Bugün demokratik sistemlerin hepsi bu temeller üzerine oturur ve bu ilkelerle toplumlarını yönetirler.

Siyasi partiler bu ilkeler için bir araçtır, bir araçtır.

Siyasi partiler ve onların yöneticileri 1789 ilkelerini ve bu ilkelerin ruhunu bilemezlerse veya kavrayamazlarsa, demokrasi de siyasi parti de göstermelik olmaktan ve başka çıkarlara hizmet etmekten öte geçemezler.

Toplumlar, pişmanlık duymak istemiyorlarsa, hatta bundan da öte varlıklarını korumak ve yarınlarını güvence altına almak istiyorlarsa, tüm engellemelere karşın kendilerini bilinçli kılmak ve demokrasinin, siyasi partilerin niçin var olduklarını doğru çözümlemek durumundadırlar.

Aksi halde her toplum hak ettiği rejimle idare edilir, hak ettiği parti tarafından temsil edilir ve yönetilir. Bu sırada kuru da yanar yaş da... Kimin umurunda.

Toplum

ve

Göç

Ülkelerin yapısı dinamikdir. Her ulus sadece kendi vatanı içinde değil diğer ülkeler arasında da hareket halindedir. Kentten kente gidip gelebileceği gibi bir başka ülkeye de gidip gelebilir. Kimi zaman siyasi, kimi zaman da sosyo-ekonomik bazı yaptırımlar konya bile insanların bu hakkını sürekli engelleme yetkisi hiçbir kuruluş için söz konusu olamaz, olmamalıdır.

İnsanların gezme, gezi özgürlüğü en doğal hakkıdır.

Fakat burada üzerinde durulmak istenen bu hak değil, başka bir haktır. Gitmek ama dönmek hakkı... Kendi isteğiyle, kendi iradenle yaşadığın bir yerden başka bir yere, yaşamına orada devam etmek amacıyla gitmektir göç. Aslında budur ve bu da bir haktır.

Göç bireysel olabileceği gibi toplumsal da olabilir. Toplumdan kasıt kimi zaman bir ailedir, kimi zaman ise bir topluluk; kavim gibi, ırk gibi, siyasi görüş gibi, meslek gibi, sağlık gibi, güvenlik gibi bir ortak paydada buluşmuş bir insan grubu.

Göç, temelde toplum üyelerinin kendi iradeleriyle yer değiştirmeleridir. Ama gerçekte zorunlu göçlerin de varlığı reddedilemeyecek bir olgudur.

Zorunlu göç birilerinin (yetkili birileri olabileceği gibi kendilerini yetkili sanan birileri de olabilir ne yazık ki) planlı ve programlı olarak açıkça ya da örtülü bir şekilde birilerini başka bir yere gitmeye, göç etmeye zorlamasıdır.

Zorunlu göçler yurt kapsamında olabileceği gibi yurtdışına çıkarılma (Tehcir) şeklinde de olabilir.

Yurtiçindeki zorunlu göçlerde zorlama, bir zorunluluktan doğabilir. Doğada olan değişim, güvenlik ya da sağlıkta olan çekince (risk, riziko) vb. nedenlerle belli bir yörede yaşayanların yerlerini terk etmeleri istenebilir. Bu istekte belli bir yerleşim alanı gösterilebileceği gibi, toplum gideceği yer konusunda özgür de bırakılabilir.

Salt kendi çıkarları adına yapılan bu zorlama, göçecek olanlar için hiç de hoş karşılanmayabilir. Gerçekten de insanoğlunun baba toprağını, ana evini terk etmesi hiç de istendik bir şey değildir. Ama bu kendi gelecekleri için bir zorunluluktur ve isteseler de istemeseler de buna uymak durumundadırlar.

Bir diğer yurtiçi zorunlu göç türünü de burada belirtmek gerekir. Siyasi amaçlarla, sözgelimi bir bölgede iktidardaki partinin oylarını artırmak ya da bir bölgeyi nüfuz bölgesi haline getirmek için oraya göçü çekici (cazip) kılacak olanaklar hazırlamak, özellikle deyiş yerinde ise rüşvetler vermek: Gecekondu yapılmasını onaylamak, iş garantisinde bulunmak vb. gibi. Yine siyasi amaçlarla göç ettirmek için, bu eylemlerin tam tersi de uygulanabilir. Belli yerde oturanların bu yerden göç etmeleri için, ödemeleri adeta olanaksız vergiler konur. Ödeyemeyenler ister istemez bir yerlere göç ederler.

Asıl zorunlu göç, toplumun belli bir kesiminin ülkeyi terk etmelerini sağlamak için şu ya da bu yolla zor kullanmaktır. Bu zorlamayı idare edenler bizzat yapabileceği gibi, teşvik ettikleri ve eylemlerine göz yumdukları bir gruba, bir örgüte de yaptırabilirler.

İspanyol Yahudileri (Sefaradlar) 1496 yılında Katolik olmaya zorlanmışlar ve çıkış yolu bulamayan Sefaradlar tüm Avrupa Ülkelerine özellikle de Osmanlı topraklarına toplu olarak göç etmişlerdir. Keza 1864 yılında da Çerkezler Rusya'dan göçe

zorlanmışlardır. Nazi Almanyası'nın Yahudi vatandaşlarına da uyguladığı şiddet onların Almanya'dan göç etmesine neden olmuştur. Bu gibi örnekleri hemen hemen her ülke tarihinden vermek, ne yazık ki olanaklıdır.

Bireylerin ya da belli nitelikteki toplulukların kendi iradeleleriyle göç etmeleri onların doğal haklarıdır ve buna kimse karışamaz. Fakat bu hak bazı zamanlar öylesine çığırından çıkabilir ki göç edilen yerin yetkilileri ister istemez bu hakka kimi engeller, kimi sınırlamalar getirebilir. Belki getirmelidir de...

Göktürklerin kuraklık nedeniyle Batıya göç etmeleri, dünya tarihini değıştiren ilk ve en büyük göçtür. Avrupa'da "Kavimler Göçü" diye adlandırılan çok büyük çalkantıya da Göktürk boylarının neden olduğu bilinir.

Orta Asya'da baş gösteren kuraklık bu göçün temel nedenidir; yani ekonomiktir. O zamandan bu yana insanların kendi istekleriyle yaptıkları göçlerin hemen hemen hepsinde ekonomik nedenler temel olmuştur.

Bunun en çarpıcı ayrıcalığı, özellikle Ülkemiz için "Kan Davası"dır denebilir. Özellikle Doğu Anadolu geleneğinde yer alan Kan Davası sonucunda bireyler, bazen aileler, hatta bazen de kabileler, aşiretler, yaşamalarını sürdürmek, bu insanlık dışı töreye karşı gelmek için nesillerdir yaşadıkları toprakları terk etmişlerdir, terk edip başka kentlere göç etmişlerdir, etmektedirler.

Kültürel yayılmanın ve ekonomik gelişmenin tam gerçekleştirilemediği ülkelerde, örneğin biz gibi ülkelerde, doğu-batı, kuzey-güney, yayla-sahil vb. ayrımlar kaçınılmaz olmaktadır. Bu tür ayrımlar coğrafik bir tanımlamadan çok kültürel ve ekonomik tanımlamayı, gelişmişliği ve gelişmemişliği gösterir

Nitekim ülkemiz, tarihi süreç içinde pek çok olumlu ya da olumsuz bölgesel, yöresel zıtlıklar yaşamış olmasına karşın son durum olarak doğu-batı ayrımından kendini kurtaramamıştır.

Bir dönemin en ünlü kentleri, en zengin yerleşim bölgeleri, eğitim kurumlarıyla nam salmış şehirleri, zaman içinde bu erklerini yitirmişler ve merkez yönetimin ihmaliyle de gerilemişler, hatta geri kalmışlardır. Büyük aile düzeninin sonucu bir kişinin çalışıp on kişiye bakması, miras yoluyla bölünüp ufalan tarla ile bir ailenin geçimini sağlama zorunluluğu, kadın ve kızların horlanması, erkeklerin kıraathaneyi okula yeğlemesi, okur-yazar oranındaki düşüklük, sanayinin el işçiliğinden öte gidememesi, iklim şartları ve benzeri pek çok nedenle özellikle Doğu, Güneyi ile, Kuzeyi ile Doğu Anadolu, hatta Orta Anadolu, Batıya, Güneye ve hatta Kuzeye oranla daha az gelişmiştir ve salt karın doyurmak adına göçler Ülkemizde gittikçe artan bir durum göstermiştir.

Artan göçler toplumun hem kültürel, hem de sosyal yapısını allak bullak etmiş, büyük kentler kasabalaşmaya, küçük kentler de kırsallaşmaya başlamıştır.

Yaşam savaşının yarattığı göçler basamak basamak olmaktadır: Köyden kasabaya ya da kazaya, kasaba ya da kazadan merkez kente. Merkez kentten de Ankara, İzmir, İstanbul gibi ana kent (metropol) sayılabilecek kentlere... Bu tür göçler sıklaştıkça ve göç edenlerin sayısı çoğaldıkça da toplumun yapısı ister istemez değişmekte ve kentli ile kentlileşemeyen, hatta kentlileşmeye direnenler arasında gittikçe büyüyen sosyal, kültürel ve etik sorunlar doğmaktadır. Yeni yeni açılan yerleşim semtleri (varoşlar), hem yeni bir sosyal sınıf yaratmakta hem de bu sınıfın sorunlu bireylerini...

Bu tür ekonomik nedene dayanan göçlerin yanı sıra, kendi istekleriyle yapılan yer değiştirmelere, çok daha dar kapsamlı olsa da iki temel neden daha gösterilebilir.

İlki çocuklarına daha iyi bir gelecek verebilmek ve onları okutabilmek amacı ile yapılan göçlerdir. Bu tür aileler, genellikle kendilerini ekonomik açıdan güvence altına almışlardır. Ya

memleketlerinden geçimini sağlayacak para gelmektedir ya da meslekleri her gittikleri yerde onlara kolayca iş bulma olanağı sağlamaktadır.

Bu tür göçmenler, zaten yarına bakmasını bildikleri için, yeni yerleşim alanlarına uyumda da zorluk çekmemekte ve kısa sürede genel anlamıyla bir ortam edinebilmektedirler. Bireysel açıdan kimi özlemsel (nostaljik) duygulara sahip olsalar bile, bunu çevrelerine bulaştırmadan, sıçratmadan sindirebilmektedirler.

Geldikleri yerde “eşraf” kabul edilen, hem ekonomik ve hem de sosyal açıdan bir saygınlığı olan bu aileler, anakentlerin kozmopolit yapısı içinde ulusal gelenek ve göreneklerin korunmasında, örf ve adetlerin nesilden nesile geçmesinde olumlu rol de üstlenirler.

Doğrudan ekonomik sayılmayacak bir diğer göç türü olarak da şu gösterilebilir: Özellikle gençler arasında, yayın organları aracılığı ile uyandırılan ünlenme, kısa yoldan “köşeyi dönme” duyguları, serüven arzusu kırsal bölge çocuklarının evlerini terk ederek merkez kentlere, hatta anakentlere göç etmelerine neden olmaktadır. Bilinçsizce, olguların altında yatan bazen de, hatta çoğunlukla dramatik olan gerçekleri görmeden, akıl bile etmeden evlerini, yuvalarını terk eden bu gençler, sayısal olarak gün geçtikçe daha da artmakta ve toplumun sosyal yapısının allak bullak olmasına neden hazırlamaktadırlar.

Özenti ve cehalet birlikte hem gençlerin pek çoğunun heba olmasına yol açmakta hem de toplumun yozlaşmasına (dejenerasyonuna) ortam hazırlamaktadır.

İsteğe bağlı diğer göçler ancak uzun vadede çözümlenebileceği halde bu göç türü, ivedi önlemlerle kolayca halledilebilir ve halledilmelidir kanısındayım. Özellikle boyalı basının çeldirici yayınları engellenebileceği gibi, kimi insanların saf ve masum gençlerimizi salt kendi çıkarları adına ayartmaları da önlenabilir. Daha pek çok yaptırımlar sayesinde, özellikle bu tür göçlerin

neden olduğu bireysel ve toplumsal zararlar ve ziyanlar giderilebilir tartışmasıdır. Bunun için uzun vadeli plan ve programların yanı sıra kısa vadeli önlemlerin ihmal edilmeden alınması, yönetimin ve idarecilerin sağduyularıyla, bilgi ve görgüleriyle doğrudan ilintilidir.

Bu tür göçler, bu amaçlı göçler, genel olarak bireysel gerçekleştirildiği için göçerin toplum içinde kaynaması ve kaybolması daha kolay ve daha çabuk olur. Bireysel vaka diye bakılır, hatta algılanır. Oysa bu bireylerin sayısal olarak fazlalığı ve gün geçtikçe yığılmaları, hatta birlik oluşturmaları hem suçu ve suçluyu çoğaltır, hem de etik değerlerin yıpranmasına, hatta bazı olumsuz tutum ve davranışların normal gibi karşılanmasına yol açar.

Çağımızın yaşam savaşı adına yapılan ekonomik göçleri kadar, hatta ondan da daha tehlikeli toplumsal sonuçlar doğuran bu tür göçlerin bir an evvel önlenmesi ve en aza indirilmesi kaçınılmazdır.

Bu göç türlerinin hiçbirini içine girmeyen, hatta göç olarak bile sayılmayan çok tipik bir göç türü daha bulunmaktadır. Bu, toplum içinde genel olarak “ikinci bahar” şeklinde tanımlanan, emeklilerin ya da ekonomik bir sıkıntısı olmayan ama büyük kentlerin yaşam trafiğinden yılmışların, daha çok sahildeki yerleşim bölgelerine yaptıkları göçlerdir.

Huzur ve sağlıklı yaşam adına yapılan bu tür yerleşmeler, kişisel gözlemlerime de dayanarak söyleyebilirim ki her zaman beklenen sonucu vermemekte ve belli bir süre geçtikten sonra pek çokları geri dönmektedir. Fakat gittiklerine pişman olanlar, döndüklerine de kısa zamanda pişman olmakta ve bir gerilim yaşamaktadırlar.

Ünlenmiş sahil yerleşim bölgelerindeki mevsimlik dalgalanmalar ve çalkantılar, ünlenmemişlerde de kaçınılmaz sosyal kuruluşların yokluğu ya da yetersizliği, bu göçmenlerin kısa bir süre içinde karamsarlığına yol açmaktadır.

Göç bir hak olmasına karşın, tutarlı ve dengeli kullanılmadığında geri teper. Göçerlerin sık sık kendilerini dışlanmış hissetmeleri işte bu bilinçsizlikten kaynaklanmaktadır. Toplum içinde “Alamancı” diye tanımlanan, özellikle Avrupa’nın büyük ülkelere göç etmiş vatandaşlarımızın, hem oraya tam bir uyum sağlayamadıkları hem de ülkelerinde mutlu olamadıkları, bu konuda yapılmış pek çok araştırmayla kanıtlanmış gibidir.

Göçün, hem gidilen hem de gelen toplum açısından yarar sağlaması gerçekleştirilemezse bireylerin de mutluluğu gerçekleştirilemez. Bu iki beklentinin doyum sağlayamaması ise toplumda gerilimlere ve düzensizliklere yol açar.

Bu bağlamda yöneticilere ve idarecilere, kendilerinin umduğundan çok daha fazla görev düştüğü fark edilince, göç de beklenenlere yanıt verebilir.

Kent – Sanat

ve

Kent Estetiği

Bu ikilinin, belki de şöyle söylemek daha doğru olur, bu ikilemin, insanlık tarihi boyunca sözü edile gelmiş, 14. yüzyıldan itibaren de kentleşme olgusuyla birlikte daha nesnel, daha somut bir hal almıştır.

Rönesans Avrupası, özellikle İtalya'nın kimi kentlerinden başlayarak 18. yüzyıl Rusya'sının merkez kentlerine kadar ulaşan kent estetiği kavramının, hem başlangıcı hem de önderi olmuştur. Daha sonra kurulan devletlerin ve oluşturulan kentlerin, hemen hepsi, bu kıtanın kentlerini örnek almışlar, onlardan esinlenmişlerdir.

Kent estetiği, ister istemez kentle sanatı karşı karşıya, yan yana getirir, getirmelidir de. Çünkü estetik kentin değil, sanatın vazgeçilmez bir terimidir.

Estetik kavram olarak çağdan çağa, insandan insana değişkenlik gösterse bile minimum değerleri açısından aynı kalmış ve hep üst dil bağlamında bir “güzel”i imlemiştir. Bu öyle bir güzeldir ki sözcük anlamında kullanılan güzelden farklı olarak karşıtı çirkin değildir, karşıtı yoktur. Yani ya güzeldir ya da estetik bağlamda yoktur, hiç yoktur, var edilmemiştir. Güzel kent denir, örneğın Prag gibi, ama çirkin kent denmez, sıradan denir, kişiliksiz kent denir, kentleşememiş yerleşim alanı denir, daha pek çok olumsuz tanımlamalar yapılabilir.

Güzellik ise, özellikle çağımızda, bakanın gözündeki, tinindeki bir güç, bir nitelik olmayıp “güzel” denilen varolanın bir niteliği, bir özelliğidir. Yani, varsa vardır. Kimi görür, görebilir, kimi görmez, göremez.

Estetik ve güzel böyle anlaşıldığında, kent, kent estetiği ve sanat herhalde iki açıdan ele alınıp değerlendirilmelidir.

- a) Kentin statik yapısı açısından sanat,
- b) Kentin dinamik yapısı açısından sanat.

a) Kentin Statik Yapısı Açısından Sanat:

Kentin durağan halindeki, kente panoramik bakıştaki görünümünü ifade eder. Bir şehir turu sırasında gören, görebilen gözün edindiği izlenimdir. Kentin mayası içinde özümlemiş, hem geçmişin hem de bugünün beğenisini, estetik anlayışını gösterir. Mimari dokusuyla, anıtları, abideleri, park ve bahçeyle, trafiği, temizliği ve ışıklandırılmasıyla sonsuz boyutlu bir tablo gibidir.

Şehir* olarak kalmış mıdır, yoksa bir kırlık sergileyebilecek, bir özgünlük gösterebilecek kent niteliğine bürünebilmiş midir?

Kent midir, yoksa sıradan bir yerleşim alanı mı?

Teknolojik değerler mi öne çıkmıştır, estetik değerler mi?

Varoşlar mı kente egemendir, kent mi varoşlara?

Kentin sanatla olan ilişkisinde, öncelikle bu ve buna benzer sorular, tarafsız bir şekilde ve kanıtlanabilir biçimde yanıtlanmalıdır, yanıtlanabilmelidir. Bunun için de, en temelde yerleşim alanı, şehir ve kent kavramlarının doğru anlamlarıyla sindirilmiş olması ve örneklenebilir bir hale gelmiş bulunması kaçınılmazdır. “Vatanım,

---

* Kimi metinlerde kent ile şehir farklı anlamlarda kullanılmakta, hatta buna özen gösterilmektedir. Sözlükler ise bunları eşanlamlı kabul etmektedir. Ben de kendi adıma bu iki sözcüğün farklı kullanılmasından yanayım. Şehir İstanbul ise Ankara kendir. Ama bu metinde sadece bir değinme yaptım ve hep kent sözcüğünü kullandım. Çünkü amaç estetik niteliklerdir ve farklı bir tartışma açmaya da gerek yoktur diye düşünüyorum.

vatanım... Güzel vatanım...” gibi bir duygusallıkla yaklaşıldığında ana konunun dışına, hatta aksi tarafına çıkmış olur.

Kentin statik yapısı açısından sanat, aynı zamanda bir tarihsellik de içermek zorundadır. Yani dünle bugün armoni içinde bir bütünlük oluşturabilmelidir: Süslü, şık bir şehirle sanatsal bir kent farkı iyi özümsemelidir. Kitsch (kiç, rüküş) bir yerleşim alanı ile tarihsel bir kent doğru ayrıştırılabilmelidir.

Kestirilebileceği gibi, bu bağlamda kentten, sanattan, kent estetiğinden söz edilebilmesi ancak karşılaştırmayla, kıyaslamayla olanaklıdır. Yani bir kent üzerine, sanat ve kent estetiği açısından yargıda bulunabilmek için, diğer kentlerle karşılaştırılması, geçerli bir ölçekle doğru ölçülebilmesi önkoşuldur. Bir başka deyişle, bir kentin sanatsal kimliğini saptama; bir görgü, bir bilgi, bir edinim işidir, kendine özgü bir yaşam biçimidir.

Sözgelimi Roma kenti, eski ve yeni bölümleriyle bakıldığında, belli bir dönemin estetiğini, bugün bile tüm görkemiyle sergileyebilmektedir. Ya da Prag, Petersburg gibi kentler, sanatsal tutarlığı ve bütünlüğü ile kent estetiğinin en çarpıcı örnekleri olmaya devam etmektedir.

Antik Yunan ya da Roma kent kalıntıları gezildiğinde, aradan geçen yüzyıllara rağmen hâlâ gezenleri şaşkına çevirebilecek bir estetik mimari ve yapılanma hemen göze çarpar. Hayran kalmamak olası değildir. Fakat günümüz estetik anlayışına tek bir nedenle uymaz denebilir.

Çünkü bir bütün olarak ele alındığında bu kentler standart bir plancılık sergilerler. Agorasıyla, jimnasyumuyla, bazilikasıyla, amfiteatriyla (ya da odeonlarıyla), asklepionlarıyla birbirlerinin aynıdır, adeta standarttır. En ideal formuyla, en estetik kaygıyla oluşmuş, fakat tekliği, özgünlüğü olmayan kentlerdir. Bugünse estetiğin temel öğelerinden biri tekliktir, özgünlüktür.

Çağdaş teknoloji kentleri basmakalıp bir hale dönüştürmüştür. Örneğin ülkemizde kimi kentler vardır ya da oluşturulmuş-

tur, ki sabah kalktıgınızda sözgelimi, hangi kentte olduğunuzu ayırt edemezsiniz. Doğal olarak böyle durumda kent estetiğinden söz etmek de olanaksızdır.

b) Kentin Dinamik Yapısı Açısından Sanat:

Kent kavramı, aslında dirik bir anlam içerir. Var edenlerle, yaşamış olanlarla ve yaşamakta olanlarla, bunların yaşamlarıyla ve yaşantılarıyla birlikte düşünülür, düşünür. Yahya Kemal'siz bir İstanbul, Tevfik Fikret'siz bir Aşyan, Fikret Adil'siz bir Asmalımescit düşünölemeyeceğı gibi... Ya da James Joyce olmadan Dublin...

Kent, dirik olarak hesaba katıldığında, ki turistik bir kaçamak yapanlar dışında herkes için aynı şey söylenebilir, kentle sanat ilişkisi çok daha farklı bir boyut kazanmış olur.

Bu durumda kentte yaşamak değil, kentleşmek ile sanat ilişkisi içindedir ve kenttekiler değil kentleşebilmişler sanatın hem ölçütü, hem de göstergesidirler.

Kentleşmenin tek yolu kültür ve kültürün temel öğelerinden biri, belki de ilki olan sanattır. Bunlardan; kültürden ve sanattan beklendik ölçüde nasiplenilemedikçe kentleşilemez. Bu nasiplenme ise öğrenmeyle ya da "gibi davranmak"la değil sindirmekle olur. Sindirme de ancak "Büyükanneden işe başlamak"la olanaklıymış gibi gözükmektedir. Bunun içindir ki dirik kentin sanatı, o kentin evvelsi günüyle, dünüyle ve bugünüyle birlikte hesaba katılır ve toptan değerlendirilir. Arada kopma olmaz, olmamalıdır. Olduğunda kent kentlikten çıkmış ya da çıkmakta demektir, yerleşim merkezi olmuş demektir.

Kent ve sanat söz konusu olduğunda, kentte kentli gibi yaşayabilmenin *kendisi sanat kabul edilir*.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Viyana'da yapılan halk oylamasında, Viyanalıların neredeyse tümü, kentin onarılmasında öncelik tanınması için Opera Binası'nı ilk sırada göstermişlerdir. İşte bir önceki cümleden kastedilen budur.

Kent estetiği, kentteki statik yapının diriklik kazanmasıyla ortaya çıkar. Burnu koparılmış heykeller, açık saçık (müstehcen) bulunduğu için yerinden alınan heykeller, karalanmış ya da badana ile kapatılmış freskolar, mozaik resimler, idrar kokan kemer altları, atletle ve pijama altıyla parklarda piknik yapanlar, resim çektirmek için anıtlara tırmananlar, bangır bangır türkü, arabesk müzik alan kafeler, yollarda bağıra bağıra konuşanlar, bğrrmş gibi gülenler, bedenlerini işe koşarak şakalaşanlar kent estetiğinin en trajedik düşmanlarıdır, düşmanlarından bazılarıdır.

Sanat eğitimi görmek ayrı bir konudur, sanata gereksinim duymak ve sanat etkinliklerinden yararlanmak ayrı bir konu. Örneğin resim eğitimi gören, hatta bu alanda fakülte bitirmiş olan pek çok kişi biliriz ki bir kez bile, burnunun uunda bulunan bir binanın sanatsal yapısını fark etmemiştir; bu binada ne bir bale seyretmiştir, ne de bir opera dinlemiştir. Bundan da öte, bu seyretme ya da dinleme konusunda bir gereksinim bile duymamıştır, duymamışlardır. Kent ve sanat ilişkisinin dinamik yönü, ancak bu yolla, böyle düşünülerek değerlendirilebilir.

Kentin bir sokağında, hatta en ünlü caddesinde yürürken, üzerimize doğru gelenlerin giyim-kuşamları, kokuları, konuşma tarzları ve tonları, şakalaşma biçimleri kent ile sanatın bağını bize sunar. Çünkü kent estetiği, bireylerin estetik anlayışının bir yansımasıdır.

Komünist sistemin en yoksul bıraktığı dönemde Bükreş sokaklarında sık sık rastlanan tek kuyruk, ieki dükkanlarının önlerinde oluşturulan kuyruklardı. Bu kent estetiğinin, kentle estetiğin en çarpıcı göstergelerindendir.

Yaşamımızı estetize edemediğimiz sürece kentle sanatı ilişkili kılamayız, kent estetiğinden dem vıramayız.

“Nerde o eski Beyoğlu” yakınmasını İstanbuls’da yaşayanlardan sık sık duyarız. şimdilerde Ankaralılardan da aynı tür hayıf-

lanmalar duyulmakta: “Ah o güzelim Bahçelievler” ya da “Bir zamanlar Kızılay diye bir yer vardı”... “Opera’da neler dinledik, neler”, “Ne baleler seyrettik”...

Beyoğlu, Bahçelievler, Kızılay ya da Opera Binası hâlâ yerli yerinde, bir yere gitmediler. Ama yakınımızın nedeni olan insanlar yok artık. Kenti kent yapan, kent estetiğinin dinamizmini oluşturan insanlar yok.

Bir Toros Can dinlemedikçe, duyurularının önünden bakmayı, okumayı akıl etmeden geçtikçe kent estetiğinden söz edemeyiz. Bir konserini dinleyip çıkın sokağa, bakın o sokak ne kadar güzel gelecek size, o sokağın kendisi güzel olacak, güzelleşiverecek bir sihirli değnek deymişçesine.

Kısaca şöyle denebilir, belki de bir kenti güzel yapan o kentin insanlarıdır, güzel insanları. Bir kenti kasabaya, hatta köye dönüştürenler, binlerce yıllık güzelim kentleri yok ediverenler de yine insanlardır; bilgisiz, görgüsüz, kentlileşememiş insanlar.

Toplum, Toplumun Tarihi ve Sit Alanları

Bir toplumu, topluluktan, insan güruhundan ayıran en önemli, hatta tek özelliği onun geçmişi, yani tarihi varlığıdır. Tarih yaratmamış, tarih yazmamış ya da yazamamış insanlar hiçbir zaman bir toplum, bir devlet oluşturmamıştır. Oluşturduklarında da uzun ömürlü olamamıştır.

Toplumların tarihi genel olarak beş grup içinde toplanır ve bunların hiçbirisi diğerine oranla daha az doğru ya da iyi değildir, olamaz. Ancak kimi daha yaygın olabilir, kimi daha biliniyor olabilir. Ama bu hep böyle olacak da demek değildir.

Beş tarih türünü şöyle gösterebiliriz herhalde:

- a) Yazılı Tarih,
- b) Sözlü Tarih,
- c) Saklı Tarih,
- d) Başka Toplumların Tarihi,
- e) Kanıtlı Tarih.

a) Yazılı Tarih: Bir toplumun tarih kurumları, araştırma enstitüleri ve/veya bu alanda eğitim görmüş bilim adamları tarafından yazılan ve resmi belge işlemi gören tarihtir. Resmi işlem den kasıt ise sözgelimi eğitim kurumlarında toplumun üyelerine bunlar öğretilir, gerektiğinde onlara gönderme yapılır. Bu tür bir kaynaktan elde edilen tarihi bilgi doğru kabul edilir ve aksi saptanaya dek doğruluğu sorgulanmaz bile.

Yazılı tarih, hem konusu hem de yapısı gereği sözlü tarihe dayanır ağırlıkla, hele daha daha eskileri tarihlemek gerektiğinde bunlar için de söylencelere ve tarım yerinde ise “miş”lere dayanılır.

Yazılı tarih için aslında tek kaynak belge olmalıdır. Ama bunlar da hem yeterli sayıda olmayabilirler, hem de güvenilirlikleri beklendiği ölçüye ulaşamayabilir. Üstelik büyük yangınlar, yer sarsıntıları, savaşlar ve istilalar nedeniyle de belgeler gittikçe azalmışlar, kimi zaman kasten kimi zaman da istemeyerek yok edilmişlerdir.

Nihayet şunu da özellikle belirtmek gerekir; tarih yazanlar da insandır ve bazen kişisel zaafılar bilimsel niteliklerinin önüne çıkabilir. Örneğin bir tarih yazarı hocamız, 1950 yılında Demokrat Parti iktidar olduğunda, kendi yazdığı tarih dersi kitaplarından I. ve II. İnönü Savaşlarını çıkartmış ve Ortaokullarda, Liselerde böyle bir tarih kitabı okutulmuştur, ta ki kimileri farkına varasıya dek ya da engelliyesiye dek...

Yazılı tarih bir toplumun, bir devletin, bir ulusun tarihi olduğunda, genellikle hatalar, kusurlar, yenilgiler, yani başarısızlıklar örtbas edilir ya da kısaca değinilerek geçilir, oysa zaferler abartılır. Her ulus için, izlediğim kadarıyla, durum aşağı yukarı aynıdır.

Yazılı tarih, belli ulus, belli devlet adına az ya da çok yanlıdır. Belki de bu gelecek nesillerin atalarıyla, topraklarıyla ve ulusuyla kıvanç duyması, bunlara sahip çıkması için yapılır. Bu bilinç sayesinde de insanlar hem ulusuna, hem geçmişine güvenir, kendini güçlü hisseder, hem de başını dik tutar.

b) Sözlü Tarih: Nesilden nesile aktarılan deyişlerden, anlatılanlardan oluşan ve yazılıya geçmemiş ya da henüz geçirilmemiş olan tarihtir. Bunlar içinde belki de en değerlileri tanıkların, yaşantılarına dayanarak aktardıklarıdır. Güne en yakın olanları, yani birinci elden gelen anlatılar daha eskilere oranla, daha az yorum taşıdıkları için daha gerçekçi kabul edilir. Hele tanık bir-

den fazlaysa ya da anlatılanlar birbiri ile örtüşüyorsa bu sözlü tarihe kesin gözü ile bakılır ve geleceğin yazılı tarihini oluşturur. Örneğin Atatürk ve onu ölümden kurtaran saat öyküsü, tanıkları yüzünden tarihi bir olgu kabul edilmiş ve yazılı belgelere geçmiştir.

Yazılı anılar, hatıralar da resmi tarihe alınmadıkça sözlü tarih gibi işlem görür. Şevket Süreyya Aydemir'in (1897-1976) "Birinci Adam"ı ya da "İkinci Adam"ı, Ali Fuat Cebesoy'un (1882-1968) "Siyasi Hatıralar"ı, Falih Rıfkı Atay'ın (1894-1971) "Çankaya"sı bugün gönderme yapılabilecek kadar tarih niteliğindedir ve kimi yazılı tarih kaynakçalarında da yerlerini almışlardır.

Sözlü tarih, genel olarak ulusaldan çok yöresel olgulara dayanır. Ya dramatik olaylara ya da kahramanlık (hamasi) öykülere ağırlık verir. Heyecanlı anlatılardır çoğunlukla. Bu tür kaynaktan bazen hiç yararlanılmaz. Bunun nedeni siyasi olabileceği gibi, toplumu küçük düşürebilir endişesi de olabilir. Örneğin Erzurum'un Aşkale Kazası'na bağlı köylerde, Ermenilerin namaz kılan cemaati nasıl yaktıklarına dair anlatılar, kimi kanıtlara rağmen resmi tarih kitaplarına geçmemiştir, geçirilememiştir.

Sözlü tarihten iki tür yazılı belge çıkar; resmi tarih ve tarihi kahramanların, tarihi olayların yer aldığı tarihi roman.

Tarihi romanlar, belli bir ulusal öğretiye, belli bir tarihi olguya dayansalar bile tarihi belge olarak değerlendirilemezler. Çünkü yazılışlarındaki temel amaç tarihi bilgi vermek değil, edebi haz yaratmaktır. Sözgelimi Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun (1906-66) Yazdığı "Savcı Bey", "Malkoçoğlu", "Türk Korsanları" ve daha pek çok kitap tarih olarak değil, roman olarak ele alınıp değerlendirilebilir ve resmi tarih belgeleri için kaynak oluşturamazlar.

Tarık Buğra'nın (1918-94) yazdığı "Küçük Ağa", Milli Mücadele dönemini ve gerçek kişileri konu alsa da, edebiyat alanının ölçütleriyle kaleme alınmış olduğundan sözlü tarihin belli

saptırılmalarını içerir, içermek durumundadır ve resmi tarih olarak değerlendirilemez.

Tarihi romanlar da, özellikle belli yaş okuyucular için, hem tarih bilimine ilgi aşılamarı hem de toplumsal geçmişe merak duymaları açısından çok işlevsel kabul edilmelidirler.

c) Saklı Tarih: Kimi siyasi rejimlerde yönetim gerçek tarihin yazılmasına izin vermez, hatta engeller, yaptırımlar koyar. Bu durumlarda tarih, ulusun, devletin değil olsa olsa belli bir yönetimin yanlı tarihi olur. Bazen de işgal dönemleri, savaş yılları, ekonomik ya da siyasi sömürge durumları gibi kısa ya da uzun ama mutlaka geçici dönemlerde doğru tarih, gerçek tarih yazılamaz. Hatta yazılmasın diye belgeleri, kanıtları bile yok edilebilir. Bu tip ket vurmalar sadece karşı devlet tarafından değil, ezik durumdaki toplumu yönetenler tarafından bile yapılabilir.

Böyle dönemlerde kimi sorumluluk sahibi kimseler, akademisyenler ve tarihçiler her şeyi göze alarak ve her şeye rağmen belgeleri saklarlar, kanıtları korurlar ve bunları kaleme alıp yitmelerini engellerler. Zamanı geldiğinde de yayınlarlar. Ya da kendilerinden çok sonra bulunur ve başka sorumlular tarafından basılarak hak ettikleri yere katılırlar. Bunlar, belki de tarihin en güvenilir, en geçerli sayfalarını oluştururlar.

Bir başka tür saklı tarih ise, henüz meydana çıkmamış ya da yeterince çıkmamış uygarlık kalıntılarıdır, ki bu konu Kanıtlı Tarih Bölümünde ele alınacaktır.

Saklı tarihlerin en ünlülerinden ikisini vermek yeterli olabilir. İlki MS 6. yüzyılda yaşamış ünlü Bizanslı yazar Prokopius'un İmparator Jüstinyen ile İmparatoriçe Teodora dönemini anlatan "Gizli Tarih"idir.

Diğeri ise Hitler'in 1940 Hollanda işgali sırasında orada yaşayan Alman Yahudi'si bir ailenin küçük kızının yazdığı "Anne Frank'ın Hatıra Defteri"dir denebilir.

Saklı tarih, belli bir dönemden sonra tekrar değerlendirilir ve yazılı tarih ya da resmi tarih kimliğine bürünür.

Saklı tarih, genel olarak yaşanan günleri esas aldığı için ve söylenmemesi istenilen durumları, olguları konu ettiğinden kimi-lerince muteber sayılmayabilir. Yani ucu kendine dokunur korku-su ile bunları çürütmeye, reddetmeye çabalar. Ama gerçekse, er veya geç meydana çıkar ve toplumu tarafından öğrenilir.

d) Başka Toplamların Tarihi: Her devlet, her ulus diğcr devletlerle, uluslarla sürekli ilişki halindedir tartışmasız. Bu ilişkiler dostça da olabilir düşmanca da. Barış zamanında da olabilir, savaş zamanında da. Her iki taraf da ayrı ayrı kendi tarihlerini kendi cephelerinden yazarlar. Bu tarihler bazen birbirini tutar, bazen çelişir. Çelişkiler iki taraf için de kendi tarihlerini bir kez daha değerlendirmek ve denetlemek için yararlı bile olabilir.

İki tarih arasındaki çelişkiler zaman zaman kontrol edilmez ve doğrular belgelere dayandırılmazsa tarih, hem bilim olarak hem de resmi olarak değerinden yitirir ve güvenilirliğinden kaybeder.

Örneğin, 43 yıl devletini yönetmiş olan Rus Çarı Petro (1672-1725) için diğcr ülkelerin tarih kitapları “Büyük” sıfatını kullanırken bizim tarihimiz “Deli” sıfatını kullanmıştır. Belki deli ile çılgın arasındaki farkı yakalayamayanların yaptığı bir yakıştırmaadır, ama hâlâ kimi tarih kitaplarımızda bu sıfat kullanılmaktadır. Bir gün Petro’nun ülkesi için neler yaptığı gerçek olarak öğrenilirse kendi tarihimizdeki bazı sıfatlara güvenimiz kalmaz, hiç kalmaz.

İkinci bir örnek olarak da 1711 yılında Osmanlılarla Ruslar arasında geçen Prut Savaşı gösterilebilir. En azından ben, okullarda tarih dersinde Baltacı Mehmet Paşa’nın bu savaş sırasında Rus Çaricesi II. Katerina tarafından nasıl tuzağa düşürüldüğünü, nasıl aldatıldığını ve Baltacı’nın da savaş alanını nasıl terk ettiğini okumuş ve öğrenmişimdir. Fakat yıllar sonra Rusya’da öyküyü bir de onların ağzından dinleme olanağım oldu. Baltacı’ya, yenilmesi için II. Katerina’nın ne kadar rüşvet verdiğinin belgeleri

olduğu anlatılıyordu bu sefer. Hangisi doğru bilemem, ama en azından kendi tarihimize bir “Acaba” ile yaklaşmak durumu meydana çıkmaktadır ki bu gerçekten tehlikelidir. Nitekim son zamanlarda Türkiye’deki belgelerde de öykünün ilk şeklinin doğru olmadığına dair yazılara, notlara, dipnotlara rastlanmaktadır.

Zaman içinde sağlam tarih, derme çatmaya, kanıtları daha ikna edici tarih kanıtsız tarihe egemen olur. Bunun için başka toplumların tarihi her zaman incelenmesi ve değerlendirilmesi gereken bir alandır.

e) Kanıtlı Tarih ya da Tarih Kanıtları: En geçerli tarih, kanıtlara dayanan, belgelenebilen Tarihtir şüphesiz. Bu kanıtları türlerine göre en genel şekilde şöyle gösterebiliriz herhalde:

- i) Arşiv belgeleri,
- ii) Müzeler,
- iii) Hâlâ kullanılabilir durumdaki uygarlık eserleri
- iv) Uygarlık kalıntıları, ören yerleri.

Bu örnekleri daha artırmak her zaman olasıdır.

Arşivler, bir ölçüde gizlilikleri olduğundan ve belli sürelerde değerlendirildiklerinden önce yazılmış tarihlerin düzeltilmesine olanak sağlar, sonra yazılacaklara da kaynak oluşturur.

Müzeler teorik bilgilere diriklik kazandırır. Bu tür bilgilerin gözde somutlaşmasını, bellekte de daha kalıcı izli olmasını sağlarlar. Örneğin ünlü İtalyan ressamı Gentile Bellini (1429-1507) tarafından 1480 yılında yaptığı tabloda yazılı olan portre sayesinde Fatih Sultan Mehmet’in çehresinin nasıl olduğunu hepimiz iyi biliriz.* Ya da Topkapı Müzesi’nde sergilenen sultan kaftanları bizi şu sultanın boyu hakkında yeterli bilgiyi verebilir.

---

* Bu tablo, daha sonra tahta çıkan Fatih’in oğlu II. Bayezid tarafından “dine aykırı” bulunduğu için saraydan çıkarılıp tacirlere satılmıştır. Şimdi Londra’da ünlü National Gallery’de sergilenmektedir. Bu olay hem bir tarihi belgenin yitirilmesi demektir, hem de her idarecinin birbirine benzemediğini gösterir. Zaman, herkesi tarihteki yerine doğru oturtur.

Hâlâ kullanılır durumdaki uygarlık eserleri geçmişin sosyo-kültürel yapısını, ekonomik durumunu bize açık seçik öğretir. İstanbul'un ünlü selatin camileri (Sultanlar tarafından adlarına yaptırılmış camiler), saraylar, türbeler, mescitler, mahalle çeşmeleri, Bizans'tan kalma Ayasofya, Yerebatan Sarayı ya da su kemerleri belli tarihin en çarpıcı kanıtlarını oluştururlar.

1828-1918 yılları arasında aralıklarla da olsa Rus işgalinde olan Artvin ve civarında, bugün bile Ruslar tarafından yapılmış kimi yollar kullanılmaktadır.

İvo Andriç'in ünlü romanıyla dünyaya mal edilen Vişegrad'da (Bosna-Hersek) bulunan Drina Köprüsü, 1577 yılında Osmanlı Mimarı Sinan tarafından yapılmıştır ve bugünde iki yakayı birbiriyle bütünleştirmektedir.

Diyarbakır Silvan ilçesindeki Malabadi Köprüsü de 1147 tarihinde Artuklular tarafından inşa ettirilmiş ve hâlâ işlevini sürdürebilmektedir.

Son bir örnek olarak da MS 397 yılında Roma İmparatorluğu tarafından Mardin, Midyat'ta yaptırılan Mor Gabriel Manastırı, her türlü badireye rağmen dini yükümlülüklerini yerine getirebilmektedir.

Bu tür örneklerin yüzlercesini, binlercesini vermek hiç de zor değildir. Her biri geçmiş tarihin yaşayan en çarpıcı kanıtlarıdır. Bu kanıtlar kim, ne zaman ve ne amaçla yapmış, yaptırmış olursa olsun şu an sahibi bulunan toplumlar için kıvanç nedenidir ve tarihi zenginliktir.

Son olarak tarihi süreçlerin en çarpıcı kanıtı olarak geçmiş tarihin, eski devletlerin ve uygarlıklarının kalıntıları, yani "sit alanları" gösterilebilir.

Bu konuda kendimi çok şanslı bulurum. Çünkü daha Ortaokulda iken, her zaman saygıyla andığım tarih hocam Sayın Saadet Göbelez tarafından bütün sınıf olarak İzmir'in, Bergama'nın, Efes'in tüm sit alanlarına götürüldük ve oraların tarihini

yerinde öğrendik. Ertesi yıl da Bursa'ya götürdü ve Osmanlı Tarihi'nin ilk dönemlerini, yerinde, bütün görkemiyle bize yansıttı.

Daha sonraki yıllar, bu öğrenmenin yarattığı alışkanlıkla ve ailemin katkılarıyla ülkemizin tüm sit alanlarını, abartısız, adım adım gezdim. Yurtdışına çıktım ve hem Osmanlı hem de diğer toplumların uygarlıklarını karşılaştırmalı olarak gördüm, öğrendim ve değerlendirdim. Bunun kültürel kazancı yanı sıra, ulusuma, devletime ve tarihime olan bakışım, saygım ve güvenim çok daha pekişti, değerlerimizin kıymetini bilmek bir tür düstur oldu.

Sit alanları, ören yerleri geçmiş uygarlıkların tek kanıtıdır. Bunların korunması, değerlerinin farkında olunması vatandaşlık bilinciyle eşanlamlıdır.

Toplum ve toplum üyesi olabilmenin önkoşulu tarihine ve bu tarihi oluşturan kanıtlara sahip çıkmaktır. Toplum üzerinde yaşadığı topraklara vatan diyorsa, yurt diyorsa bunu kanıtlamanın ilk koşulu da yurdun üstünde ve altında bulunan bütün mallara, bütün değerlere sahip çıkabilmedir.

Bir toplum, yaşadığı topraklar üzerinde bulunan fakat kendinden önce o topraklar üzerinde varlığını sürdürmüş olanlarca açılmış bulunan maden ocaklarını (kömür bibi, altı gibi, petrol gibi vb.) nasıl sahipleniyorsa sit alanlarını da sahiplenmelidir. Bu onun aklını ve toprağına olan saygısını gösterir.

Sit alanları, hem kendi tarihimiz için hem de evrensel tarih için, yani insan ve insanlık tarihi için değerlidir. Bu bağlamda düşünüldüğünde vatandaşlık sorumluluğı daha da artar ve daha da önem kazanır.

Kimi sit alanlarını "Bu düşmanın yerleşim alanıdır", "Bu gavurun yapıtıdır", "Bu Hristiyan tapınağıdır" gibi bilinçsizce, cahilce, bağnazca horlamak asla vatandaşlık kavramıyla, çağdaşlık kavramıyla, çağcılık kavramıyla, bunlardan belki de daha öte insanlık kavramıyla bağdaşmaz, bağdaşamaz.

Sit alanlarına, ören yerlerimize sahip çıkmak, onları korumak ve onların hakkını vermek bir toplumun kendini tanıması, bilinçli bir üye olması demektir. Bugün Kapadokya ile gururlanmayan bir vatandaş düşünemiyorum. Bir Sümela Manastırı ile heyecanlanmayan bir vatandaş düşünemiyorum. Bunları yüzlerceyle, binlerceyle örneklemek olasıdır.

Sit alanları, hem geçmişimizle, geçmişle övünmek hem de bugün nerede olduğumuzun farkına varmak için sağlam birer veridir. Bunları doğru değerlendiremezsek bizim insanlığımızdan bile şüphe edilir ve haklı da olunur.

Tarihi koruyamadıkça, ne devlet olunur ne de vatandaş. Bu böyle bilinmeli ve öğretilmelidir.

Toplum

ve

Medya

Medya; çağımızın en sihirli, en gizemli, en yaygın, hem en yararlı hem de en tehlikeli silahı.

Önce matbaanın icadı, sonra ulaşım araçlarının gelişmesi, radyo, okur-yazar oranının yükselmesi, televizyon ve devamında da internet medyayı önce hak ettiği seviyeye ulaştırmış, sonra da medya kendi gücünden yararlanarak bu seviyeden başka alanlara sıçramış, başka yollara bulaşmıştır. Medyanın gücü kendini aşmış, hatta kanımca kendine zarar vermeye başlamıştır.

Bugünkü görünümüyle medya bir iletişim, bir bilgi verme ve yayma organı olmaktan çok kamuoyunu doğru ya da yanlış ama belli bir yöne kanalize edebilen, toplumları kendi doğrusu, kendi çıkarı yönüne çekebilen bir araç olmuştur.

Medya sektörünün temel yayın organlarını en genel şekliyle şöyle sınıflayabiliriz:

Gazeteler,
Dergiler,
Radyolar,
Sinema,
Televizyon, Televizyon Kanalları,
İnternet, İnternet Kanalları,
Ajanslar.

Bu araçların ilki tartışmasız gazetelerdir. Yazılı basının can damarını oluşturan gazeteler, 17. yüzyılın başından beri, gittik-

çe yaygınlaşarak tüm dünyayı kapsamış ve hemen hemen her e-
vin dışarı açılan ilk penceresi olmuştur.

İlk gazete on beş günde bir olmak üzere, iki dilden Anvers'te
çıkarılmış 1609 yılında da haftalık olarak Almanya'da yayınlan-
maya başlamıştır.

Türkiye'de ise ilk gazete 1831'de çıkan Takvim-i Vakayi'dir.

Aynı yüzyıl, dergilerin de yaşama katıldığı dönemdir. Önce
eğitim amaçlı, sonra edebi amaçlı da basılan dergiler bugün her
konuda kendini göstermektedir ve her yaştaki okuyucuya hitap
edebilecek türlerine her yerde rastlanabilmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nde 1949'da sürekli olarak çıkarılan
duvar gazetesinin kökenleri İlkçağ Roma'sına kadar gider. Fi-
rınlaşmış kil tabletlerle Agoralarda halka seslenilmiş ve devletin
kararlarından toplum haberdar edilmiştir. Dünya Savaşları sıra-
sında bu yöntem Avrupa'da da başvurulmuş fakat bunlar gaze-
teden çok duyuru şeklinde olmuştur. Günümüzde en tipik ör-
neğine Rusya'da rastlamak olasıdır.

Fakat medyanın en etkin aracı radyo olmuştur denebilir.
Okuryazar olmayanlara da hitap edebilmesi, toplu dinleme ve
dinlerken tartışabilme, insanların bir arada olmalarını, ortak bil-
giyle donanmalarını sağlamıştır. Kulak kültürüyle bilgilenmeyi
okumaya her zaman yeğleyen insanoglularadyoyu çok çabuk be-
nimsemiş ve özellikle Avrupa'da, Amerika Birleşik Devletle-
ri'nde çok hızlı bir yayılma göstermiştir. 1906'da ilk kez
ABD'de yayına açılan radyo, 1920'lerde tüm dünyaya yayılmış
gibidir.

Radyonun kitlelere, yazılı basına oranla daha çabuk ulaşması
nedeniyle, sözelimi gazetenin varlığından bile haberdar olma-
yanlar radyo ile yüz yüze gelebilmişlerdir. Bu nedenle de kimi
toplumlar, kimi yönetimler bu yayın organlarına oldukça uzun
bir süre kızgınlık ve tepki (infial) göstermişlerdir. Örneğin bir
zamanlar, Ülkemizde "Gavur icadı" diyerek radyo dinlenmesine

bile karşı çıkanlar hiç de küçümsenecek sayıda değillerdi. Zaman içinde bu tepki yerini başka iletişim araçlarına bırakacağından radyo saygınlığına kavuşmuş, hatta el radyosu ile dolaşmak bir tür moda haline gelmişti.

Sinema, belki yaygınlığını iletişim aracı olmasına değil, eğlence aracı olmasına borçlu ise de bu alandaki hizmetleri asla inkar edilemez. Özellikle Dünya Savaşları sırasında, daha sonra da hem reklam sektöründeki gelişmeler, hem de dokümanter filmler aracılığıyla sinemada iletişim araçlarından biri olarak kabul edilmiştir.

İlk sinema salonunun Paris'te 1895'te açıldığı düşünülürse, Ülkemize ulaşması diğer iletişim araçlarına oranla çok hızlı olmuştur. Birkaç yıl içinde saraya girmiş 1906 yılında da halka açık ilk sinema kurulmuştur. Sinemaya da direnenler oldu ise de gösterilere katılmamak ve sinemaya gidenleri horlamaktan ve "günahkar" saymaktan fazla bir taşkınlık pek göstermemişlerdir.

Medyanın gücüne ulaştığı ve bu gücü kanıtladığı en önemli aracı televizyon olmuştur.

1926 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk televizyon cihazı yapılmış, birkaç yıl içinde de seri üretime ve dağıtımına başlanmıştır. 1953 yılında da yine aynı ülke de renkli televizyona geçilmiştir. Türkiye'de de ilk televizyon yayınlarına 1968'de siyah-beyaz olarak başlanmış, önce belli günlerde ve İstanbul ile çevresinde izlenirken daha sonra, hem tüm Ülkeye yaygınlaşmış, renkli yayına geçilmiş, hem de kanal sayısı çoğalmıştır. Günümüzde en tenha yerleşim alanlarında bile, damları görmeden antenleri, çanakları görmek çok sıradan bir olay sayılmaktadır.

Ülkemizde radyonun yayılması ile televizyonun yaygınlaşması karşılaştırıldığında televizyon lehine inanılmaz bir fark görülür. Bunu iki nedene bağlamak olasıdır kanımca. İlki, Türkiye'nin batıya açılması, ikincisi ise yine ülkemizdeki sosyal değişme ve gelişme.

Yine Amerika Birleşik Devletleri'nde 1946 yılında yüzyılımızın teknoloji mucizesi bilgisayar işe koşuldu. 1969'da ABD Savunma Bakanlığınca kullanılmaya başlanılan internet, 1989'da halka da açıldı 1991 yılında Ülkemize de ulaştı. Bugün Türkiye'de en tenha yerleşim alanlarında bile internet kafelere rastlamak adeta sıradan bir olay gibidir.

Böylece medyanın önlenemez gelişmesinin neredeyse sonuna gelinmiştir.

Medya aracı kabul edilmemekle birlikte bugün iletişimin en kestirmesi, en hızlısı kabul edilen cep telefonları daha 2000 yılında sınırlı üretim yaparken bugün bir-iki yıl içinde demode cihaz haline geçebilecek ölçüde hem yaygınlaşmış hem de türünü çoğaltmıştır. Ülkemizde bile cep telefonu hem sahip olma hem de kullanma bakımından neredeyse dünya standardının üstüne çıkmıştır.

Son olarak haber ajanslarına da kısaca değinmek gerekir herhalde.

Haber ajanslarının temeli 1811 yılında Boston'da atılmıştır denebilir. Salt ticari amaçlarla başlatılan bu iş kısa bir süre içinde resmi kurumlar, üstelik uluslararası kuruluşlar haline gelmişlerdir. Ülkemizde de ilk kez Atatürk'ün talimatıyla 1920 yılında Anadolu Ajansı adıyla kurulmuştur.

Haber ajanslarının esas amacı, tüm dünyada olup bitenleri, her alanda dünyanın bir ucunda yaşananları, yaşanmakta olanları ilgilenenlere belli bir yaklaşımla, belli bir yorumla vermek ve olguları, süreçleri kendi bakış açılarıyla topluma aktarmaktır. Yani toplumu, toplumları ajansın bakış açısına göre yönlendirmektir. Bu yönlendirmeden kaçınabilmek adeta olanaksızmış gibi gözükmektedir.

Dünyada en tarafsız haber ajansı olarak gösterilen Associated Press ya da Reuters bile haberlerinde en az ölçüde de olsa kamu-

yu yönlendirici bir politika uygulamaktadır. Bu iki ajansın kimi zaman birbirine zıt düşmesi bunun en belirgin kanıtıdır denebilir.

Medya, iletişim dünyası, insan yaşamının her anına girdikten sonra, ister istemez bu itibarını başka yollarda da kullanır olmuştur. İnsanların, dolayısıyla toplumların tiryakisi oldukları iletişim araçları sayesinde onları yönlendirmek hiç de zor olmamıştır.

Kimi insan gazetesini okumadan, hiç olmazsa bir göz atmadan günlük yaşama geçemez. Kimi insan radyoda sabah haberlerini kaçırırsa eli ayağına karışır duruma geçer. Kimi insanın dünyası televizyonudur. Kimi insan cep telefonu olmaksızın bir adım bile atamaz. Kimi insan gönül bağlarını bile e-mail aracılığı ile düzenlemekten başka yol bulamamaktadır, bilememektedir. Bu araçlar işte böyle bir bağımlılık, böyle bir tutku yaratır, yaratır verir insanda.

İnsanlar, sözgelimi gazetelerini, kendi dünya görüşlerine, kendi bakış açılarına göre seçerler. Fakat bir noktadan sonra da o araç kadar iyimser ya da karamsar olurlar. Hatta siyasi rejime, siyasi düzene bile onlar açısından bakmaya başlarlar. Tutınadıkları, benimsemedikleri bir siyasi yönetime karşı bile hafifletici, yumuşatıcı gerekçeler, savlar bulmaya çalışırlar gazetelerinin yönlendirmesi sonucunda. “Acaba ben mi yanılıyorum?” şeklinde kendi değer yargılarını, kendi bakış açılarını sorgulamaya başlarlar. Yine sözgelimi ülkemizde satışı en fazla olduğu belirtilen bir gazeteyi okuyanların politik görüşleri şirinlik ilkesine dayalı, suya sabuna dokunmayan bir, “bugünü iyi geçirdik bin şükür” politikasına dönüşür.

Medya, bu erkinden yararlanarak hemen hemen her ülkede bir otorite olma, bir patronluk taslama dönemi yaşamıştır, yaşamaktadır. Fakat batılı ülkelerin neredeyse tümü toplumcu bir anlayışla buna ket vuracak yasalar çıkartabilmiş ve toplumun göreceli değerlerin etkisinde kalmalarını engellemişlerdir, engel-

leyebilmişlerdir. En azından genel anlamda engelleyebilmeyi başarmışlardır.

Buna karşın, özellikle azgelişmiş ülkelerde medya patronluğu bütün şiddetiyle ve bütün tehlikesiyle devam etmektedir. Bu durum öylesine ileri götürülmüştür ki yanlış bilgi bile yeğlenir olmuştur, yalan bilginin karşısındadır.

Medya merkezîyetçiliği genel olarak hükümetlerce körüklenir. Yayın organlarını kendi yanlarına çekme politikasının bir sonucu olan bu merkezîyetçilik ve dolayısıyla medya patronluğu pek, pek nadir haller dışında geri de tepmez. Yani hükümet taraftarlığı, hatta çığırtkanlığı devam eder, ettikçe de daha palazlanırlar, daha semirirler. Böylece yasal bir engel konmadıkça kartopu örneği aşağı indikçe daha büyürler, daha daha büyürler. Elde ettikleri gelirle başka alanlara da sıçarlar oralarda da, yine hükümetlerin gizli ya da aleni desteğini alarak tekelsizliğe, patronluğa devam ederler.

Medyadan bekleneni sağlamanın tek yolu kalır eğer etik değerler ve yasama organları çalışmıyorsa, çalıştırılmıyorsa. Bu yol kamuoyudur, toplumun kendidir.

Toplum kendini eğitmeye bilgilendirmeye yönelik olması gereken sözelimi televizyon kanallarının bu görevini yerine getirmediklerinin aksine kendine uyutma politikası izlendiğinin farkına varırsa, bilincinde olursa buna elbirliği ile dur diyebilir.

Yine örnek oluştursun diye televizyonu ele alırsak, akide programları, şeker programları, sultan programları, gönül programları, hüsrân programları, dedikodu programları, kaynana programları, falcı kehaneti programları daha bir sürü benzetme yapılabilecek programlar protesto edilmedikçe, onlara dur denmedikçe devam eder, hatta daha da kalitesizce ve daha ucuzca. Çünkü amaç seyirciyi uyutmak ve uyutarak para kazanmaktır.

Toplumu, medyanın bu durumunun bilincinde olduğunu tavırla ortaya koyabilmelidir. Kendi için koymak zorundadır. O

kanalı seyretmemeli ve bu tutumunda ısrarlı olabilmelidir. Oysa günümüzde bu tür programlara katılabilmek, hatta programlar sırasında söz alıp, bazen de göbek bile atıp kendini göstermek isteyen seyircilerin sayısı inanılır gibi değildir.

Aklı başında olan seyircilerin bu durumlardan utanç duyduğuna ve ekranlarını kararttığına hiç şüphem olmadığını da belirtmek isterim.

Medyaya karşı gelme ki bu sessiz bir karşı gelmedir temelde, kişiliğin kişiliğimizin de kanıtıdır. Merak güdümüzü gıcıklayan bir televizyon kanalını seyretmemek, hatta hiç açmamak, gereken en önemli bilgiyi zamanında vermeyen, yanlış veren ya da yalan veren bir gazeteyi almamak bu sessiz ama kişilikli direnişin ilk basamağıdır. Toplum bilinçlendirildikçe bu protestolar çoğalır ve topluma saygı duyulması gerektiği medya patronlarıncı da anımsanmaya başlanır. O zaman hükümetlerin bile gücü yetmeyebilir bu patronları korumaya kollamaya.

Bu direnme gücü toplumca kullanılmadığında, medya patronları bu güce de sahiplenirler ve kendi politikalarına uymayan, toplumun yanında olan iletişim araçlarını protesto etmeye başlarlar. Üstelik bu sessizde olmaz. Can kaybına, mal kaybına kadar gider, gidiverir. İşin ucu bir kere kaçmaya görsün.

Günümüzde, yine özellikle azgelişmiş ülke medyaları, çoğunlukla Amerikan "avam" kültürünün ve estetik anlayışının etkisinde yayınlarını sürdürmektedir. Bu yol bilinçli bir şekilde yürütülmekte ve toplumların, toplum üyelerinin kendi kimliklerinden sıyrılıp bir tür Amerika'nın alt tabakası kimliğini almaları sağlanmaktadır. Bu, hem iç ve hem dış sorunlardan insanları uzaklaştırmak ve toplumların yönetimlere sorun çıkartmalarını engellemek için en ideal yöntemmiş gibi gözükmektedir.

Eğer bir toplumun aydın, okumuş ya da bürokrat dediğimiz üst kesimi tekelleşmiş medyanın etkisiyle yaşamını sürdürürler ve hatta bundan bir ölçüde de mutluluk duyarlarsa, duyuyorlar-

sa, bu üst kesiminin rehberlik, öncülük yapması beklenen toplumun alt kesimi haydi haydi yolunu şaşırır, avallar ve topluma etik açıdan, sosyal açıdan ve psikolojik açıdan sorun yaratır olur.

Bütün bu olumsuzluklarda medyanın rolünü kimse yansıyamaz, kimse görmezlikten gelemmez, kimse inkar edemez. Böyle bir durumda “özürleri kabahatlerinden büyük olur”.

Bir toplumun üyeleri birbirlerine yakınmadan vazgeçip tutumlarıyla haksız medyaya karşı direnebildiklerinde, medya patronluğuna, medya tekeline karşı sırt çevirdiklerinde istedikleri amaca ve istedik iletişim araçlarına kavuşabilirler diye düşünüyorum.

Toplum

ve

Sanat

Bir toplumu özgün yapan, tek yapan, diğer toplumlardan farklı kılan pek çok özelliği vardır tartışmasız. Ama kanımca bunlardan en etkin olanı, en evrensel dile sahip bulunanı sanattır. En genel ve en geniş anlamıyla sanat...

İster yazılı olsun ister görsel, ister müzikli olsun ister sesli sözlü olsun, ister çizgili, yontulu, hiç fark etmez yeter ki sanat olsun, sanat sayılsın.

Sanatı en geniş anlamıyla ele aldığımızda hiçbirisi daha iyi ya da daha az iyi olamaz. Yani her bir sanat alanı diğerleriyle karşılaştırılmadan varlığını korur ve sürdürür. Resim heykelden daha çok sanattır denemeyeceği gibi, bir dokuma halı, bir romandan daha az sanattır da denemez, denmemelidir.

Sanat, kim tarafından, ne zaman, hangi yöntemle yapılmış olursa olsun toplumun malıdır. Toplum bir ürüne sanat demezse ne yaparsanız yapın, ne yapılırsa yapılsın o sanat olmaz, ta ki diyesiyeye dek.

Burada özellikle bir noktayı bir kez daha vurgulamamız gerekir herhalde. İyi sanat kendi talebini kendi yaratır. Başka bir deyişle iyi sanat talebe göre oluşmaz, arz yaratır. Her arz toplum için bir yeni demektir, bir yenilik demektir. Her toplumda, yeninin kabulü, benimsenmesi zaman alır, bazen beklendiğinden kısa, bazen de beklendiğinden uzun.

Böyle geçiş, böyle bekleyiş dönemleri bazı yeğlenmiş sanat türlerini ya da sanat sanılanları öne çıkarabilir. Bunlar tanıdık olduğundan, bunlara aşina olunduğundan çok daha toplumsalmış gibi gelir, çok daha fazla topluma mal edilir. Hal böyle olunca da yeni arzlar daha geç benimsenir ya da daha küçük kesimlerce benimsenir.

Her yeni, iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış bir bakış açısı demektir ve toplumun hem beğeni kapasitesini, hem de düşünme gücünü olumlu etkiler. Alternatifler ve böylece seçme olanakları bir toplumun dinamik faktörlerindendir. Fazlası asla göz çıkartmaz. Ama aksi toplumun kısır bir döngü içinde kalmasına neden olur, oluverir.

Sanat, toplum tarafından varedildiğine göre toplum da sanat tarafından var edilir ister istemez. Bu kaçınılmazdan hareketle bir başka yargıya daha varılabilir kanımca: iyi sanat iyi toplumlarca, iyi toplumlar da iyi sanatlarca oluşturulur. Burada “iyi” ne demek olsa gerek?

İyi, kendini en kestirmeden ifade edebilen bir sözcüktür. İstedığımız, beklediğimiz, bizi mutlu kılan, bizi değiştiren, geliştiren, çevremizde bizim için olumlu duygular yaratan bir durum demektir, böyle durumlar için kullanılır, kullanılmalıdır.

İyi toplum, iyi sanat daha anlaşılır bir dille, fakat biraz daha geniş bir şekilde de ifade edilebilir tartışmasız.

İyi toplumdan şu kastedilmek istenmektedir; diğer toplumlar arasında saygın bir yeri olan, üyelerinin gelişmesine, kendini gerçekleştirmesine olanak sağlayan, yeniye hak tanıyan bir toplum... Çağdaş ve çağcıl değerlere saygı duyan, tutum ve davranışlarla da bunu kanıtlayan bir toplum... Akıllı ve sağduyulu bir toplum...

İyi sanattan ise anlaşılmak isteneni şöyle özetleyebiliriz: Özgün, tek ve yeni olan, evrensel alıcıya yönelik, alıcılarında estetik kaygı yaratan, onlarda bir öğrenme durumu oluşturan, gelecek

için ışık tutan, tutabilen sanat ve sanat eserleri... Başka nasıl ifade edilebilir bu kadar kısa ve öz olarak.

Bu tanımlamalar bizi sanatı iki grup içinde düşünmeye zorlamaktadır toplum açısından bakıldığında.

Biri; toplumu diğer toplumlardan ayıran, ona kimlik kazandıran, başka toplumlarda benzerlerine pek ya da sık rastlanmayan sanat: Halk sanatları, yöre sanatları, el sanatları, geleneksel sanatlar, folklorik sanatlar gibi. Bir Yağcı Bedir halısı düşünün, bir Devrek bastonu... Bir Buldan işini gözünüzün önüne getirin, bir Kastamonu yazmasını... Bir Diyarbakır sıraltı resmine bakın, bir Bursa Kılıç Kalkan Ekibini izleyin ne demek istendiği hemen anlaşılacaktır. Örneklere yazma, iğne oyası gibi, türkü, maya gibi, bakır, tahta işçiliği gibi daha niceleri, niceleri eklenebilir hiç şüphesiz.

Diğeri ise, toplumun, çağdaş ve çağcıl değerler açısından, günün kültür düzeyi ve zeka seviyesi bakımından, diğer toplumlarla aynı düzeyde durmasını olanaklı kılan sanattır. Sadece yaratıcısı o toplumdan olduğu için belli bir toplumun sayılan, aslında zaman ve mekan farkı düşünülmeden herkese, aynı düzeydeki her toplum üyesine hitap edebilen sanat: Resim, heykel, seramik, grafik, drama, roman, şiir vb. gibi... Bir Bilge Karasu okuyun, Bir Toros Can dinleyin ne demek istendiği hemen anlaşılır. Bir Adnan Turani seyredin, bir Hamiye Çolakoğlu'na bakın. İşte budur kastedilen.

Toplumlar birinci tür sanatı hemen tanır ve sahiplenir. Sever ve korur. Çünkü onlarla büyümüşlerdir, onlarla yaşamışlardır. Onlar üzerine atalarından devam ede gelen olumlu ve kesin önyargıları vardır. Bir başka türü onların yerine koymayı pek istemezler, hatta kimileri böyle bir hakları olduğunu, olabileceğini bile bilmez, bilemez, bilmezlikten gelir.

Toplumlar ikinci tür sanata karşı bu denli hazırlıklı değildir doğal olarak. Daha önce de belirtildiği gibi, yeni yadırganır.

Hele aklımızı, bilgimizi kullanmamızı gerektiriyorsa ki yeni öyle olmalıdır, toplumu, toplumun büyük bir kesimini korkutur, tedirgin eder. Bu korku ve tedirginlik hali o sanat türünü görmezlikten gelmeye, hatta reddetmeye kadar gidebilir, yasaklar konabilir, sansüre tabi tutulabilir.

İkinci tür sanat toplumlarında önce bir güvensizlik duygusu yaratır. Kendini horlanmış hisseder toplum üyeleri. “Benim aklım bunu anlamaya yetmiyor” demez, diyemez, “Bu ne biçim sanat” ya da “Bu da sanat mı?” der. Kınayamayız. Çünkü o toplum için bu sanat yepyeni bir arzdır ve şu andan çok yarının alıcıları için var edilmiştir. Yarını bugünden kestirebilmek ise bir akıl, bir bilgi, hatta bir felsefe konusudur. Ama ne zaman ki toplum bu yeniyi, yeni olan sanatı benimser, o zaman da değiştiğini, geliştiğini, hatta bir evrime uğradığını kavrayıverir. Artık gününü yakalayivermiş demektir. Ama bunun için, bazen üç gün, bazen üç yıl, bazen de üç asır geçebilir. Çağdaş olmak, çağcıl olmak da bu yakalama anıyla ilişkilidir, ilintilidir. Evrensel beğeni düzeyine ulaşmak, bir anlamda da evrensel insanı ve insan değerlerini yakalamak demektir, kendini bulmak, kendi gizil güçlerini keşfetmek demektir.

İkinci tür sanatı, yani evrensel sanatı toplum yaratır. Toplumun hazırladığı, hazır ettiği ortamda çıkar sanatçısı. Bir çıktı mı, ondan sonra da sanat toplumu yaratır; daha gelişmiş, daha kültürlü, daha uyanık bir toplum... Diğer toplumlara kendini ezdirmeyen, horlatmayan bir toplum... Hatta diğer toplumlara esin kaynağı oluşturabilen, onları peşinde sürükleyebilen bir toplum...

Bir sanat eserinin yerellikten evrenselliğe geçmesi zaman alır şüphesiz. İletişim araçlarının bu olağanüstü gelişmişliğine karşın yine de zaman alır. En azından tanıma, alışma, benimseme, sevmeye ve vazgeçememe bakımından zaman alır. Ama bir kere bu aşamalar geçilmeye görsün, ondan sonra artık bu sanat mı-

dır, evrensel midir gibi tartışmalar toplumda gittikçe azalır, azalır ve yok olur. Hâlâ direnenler varsa, bu sanattan gelen kaygı nedeniyle değil onların beğeni düzeyleriyle ve bilgi seviyeleriyle alakalıdır.

Bir toplum içindeki önderler, liderler, eğer bu sıfatlarını gerçekten hak etmiş iseler, topluma öncülük ederler ve onların çağlarını, yaşamaları gereken günü yakalamalarına olanak hazırlarlar. Eğer kendileri zaten bugünü yaşayamıyorlarsa onlar gerçek önder değildirler, olamazlar ve olumlu, istendik bir örnek oluşturamazlar. Toplumların yaşam süreçleri içinde zaman zaman toplumun gelişmesine, ilerlemesine ket vuran liderler, yönetmenler çıkabilir, çıkmaktadır da. Bu durumda ise sorumluluk yine sanata, sanatçıya düşer, çok daha fazla düşer. İşte, alıcısına bir ileti yollayan, alıcısında bir estetik kaygı yaratan sanatın tam üretilme zamanıdır, eğer sanatçı da hazır ise, donanımını tamamlamış ise.

Çok bilinen bir deyiş vardır: En iyi barış konulu romanlar savaş zamanında, en iyi savaş konulu romanlar da sulh zamanında yazılır.

Hatırlanmalıdır ki o muhteşem Rönesans, Hıristiyanlığın en bağınaz döneminde tohumlarını atmış ve filizlerini fişkırtmıştır. İşte sanat, toplumun en beklenmedik dönemlerinde bile onun yön değiştirmesine ve üyeleri için daha mutluluk verecek bir duruma gelmesine olanak sağlayan tek araçtır. Toplum da her haliyle; iyi günde de, kötü günde de sanata yön verebilmektedir anlaşılabilceği gibi. Yeter ki sanatçılar, neler olup bittiğini fark edebilsinler, geleceği kestirebilecek bir felsefi bakışa sahip olabilsinler. Zaten bu becerileri var ise onlara sanatçı denmektedir.

Bir konsere gidebilmek için rızıkından vazgeçen, vazgeçebilen insanlardan oluşan toplumlar hiçbir zaman çağlarının gerisinde kalmamışlardır.

Her evde en az bir piyano, bir çalgı aleti (müzik enstrümanı) olan toplumlar, ekonomik açıdan başka toplumlara muhtaç du-

ruma gelseler bile kültürel açıdan saygınlığını, hatta liderliğini sürdürebilmişlerdir. Böyle toplumların ekonomik darboğazı aşmaları da hiç uzun sürmemiştir. Çünkü bilinç, akıl her güçlüğün üstesinden gelebilir.

Çağdaş sanatlarla geleneksel sanatlar birbiriyle yarış halinde değildir, olmamalıdır da. Her ikisinin de işlevi farklı farklıdır. Birini diğeri adına ret etmek, ya nankörlük, kadirbilmezliktir ya da çağa ayak uyduramamak... Her iki durumun ortak noktası ise bilgisizliktir, bilinçsizliktir.

Kimi dönemlerde modaya kapıverme, başka toplumlara özeniverme ya da ekonomik açıdan daha çabuk köşeyi dönüverme gibi yeğlemeler geleneksel sanatların horlanmasına, hatta unutulmasına yol açabilir. Bu o toplumun kimliğini yitirmesi, sıradanlaşması anlamına gelir, başka hiçbir olumlu, anlamlı işe yaramaz.

Toplumla sanat bütünleşemediği sürece toplum yavaş yavaş topluluklara dönüşür, parçalanmaya başlar. Kimsenin aklına buna neden olan ya da neden olanlardan birinin de sanat olduğu gelmez. Gelmediği sürece hem sanatın sorumluluğunu yeterince yerine getirmediği düşünülebilir, hem de toplumsal bilinçlenmenin çağın gerisinde kaldığı. Hiçbiri diğesine yeğlenemez.

Toplumla sanatın birbirine karşı olan yükümlülüklerini yerine getirememesi halinde o toplum da, o toplumun sanatçısı da daha sonra giderilmesi olanaksız zararlar göreceklidir. Bu fark edilebildiğinde ileri doğru hızlı ve yüksek bir atlama yapılmış, yapılabilmiş demektir.

Toplum

ve

Müzik

İnsanın yaratma gücünü vurgulamak açısından pek çok farklı alandan, farklı pek çok örnek gösterilebilir. İlkel çağlardan bugüne insanın evrimi tanımlarken yapılan sınıflamalarda hep teknolojik örnekler baz alınır: Taş Devri, Maden Devri vb. gibi. Fakat insanın gerçek değerini; akıl ve ruh, ruh ve beden, duygu ve duyarlık gibi insanları birbirinden ayıran, kişilik özellikleri vurgulanmak istendiğinde ki genellikle bu yönü öncelik kazanır, sanattan başlanır ve insanlığının sanatla olan ilişkisi ortaya konmak ve kanıtlanmak istenir.

Sanat adına yapılmış olsun olmasın, insanın sanatsal etkinliği olarak öncelik plastik sanatlara verilir. Fransa'da Atlas Okyanusuna dökülen Garonne Irmağı vadisinde bulunan ve kırk bin yıl öncesine tarihlenen fildişi kadın başı, var ediliş nedeni sorgulanmaksızın heykel sanatının öncüsü kabul edilir.

İspanya'daki Altamira Mağarasında bulunan kayadan duvarlara yapılmış resimler ise otuz bin yıl öncesinden olarak tarihlenmiştir ve resim sanatının öncüsü diye tanımlanır.

Bu tür sanatsal belgelere daha pek çok farklı bölgede rastlanmaktadır, tarihleri farklı kabul edilse bile. "İnsan aklı tektir" ilkesini bu bulgularda kanıtlamaktadır.

Fakat bilinen bir başka gerçek ise insan aklının ilk kanıtı kendi ses gücünü yakalaması ve bunu kullanarak pek çok diller üretebilmesidir.

Sesin bir iletişim ve etkileşim aracı olarak işe koşulması ise doğadaki seslerin taklidiyle başlamıştır. Hayvan sesleri, su sesi, gök gürültüleri ya da yaprak hışırtıları...

İkinci bulgu ise iletişimi daha etkili kılmak için bu seslere farklı vurgular katmak ve beden dilini de yanı sıra kullanmak olmuştur. Bugün bile, birbirinin dilini bilmeyen iki kişi arasındaki ilişki bu yolla yürütülmekte ve hatta bu gönül bağına kadar gitmekte, gidebilmektedir.

Bu, yani ses ve onu kullanma becerisi en klasik çeldirme yöntemi olsa gerek.

İnsanın diğer insanları etkilemesinde en başarılı yol sesine ya da ifadelerine bir gizem karmadır. Belki de ilk insanlar bu yolu büyü yapmak için keşfetmişler ve bir daha da bırakmamışlardır. Telefonda konuşurken “Alo” sözcüğüne bile, karşımızdakini hesaba katarak verdiğimiz romantik tonlamaları düşünürsek ne demek istendiği daha açık seçik ortaya çıkar.

Büyüleme güdüsü ve duygusu bedeni de harekete geçirmiş ve ritmik seslerin yaratılmasına neden olmuştur. Bu açıklamanın hiçbir nesnel kanıtı yoktur ve olamaz. Çünkü ne sesi, heykelcik gibi ya da resim gibi ifade etmek amacı ile kaydetmek olanağı vardı ne de beden hareketlerini görüntülenmek olasılığı... Fakat bilinen bir tek şey insanoğlunun aklının nasıl çalıştığıdır.

İlkel insanın her şeyi kutsal sayması ve her şeye tapınmayı bir kurtuluş yolu olarak kabul etmesi çok uzun yıllar devam etmiş ve hatta günümüzde bile sürdürüle gelen bir yaşam biçimi olmuştur.

O halde, belki de şöyle söylemek daha akla yatkı olur: İnsan kendini ilk kez sesiyle kanıtlamış ve ilk yarattığı sanat da müzik olmuştur.

Bence sanatın tarihi müzikle başlar. Sadece sanatın tarihi değil insanoğlunun aklını kullanmasının tarihi de...

Ses ve onun müziğe yol açan yönü, insanoğlunun manevi cephesini gösteren ilk işarettir. Bu nedenle de müzik önceleri

manevi değerler ve din için ie koşulmuştur. İster dini ister bayram ve sair kutlamalar için düzenlenen ayinler (ritüeller) olsun hepsinde müzik, az ya da çok ama mutlaka araç olmuştur. nce insan sesi bu görevi üstlenmiş sonra yardımcı araçlar, müzik aletleri kullanılmış daha sonra da insan sesi ile bu aletler birbirinden ayırıştırılamayacak şekilde bir bütün olmaya başlamıştır.

Özellikle dini ayinlerde amaç tanrıya yararlanma ve bu yolla arınma (katharsis) olduğundan sebep-sonuç ilişkisi daha önem kazanır. Her gnahaya bir neden bulma üstelik tanrı tarafından bağışlanabilir bir neden bulma anlamındadır bu sebep-sonuç ilişkisi.

Sebeb-sonuç ilişkisi doğa yasalarının ilk basamağıdır ve bunun bilimdeki ilk görüntüsü de matematiktir. Matematik ise en yalından en karmaşığına kadar bir zeka, bir akıl, bir bilgi işidir.

Müzikle matematiğin ilişkisi, bu dini ayinler aracılığı ile başlayan ve gittikçe karmaşıklaşan bir ilişkidir.

Soyut düşünme, soyuttan somut düşünmeye aracı olma, ancak matematiksel bir kafa yapısı ile olanaklı olabilir kanımca.

Bir matematiksel formül ile bir dizek (porte) zerine asılı vermiş, tek başına hiçbir anlam taşımayan nota işaretleri arasındaki bağ grlemedike, hissedilemedike ne müzik bestesi oluşturulabilir ne de bir müzik bestesi icra edilebilir.

Hiçbir sanat türü yktur ki bu denli soyuttan hareket edilebilsin.

Sanatta yaratıcılık bilinmeyenini varetme demek değildir. Sanatta yaratıcılık, bilinenlerden hareketle bilmeyenlere gördüklerinde tanıyabilecekleri ya da zmleyebilecekleri ürünler (sanat eserleri) vermek demektir. Sadece müzik bunun dışında tutulur, tutulmak durumundadır.

Çünkü sanat bilinmeyen araçlar aracılığı ile bilinmeyen sesleri bir araya getirmek, yine bilinmeyen fakat yorumlanabilen, yorumlandıka da inanılan, inandıkça da haz duyulan ürünler (sanat eserleri) vermek demektir.

Bugün kimi müzik kuramcılarının farklı yaklaşımları olsa da, kanımca, istediğiniz kadar “do, re, mi” deyin, istediğiniz tonlarda, vurgularda tekrarlayın bunlara hiçbir anlam kazandıramazsınız, ta ki bunları matematiksel bir denklem, matematiksel bir formül haline getirmedikçe, getiremedikçe. Bunun için ise farklı bir akıl lazım, farklı bir bilgi lazım.

Doğal olarak her sanatta olduğu gibi, müzikte de daha iyi eser olduğu gibi daha az iyi eser de vardır.

Eğer salt hazzı, doyumunu ölçüt alırsak en iyi müzik nabza göre şerbet veren müziktir. Eğer akıl ve düşünce gücümüze hizmet etmesini istersek daha farklı, daha iyi(!) müzik eserlerini yeğleriz.

Her toplum kendi müziğini temelde kendi yaratır. Yaşadığı iklime, yaşadığı doğaya, sahip olduğu geleneklere, göreneklere uygun olarak eserler üretir bu eserleri dinler, icra eder ve haz duyar. Burada sözü edilen uygunluk, onları algılama, kavrama, anlama ve yorumlama yetisi ile bağıntılı olarak kendini ortaya koyar. Gördüğünü bir kamera gibi aklına taşıyan, duyduğunu bir kaset gibi belleğine yerleştiren, toplumsal edinimleri bir kalıp gibi hazmeden toplumların müziği ile bunları yorumlayabilen, değerlerine değer katabilen toplumların müziği arasında, hem kalite hem de kantite bakımından dağlar kadar farklar olur hemen anlaşılabileceği gibi.

Bilgi olmadan, görgü olmadan, kültür olmadan hiçbir sanat eseri verilemez, hiçbir sanat eseri sevidemez. Müzik ise haydi haydi...

Bir toplumun hem bilgi, hem de kültür düzeyi için ilk ölçüt sanattır. Yaratıcılık, yaratmak için gerekli bilgi ve birikim olmadıkça hiçbir işe yaramaz. Yaratdığı farz edilenlerin de topluma, toplumun değişmesi ve gelişmesine hiçbir katkı getiremeyeceği pek çok örnekle sabit olmuş durumdadır.

İnsanoğlu sanatsız yaşayamaz. Çünkü onun duyarlılığını açık seçik ortaya koyabilen sanattır. Hep böyle olmuştur ve olacak-

tır. Sanatı reddetmek, sanata hayır demek insanı reddetmek, insan olmayı kabullenmemek ya da bilememek demektir. Bunun başka bir açıklaması olabileceğini sanmıyorum. Müzik sanatı da bu duyarlılığın ifadesi olan düşleme, imgeleme gücünün zirvesini gösterir. Bütün sanat alanlarının birbiriyle çakıştığı nokta bu zirve, bu doruk noktasıdır. Bir başka ifadeyle insan zekasını, insan duyarlılığını ve insan bilgisini en üst düzeyde tanımlayan ve ayrıca insanın bu özelliklerini daha üst düzeye taşıyan sanat yapıtları arasında nitelik bakımından hiçbir fark yoktur ve olmaz da.

Müziğin, diğer sanat alanlarından en belirgin farkı, kanımca, insanı salt kendi yardımı, salt kendi nitelikleri aracılığıyla arınmaya, boşalmaya götürme yetisidir. Hiçbir sanat eseri yoktur ki gözlerimizi kapatarak izleyebilelim, düşleyebilelim. Bu ne büyük ayrıcalıktır müzik adına.

Her sanat alanında olduğu gibi müzikte de ürün, iyi ürün potansiyel alıcı için verilir, yaratılır. Bu nedenle de çocuklar için, yetişkinler için, kendini daha çok yetiştirmişler için ayrı ayrı müzik eserleri bestelenir. Çocuk bir gün yetişkin olur, yetişkin daha yetişkin olur, fakat müzik, iyi müzik ayrı kalır. Yani sadece potansiyel dediğimiz alıcıları değişir. Yeter ki alıcı olabilsinler.

Bu tür yapay sınıflamalarda hiçbir müzik türü diğerinden ne daha iyidir ne de daha az iyi. Sadece alıcıları farklıdır o kadar. Yani bir okul şarkısı, bir senfonik besteden daha az sanattır diyemeyiz, hatta karşılaştırma bile yapamayız, yapmamamız gerekir.

Ayrıca müzik eserlerini konularına ya da amaçlarına göre de sınıflamak olasıdır şüphesiz. Kimi savaşı anlatır, kimi barışı, kimi sevgiyi, kimi yitirişleri, kimi kırı, kimi kenti vb. Kimi somut bir olgu üzerine yazılır, kimi soyut bir imlemeyi anlatır.

Müzik bilim açısından farklı tür sınıflamalar, ayrımlar yapılabilir her zaman: Örneğin Barok Müzik gibi. Bazen de yörele-

rine, çıkış nedenlerine göre sınıflanabilir: Örneğin Barkarol gibi, Fado gibi.

Daha önce de dendiği hatırlanacaktır, her toplum kendi müziğini yaratır. Bu müzik ürünleri de kendi içinde sınıflanabilir. Belki de daha anlamlı, daha anlaşılır olabilmesi için bu sınıflama kaçınılmazdır. Sözgelimi bir olay, bir olgu üzerine ezgilenen türküler Türk halk müziğinin en arı, en yalın ve en saf şeklini oluştururlar. Bunları anlattıkları esas alınarak dinlediğimizde, haz duymamak olanaksız gibidir. Bunları müzik diye başka bir türle, örneğin klasik batı müziğiyle karşılaştırsak büyük bir hata yapmış oluruz. Böyle bir karşılaştırma, eskilerin dediği gibi “Abesle iştigal” olur. Ya da bir toplumun müziğini başka bir toplumun farklı bir türüyle karşılaştırmak Örneğin Rock müziği ile bir yöremize özgü halk dansının müziğini karşılaştıramayız. Ama aynı türün eskisi ile yenisi ya da bir toplum üyelerinin dünkü beğenileri ile bugünkü beğenileri elbette karşılaştırılabilir. Dün İtri’yi, Dede Efendi’yi dinleyen bir toplumun bugün niye Müslim Gürses dinlediği ve niye kendini jiletlediği tartışılabilir sorgulanabilir.

Sanat evrensel bir dile sahiptir. Müzik için de aynı ilke temel alınır. Ama her sanat türü belli bir zaman dilimi içinde ve belli bir yerde ve belli bir toplum adına varedilir. Böyle bir yapının kendi yöresini aşması ve evrensel boyut kazanması her şeyden önce zamana bağlıdır. O yapıtı algılama, kavrama, deşifre etme ve anlayıp hazzına varma zaman ister. Bu zamanın uzun ve kısalığı ise diğer toplum üyelerinin müzik kültürü ile ve kişilik özellikleriyle doğrudan ilgilidir.

İnsanın bedensel ve zihinsel gelişimine ayak uyduramayan müzik tıkanır, monotonlaşır ve yok olur. Ama insanın gelişimi müziğe ayak uyduramazsa insan yok olur fakat müzik varlığını korur. Olsa olsa keşfedilesiye dek kabuğuna çekilir, uykuya yatar.

Ömrü boyu tek sesli müzikle yaşamış ve bundan haz duymuş bir kimsenin çok sesliye geçebilmesi ya da hep kendini anlatan ezgilerle oyalanmış bir kişinin soyut bir anlatıyı çözümleyebilmesi çok zor, belki de olanaksız olsa gerek. Bu olanaksızlığı giderebilmenin tek yolu ise zihinsel ve bilgisel gelişimin sağlanması, estetik beğenilerin daha rafine edilmesidir.

Bir toplumun kültür düzeyi, sanatla dinlediği, yaptığı müzikle anlaşılır. Bu nedenle sanatçılara, sanatçılarımıza çok iş düştüğüne inanıyorum. Toplumu daha üst kültür düzeyine taşıyabilmek için çok daha rafine müzik eserlerinin verilmesinin kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum. Unutulmaması gerekir ki müzik sanatçıları da, özellikle besteciler de belli bir toplum içinden çıkarlar. Önce sanatçılar bu toplumu aşabilmeli ve evrensel beğeniye yakalayabilmeli ki toplumun önüne geçebilsinler onlara yol gösterebilsinler, onların beğenilerine rehberlik edebilsinler. Bu olmadıkça, bu sağlanamadıkça hem müzik gerçek işlevini sadece haz vermekle sınırlamış olur, hem de toplumsal gelişme beklendik düzeyde olmaz, olamaz.

Toplum

ve

Moda

İnsanlık tarihi boyunca var olduğu sayılan ve belli bir tarihten sonra da bulgularla varlığı kanıtlanabilen moda, özellikle 19. yüzyıl sanayi ve endüstri devriminin peşi sıra salgın (epidemik) hale gelmiş ve dünyanın her yanında tüm toplumları ve bireyleri etkilemiştir.

Yaş ve cinsiyete, yere ve zamana göre fark göstermeksizin tüm insanların yaşamına giren moda, özellikle günümüzde tüm tutum ve davranışlarımızı kontrolü altına almış gibidir.

Moda nedir? Bu soru en genel tanımı ile “geçici yenilik” şeklinde yanıtlanabilir. O halde iki özelliği peşinen kabul edilmek durumundadır. Bunlar; geçici olması, bugün varsa yarın yok olacağı, diğeri ise yeni, yani alışlagelenden farklı oluşu. Bu iki özellik bir araya getirilememişse moda kavramından söz edilemez.

Moda, toplumda kullanılageldiği gibi sadece giyim ve kuşamda olan yenilikler demek değildir. Her türlü araç ve gereçte olabileceği gibi, dilde de, tutum ve davranışlarda da olur, olabilir. Fakat genel olarak giyim kuşamdaki moda, çok daha tez, temel niteliğini, yani geçiciliğini gösterdiği halde diğer alanlardakinde bu geçicilik kiminde yavaş, kiminde de daha daha yavaş olur. Hatta moda diye başlayıp bir yaşam biçimine de dönüşebilir. Yani bu modanın değişmesinin gözlenmesine bir insan ömrü yetmeyebilir. Bazı araç ve gereçler moda olarak topluma katılır, fakat o gereksinimi görecekt yeni bir araç ya da gereç üretilmeyince yerleşir kalır. “Herkes aldı, bari ben de alayım” ya

da “şimdi bu moda bende de olmalı” diye edinilen pek çok nesne gereksinimlerimizi tam karşıladığında ona alışır ve hatta yenisi üretilse bile elimizdekenden vazgeçmeyiz.

Genellikle kimi nesnelerde moda, ekonomik koşullara, kişilerin parasal durumlarına bağlı olmaksızın doğar, yaşar ve yok olur. Ama kimi nesnelerde ekonomik ölçüt baz oluşturur. Hiç olmazsa kimi insanlar için baz oluşturur. Sözelimi bazıları her yıl, modaya uygun olarak arabasını değiştirebilir, kimi ise yıllar yılı emektar arabasını kullanmak durumunda olur canı, moda sayılan arabayı çekse bile.

Teldolap kullanılırken buzdolabının bulunması ya da kömür sobasının karşısına kaloriferinin çıkması kimilerince bir “moda” gibi algılanabilir. Oysa moda ile hiçbir alakası yoktur ve sadece teknolojik değişim ve gelişimdir, insanın daha insanca yaşaması için yeni bir olanaktır.

Moda ile teknolojik gelişmeyi ve evrimi birbirinden doğru ayırt edebilmek sosyal gelişimin ve çağa ayak uydurabilmenin ön koşuludur.

Teknolojik yenilikler, ne kadar direnirsek direnelim peşimizi bırakmaz, er ya da geç bizi de çarkının içine alır. Çarka girdikten sonra da ne denli işe yaradığı, ne denli işlevsel olduğu fark ediliyor. Örneğin merdaneli çamaşır makinesi çıktığında babam eve almıştı. Annem, “Bu maddi sıkıntı zamanında buna ne gerek var” diyerek babama gücenmişti bile. Ama bir-iki denemeden sonra anacığım, babama nasıl teşekkür edeceğini bilememişti. Otomatik modeli çıktığında kendisi değiştirdi eskisiyle.

Ben de bilgisayarla daktilonun farkını çok geç idrak edenler arasındayım. Ama şimdi hiçbir güç beni tekrar daktiloya döndüremez. Hatta onu yeğleyenlere bir tuhaf bakarm, eğer hâlâ varsa.

Oysaki moda böyle değildir. Daha yararını değerlendirmeden, değerlendirmeden değişir. Zaten yararı olsa olsa sosyal itibardır, topluma aykırı düşmemektir. Belki modanın en büyük teh-

likesi de burada yatar. Toplumdaki bir değişime ayak uydurayın derken, amiyane tabiriyle kaş yapayım derken göz çakanlıverir. Moda adına yaşımıza, başımıza, statümüze ve fiziki görünüşümüze uymayan bir kılığa bürünüvermek tüm ilgiyi üstümüze çeker ve tüm insanların gözünde gülünç duruma düşmemize neden olur.

Gösteri sanatlarından tanıdığımız bir aktör peruk takıyor diye ben de takar ve derse girersem, herhalde öğrencilerimin beni takdir etmesini bekleyemem. Ünlü bir siyaset adamının eşi, çok ünlü bir mankenin giydiği ve moda yaptığı YSL marka file çoraplardan giyiverince bütün basının diline düşmüştü haklı surette.

Çağımızın modası, ekonomik değerleri temel alır estetik değerlerden çok. Sanayinin, seri üretimin sürekliliği ve kazancın devamlı yükseltilmesi modanın temel nedenidir günümüzde. İnsanların beğenilerini durmamacasına değiştirmek, onların estetik tercihlerini daha rafine etmek adına değil, sanayicilerin ekonomik beklentileri adına yapılır. Bu nedenle de moda sanayileşmiş, dolayısıyla ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmiş ve rayına oturtmuş ülkelerde başlar, başlatılır.

Bir başka ifadeyle moda, kalkınmış ülkelerin emperyalizm aracıdır ya da daha yumuşak bir ifadeyle, aracı gibidir günümüzde.

Oysaki yüz-yüz elli yıl önce durum böyle değildi. Sözgelimi Osmanlı toprakları, Osmanlının yaşam biçimi, giyim kuşamı tüm Avrupa'da moda olmuş ve Oryantalizm diye bir akım çıkmıştı. Yine 1800'lerin ortalarında, özellikle Fransa'da, Osmanlı sultanlarının taktığı ve saçları tamamen kapatmayan (bugün ülkemizde kullanıldığı biçimiyle zerre alakası olmayan) türban çok moda olmuş adeta soyluluğun ve sanatseverliğin bir simgesi haline gelmişti.

Böyle bir moda, belki de moda kavramının ruhuna çok daha uygun düşer. Çünkü hem yenidir, hem geçicidir ve hem de salt estetik beğeni temellidir.

Bazen yılda bir cep telefonu değiştiren dostlarım var. Baktığımda yeni olanın işlevi çok değişmiş olsa bile taşıyan eski işleviy-

le kullanmaya devam etmekte ve yeni cihazın yeniliğinin hiçbir nimetinden yararlanmamaktadır. Ama kesin olan bir husus, yenin eskiye oranla daha estetik olduğudur. Bu bilgisayarlar için de söz konusu olsa gerek. Dizüstü bilgisayarlar salt estetik değerleri açısından modada yeğleme konusu olmaktadır kimileri için. Yani kimi moda estetik değerlere hiç hitap etmez, kimi moda eder. Hitap etmeyenler de varlıklarını estetik beğeniye hiç olmazsa kısa bir süre için değiştirme ya da gündemden çıkartma yoluyla sürdürürler, sürdürmeye çalışırlar. Bunda da başarılı olurlar.

Moda ekonomik temelli olduğundan zenginlere hitap eder zannedilir. Bu bir ölçüde de doğrudur. Örneğin tek taş pırlantalı cep telefonları ya da mücevherli köpek tasmaları, çok doğaldır ki zenginlere yöneliktir. Ama bu derhal bir alt moda doğurur ve taklitler başlar daha aşağı gelirli için.

Moda bir taklittir. Modanın yayılması ancak taklitle olur.

Genel olarak bir başkasının giydiğini ya da kullandığını görmeden yeni bir giysiyi ya da bir eşyayı almaya kalkmayız. Önce gözümüzde canlanması, devinim kazanması gerekir o yenin. Eğer yeniyi kullanan kimse bir de ünlü ise ona alışverişimiz, hatta ona bir gereksinim duymamız kaçınılmaz gibi olur. Bu taklit duygusunda psikolojik bir sorun da yatıyor olabilir. Bir farklı (belki de bozuk) kişilik değerlendirmesi de olabilir. Bizim kestiremediğimiz ya da değerlendiremediğimiz bir benlik kavramı da olabilir. Fark etmeksizin o yeni gittikçe yaygınlaşır, yaygınlaşır, başlangıçta itiraz etmiş olsak da, karşı koymuş bulunsak da bizi de içine alıverir. Tam benimseriz, kendimize yakıştırırız, bir de bakmışız ki değişivermiş, daha farklı, hatta bambaşka bir şey moda oluvermiş.

Moda bir taklit olduğu için özendirici niteliği egemendir. Özendirme, imrendirme, şu ya da bu gibi olmayı istetme moda politikasının ilk hedefleridir. Bu nedenle de bunları gerçekleştirebileceği tiplere, toplumlara yönelir.

İngiltere için denilen, fakat kanımca tüm Avrupa'yı kapsayan, tüm Batıyı kapsayan bir değiş vardır: "Moda İngiltere'de doğar fakat batmaz."

Bunun anlamı yeterince açık ve seçik olsa gerek. Ne zaman bu ülkelere gitseniz ya da bu ülkeden gelmiş birilerini görseniz ilk iş, giyim kuşamını eleştirmek ve "Annem", hatta "Anneannem gibi giyiniyor" demek olur. Yani moda, pek çok kişinin umurunda bile değildir.

Özenme ve taklit etme, gibi olma ya da gibi gözükmek bir görgü, bir kültür, bir bilgi sorunu olarak karşımıza çıkar. Kimileri buna sosyalleşme, toplum üyesi olma gibi gerekçeler yakıştırırsalar bile taklit ve özenme bir sorunsalı, kişilik sorununu imler ve bunun kaynağı da, yine kanımca bilgisizliktir, görgüsüzlüktür ve kültürsüzlüktür.

Modanın az gelişmiş ya da geliştirmekte olan ülkeleri, gelişmiş ülkelere oranla daha fazla içine çektiği bir gerçektir. Bunu hem vitrinlerden, hem de satış istatistiklerinden saptamak hiç zor değildir. Özellikle kredili alışverişlerde, kredi kartı ile yapılan ödemelerde sık sık duyduğumuz bireysel iflasların en temel kaynağı modaya dönük tüketim mallarıdır. Her gün gazeteler bu tür haberleri bize iletmektedir.

Eğer karşılaştırma olanağına sahipsek, sahip olmuş isek bunu şahsen de görmemiz, derhal fark etmemiz son derece sıradan bir olgudur. Hatta öylesine bir olgudur ki modaya uymak az gelişmişliğin (hem toplum olarak, hem de birey olarak) bir göstergesidir bile denebilir.

Az gelişmiş ülkelerde ekonomik sorunu olmayanlar azınlığı oluşturur. Bu tip ülkelerde, halk deyişiyse, çok zengin ve çok fakir yan yana yaşar ve orta sınıf bu iki grup arasında kendini gösteremeyecek şekilde sıkışıp kalır. Bu nedenle orta sınıfın taklit güdüsünden pek söz edilmez, etmeye gerek görülmez. Geriye zengin azınlıkla onları taklide yeltenen dar gelirli geniş kitle ka-

lır. İşte tüm moda dünyasının, her sektördeki modanın ilk hedefi bu iki kitledir, bu kitlelerdir.

Dünyaca ünlü markalar, ateş pahasına zengin gruba yönelirken bu markaların taklitleri (imitasyonları) dar gelirliye yönelir. İlk grup yüksek fiyattan kâr sağlarken, ikinci grup sürümden gelir elde eder. Yani üreticilerin her türü kazançlı çıkar sonuçta ve ne olursa dar gelirliye olur. Özentinin bedelini kimi zaman ve hatta çoğu zaman pahalıya öderler.

Bu noktada Henry Clausen'in bir deyişini özellikle belirtmekte yarar görmekteyim: "Öğrenmek pahalıdır, ama cehalet ondan da pahalıdır".

Akıllı insan, modaya uyarak değil kendi olarak toplumda yer etmeyi yeğlerken diğerleri, kendine uyup uymadığına, yakışıp yakışmadığına bakmazsınız modadan yararlanarak varlıklarını kanıtlamaya çalışırlar. Şu günlerde kalabalık alışveriş merkezlerine bir uğrayın, sırlıklam jöleli, cereyan çarpmış gibi diken diken saçlı delikanlıların hangi semtten, hangi gelir düzeyinden geldiklerini anlamamak olanaksızdır. Ya da ayaklarında parıl parıl tırbanlar (!)la, sanki "hep buradan alışveriş yaparız", "burası bizim ikinci meskenimiz" havasında gezen hanımların kökenini hemen saptayıvermek hiç de zor olmasa gerek kanımca.

Güvenlerini sadece modaya uygun giyinmiş olduklarını sanmaktan alan insanların, aslında güçsüzlüklerini teşhir ettiklerini fark ettikleri an bu darboğazdan kurtulacaklarına hiç şüphem yok. Toplumlar bilinçlendikçe modaya hak ettikleri değeri de vereceklerdir. Önce kendim olmak, kişiliğimi bulmak sonra da modayı izlemek gibi bir ilke benimsenirse, özümсенirse toplum da az gelişmişlikten kurtulur herhalde.

Sonuç olarak şu söylenebilir belki de; moda sizin neyi seçtiğinizi, neyi yeğlediğinizi göstermez. Moda sizin ne olduğunuzu, nereden olduğunuzu gösterir.

Yaşam

Boyu

Spor

Günümüzün en yaygın evrensel sloganlarından biri olan “Yaşam boyu spor” ya da “ Herkes için spor” Ülkemizde de etkisini göstermiş, olmadık saatlerde, olmadık yerlerde eşofmanlı hanımlara ve beylere, kız ve erkek çocuklara rastlanır olmuştur.

Bu etkinliği ne kadar sürdürürler, nasıl sürdürürler bilemem, ama dikkatli bakıldığında yetişkinlerin yüzünde, bir görevi yerine getirmiş olmanın ciddiyeti ve huzuru, çocuklarda da hoşça vakit geçirmenin neşesi ve mutluluğu hemen gözlenebilir.

Toplumların spora düşkünlüğü insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte yapmalarındaki amaç her zaman farklılık göstermiştir.

Eski dönemlerde, örneğin Göktürklerde tamamen dini amaçlı idi. Bugün adına spor dediğimiz kimi etkinlikler bir tür adak niyetine yapıldı.

Avrupa kültüründe de örneğin eski Yunan Uygarlığında da sportif gösteriler tapınaklarda gerçekleştirilir ve dinsel bir ayin halini alırdı. Fakat herkesin bildiği gibi, MÖ 776 yılında başlatılan ilk Olimpiyatlar sporun mistik yönünü tamamen arka plana itmiş ve site devletlerinin birbiriyle yarışarak aralarında sosyo-kültürel bir bağ kurulmasına çalışılmıştır. Olimpiyatlar, yani spor, Yunan Birliği'nin oluşmasına yardım eden ilk adım olmuştur. Bugün de Olimpiyatların asıl amacı dostluğa yöneliktir ve tüm yarışmalar adeta bir şenliğe döndürülmüştür.

Bizans İmparatorluğunda sporun dinsel yanı sıra siyasi yönünün de olabileceği ortaya konmuş ve özellikle başkent İstanbul At Meydanında (Hipopodrom) yapılan atlı araba yarışları tamamen siyasi amaçlı olmuştur.

Sporun uzmanlık dallarına ayrılışı Avrupa'da 18. yüzyılın sonlarına, 19. yüzyılın başlarına rastlar. O zamandan bu yana uzmanlık alanları sürekli artmış, yan dallardan, örneğin dans, örneğin akrobasi, eklentilerle sporun estetik yönü de ön plana çıkarılmıştır.

Uzmanlık dallarına göre teşkilatlanan spor, kılık-kıyafetten, oyun ilkelerine kadar her şeyi kurallaştırarak sporun bir disiplin olduğunu da vurgulamıştır.

Modern Olimpiyatların başlangıcı sayılan 1896 Atina organizasyonundan sonra gittikçe evrenselleşen bu yarışmalar, hem katılım hem de spor çeşitleri bakımından hızlı bir gelişme göstermiştir. 1988 Seul Olimpiyatlarında bir ilke imza atılmış, felsefi ve kültürel içerikli uluslararası toplantılar da Olimpiyat kapsamında düşünülmüştür. Bu atılım bile sporun esas amacını göstermesi açısından iyi bir örnektir kanımca.

Ülkemizde de Cumhuriyetle birlikte mahalle eğlencesi veya çekişmesi gibi yapılmakta olan spor kurumsallaşmış, ilk ve ortaokullarla liselerde zorunlu ders olarak kabul edilmiştir. 1938'de Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, 1974'te de yine Ankara'da ilk Spor Akademisi kurulmuştur.

Bugün tüm eğitim kurumlarımızda, yüksek öğrenime kadar spor kulüpleri bulunmakta ve hem ulusal, hem de uluslararası yarışmalara katılmaktadırlar.

Bireysel spordan da toplumsal spordan da yüz ağartıcı neticeler alınmakta ve farklı alanlarda dünya çapında ünlü sporcularımız bulunmaktadır.

Fakat bu başarıların süreklilik göstermediği, dünyanın şampiyonunun bugün sonuncu geldiği ya da yarışmalara katılmadığı sık sık duyulan bir olgudur.

Bunun altında yatan gerçeğin doğru saptanmaması, hem Ülkemiz hem de spor adına daha riskli sonuçlara neden olabilir.

Kanımca spor etkinliklerindeki bu dalgalanmaların, bu çalkantıların esas nedeni sporun ön koşulu olan disiplinin yeterince bilinmemesi ve yeterince aşılanamamasıdır. Yani sporun yeterince ciddiye alınmamasıdır.

Okullarımızda bile, hepimizin başına geldiği gibi, beden eğitimi dersi gerektirdiği kadar ciddiye alınmaz ve örneğin matematik hocası fazla bir ders yapmak için bu dersi kullanır. Ders yapıldığında da ya serbest koşu yaptırılır ya da sınıf ikiye ayrılarak voleybol oynanır (Dilerim hâlâ böyle değildir).

Beş-on yıl öncesine kadar yerleşim alanlarında hiçbir spor tesisine rastlanmazdı. Bugün var olanlarından bazıları otopark olarak kullanılmaktadır ve kimse de buna ses çıkartmamakta ya da seslerini duyuramamaktadır.

Genel olarak en yaygın tesis, futbol adına yapılan çim sahalardır. Paten sahası, koşu sahası gibi alanlar belli kentlerde ve sayı olarak da son derece sınırlıdır.

Bu örneklerle ve buna neden olan olumsuz tutumları sporun her dalından sayılamayacak kadar çok yenileri eklenebilir.

İdarelerin spora karşı olan ciddiyetsiz tutumları sporseverleri ve sporcu adaylarını da etkilemekte ve bunlar uğraşının ciddiyetini kavrayamamaktadırlar. Disiplinsizliğin altındaki bir diğer ana faktör de ana babaların tutumlarıdır. “Top oynayacağına ders çalış”la başlayan önermeler, gençleri spora gerektiği önemi vermemeye itelemektedir.

Disiplinsiz yapılan her işte sonuç, ya semeresiz olur ya çalkantılı. Hele sporda bu bir de risk taşır ve sakatlanmalara, erk (kondisyon) kaybına ve benzeri yitirime yol açar. Daha, daha beteri de kazanılmış olan saygıyı, saygınlığı yitirtir.

Toplumumuz insanı; kentlisinden kırsalına, okumuşundan cahiline, spor denince öncelikle futbolu düşünmektedir. Varsa yoksa futbol...

Futbol üzerine olan düşünceleri üç grupta toplamak olası gibi gözükmekte:

En kestirmeden en çok para ve en çok itibar kazanma yolu olduğunu düşünen gençler ya da çocuklarını bu amaçla futbola yönlendiren aileler,

Belli bir takımı tutan ve onu pekiştirmek isteyen futbolseverler,

Ruhsal (Psikolojik) bir boşalım yolu olarak futbol maçlarına giden fanatikler ya da macera severler.

Birinci gruba girenlerin fırsatçı düş sever (hayalperest) olduğu hemen söylenebilir. Böyle bir düşüncenin kurgulandığı ya da aşıldığı dönemle futbolcu olabilecek yaş arasındaki dönem oldukça uzundur ve en azından adayın beden yapısının, sağlık durumunun buna uygun olup olmayacağı kestirilemeyebilir. Ayrıca yetenek zannedilenin bir özen, ilgi ya da merak olup olmadığı da bilinemeyebilir. Çocuk ya da genç diyelim, futbolcu olamasa bile kestirmeden para kazanma tutkusuna kapılmış olabilir, ki en tehlikeli durum da bu olsa gerek.

Bu tip bir düşüncenin altında genel olarak cehalet yatar, bilinçsizlik yatar.

Üçüncü gruba girenler çoğunlukla saldırgan tiplerdir. Taşkın yapılarını baskı altında tutabilecek ya da yönlendirebilecek bir yol bilmediklerinden, hatta akıl bile etmediklerinden, edemediklerinden futbolu bir boşalım aracı, bir boşalım yolu gibi algırlar. Kendilerini de savaşı (cengâver)...

Bu tipler dünyanın her yerinde varsa da az gelişmiş ülkelerdeki sayıları diğerlerine oranla daha kabarıktır. Ülkemizdekiler de azımsanmayacak ölçüdedir herhalde.

Futbolu bir boşalım (katharsis) olarak kabul edenlerin genel olarak ruh sağlıklarının bozuk olduğu, düşünebilme ve bilgi dü-

zeylerinin de normal sayılabilene oranla epey altta olduğu söylenebilir. Bütün bu gerekçelerin altında yatan ise ne yazık ki yine cehalettir, cahilliktir. Bunlardaki futbol maçından heyecanlanma değil, heyecanın futbol aracılığı ile sindirilmesidir. Hele bir de teşvik edici bir ortam bulurlarsa, böyle bir ortamda yetişmişlerse bunları yatıştırmak için ceza bile yetmez, yetmeyebilir.

Bu grup kendilerini sporsever zanneder, futbol hayranı diye tanımlar. Oysa sporun bu türde boşalım olanağı vermesi söz konusu bile edilemez.

Bu tip eylemlerin, hem kişinin kendine, hem topluma, hem de spora ne kadar zarar verdiği, hem yöneticiler hem de toplum tarafından bilindiğı an bu tür çılgınlıklardan da kurtulunabilir.

İkinci grup, herhalde istendik davranışları sergileyen, sporun varlık nedenini doğru kavramış olan insanlardan oluşur. Bilinçli bir rekabet duygusu içinde, hem karşı tarafa hem de kendi takımına saygı duyarlar. Sporun yaşamın gerçek telaşından onları kurtardığına ve hoşça vakit geçirmek, çevre seyircileriyle tanışıp yeni bir sosyal ortam kurmak, farklı öğrenme durumu yaratmak için spor sevdiğine inanan, sporsever olan bu kişiler sporun daha iyiye gitmesine ve daha yaygınlaşmasına katkı da sağlarlar. Sporseverlerin olumlu tutum ve davranışları sporcuların da daha saygılı, daha disiplinli ve daha mesleklerine bağlı olmalarına olanak hazırlar. Onları tutarlı davranışlar açısından pekiştirir.

Spor, evrensel kurallara ve evrensel ilkelere sahip bulunduğu bir toplumu, diğer toplumlara tanıtan, bir toplumu diğer toplumlarda temsil eden en etkin iki araçtan biridir. Diğeri ise tartışmasız sanattır. İşte sanatla spor en azından bu noktada birleşebilirler.

Sporun, hem etik ilkelere, hem de kurallarına uygun olarak yapıldığı toplumlarda, o toplumun zihin, ruhu ve beden sağlığı açısından olumlu yargılar gelişir. Böyle bir toplumun her alanda

güçlü olduğuna dair, diğer toplumlarda bir kanı belirir. Bunda da çok haksız değerlerdir aslında.

Ayrıca sporu, bireysel yapılan, toplumsal yapılan olarak ayırabileceğimiz gibi, Amatör olarak yapılan, profesyonel olarak yapılan diye de ayırabiliriz, ayırmalıyız da.

Toplumun her kesimini ilgilendiren spor, öncelikle bireysel ve amatörce olmalıdır kanısındayım. Bu, hem toplumsal sporlara geçişi daha bilinçli kılar, hem de sporun ilkelerini doğru öğrenmemizi sağlar.

Sağlıklı yaşam için istendik spor da bireysel olarak ve amatörce yapılan spordur. Kendimizi ve geleceğimizi, en geniş anlamıyla sağlıklı kılmaktan öte bir amacı olmayan bu tür bir etkinlik, insanı hem daha mutlu kılar hem de daha sosyal. Çünkü akıllı düşünme olanağı sağlar.

Bunun için toplumunu ve toplumunun her bir üyesini düşünen, onlar için var olduğunu bilen yönetimler, spora farklı bir saygı duyarlar ve bunun için kaçınılmaz tüm araç-gereç ve olanakları hazır hale getirirler.

Bu olanaklara sahip toplumlar inanıyorum ki daha huzurlu yaşarlar.

Sivil Toplum Örgütleri

Sivil Toplum Örgütleri, nitelik farkı gösterse de Antik Yunan'dan beri var olan bir kuruluştur. Önceleri Agoralarda daha sonra da hem Agoralarda hem Anfitiyatrolarda verilen derslerde koro, halkın sesini temsil etmiş ve bazen tezlere, bazen de anti-tezlere karşı görüşlerini, düşüncelerini yansıtmıştır. Devletle, devlet yönetimiyle, insanla, toplumla, eğitimle ve benzeri konularla ilgili sorunları temel olan düşünceler üzerine, toplumu eğitmek ve bazen de yönlendirmek amacıyla yapılan tiyatral konuşmalar, oyunlar ve korolar, sivil toplum örgütlerinin ilk çekirdeğini oluşturur kanısındayım.

Daha sonra özellikle Batı Monarşilerinde topluma karşı yürütülen baskılar ve zorbalıklar üzerine bugünkü anlamına daha uygun bir biçimde sivil toplum örgütleri tekrar oluşmuş önce gizli, sonra açıktan monarşik haksızlıklara karşı savaşmış ve pek çok engelleme çapalarına karşın gerçek bir güç olarak, toplum gücü olarak yaşamını sürdürmüş, sürdürebilmiştir.

Rönesans, bu direnme, bu karşı koyma yolunun belki de daha öncesinde ve daha sonrasında görülmeyecek kadar güçlü olgularının yaşandığı bir dönemdir.

Martin Luther'in, John Calvin'in ve yandaşlarının yarattığı reformlar tipik bir sivil toplum örgütlenmesi olarak kabul edilebilir ve edilmelidir.

Hegel, bu tanımı, bu adla açık seçik kullanan ilk düşündürdür.

20. yüzyıl, sadece Batı Avrupa'da değil tüm dünya ülkelerinde, hatta en zorba krallıklarda, yönetimlerde bile yaygın bir şekilde örgütlenildiği bir dönem olmuştur. Bu örgütleniş, sadece devlete karşı değil, devlet yanında da gerçekleşmiştir. Bunlardan kimi, toplum tarafından oluşmuş kimi de oluşturulmuştur.

Görünümü, kuruluş tarzı ve temel amacı ne olursa olsun sivil toplum örgütleri esasta bireysel ve/veya ailesel olup gönüllülük ilkesine dayalı örgütlerdir. Bu örgütlerin amacı toplumsaldır ve din, dil, ırk, cinsiyet gibi ayrımlar bunlara aykırıdır. Eğer böyle bir ölçüt kullanıyorlarsa o zaman bu toplumların adı sivil toplum örgütü olmaktan çıkar başka ideolojilere göre ad alır.

Türkiye'de çağdaş amacına uygun ilk örgütlere 1980'lerden sonra rastlanabilir. Her ne kadar Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Kurtuluş Savaşı sırasında sayısız sivil toplumu örgütlerine rastlanmaktaysa da bugünkü anlayış kıstas alındığında bunların tümünü aynı grupta değerlendirmek doğru olamayabilir. Çünkü her şeyden önce sivil toplum örgütleri fikişsel savaşmayı yeğler, kaba kuvveti değil. Militan örgütlenme ya da milis güçler sivil toplum örgütleri sayılmazlar, sayılamazlar. Barışçı ve uzlaştııcı olması, çağdaş ve çağcıl değerleri ilke olarak kabul etmesi sivil toplum örgütlerinin en karakteristik ve en açık nitelikleri olarak kabul edilir.

Ülkemizde, öncelikle sol eğilimli siyasal partilerin, daha sonra da aynı paralelde olan dernek ve kişilerin katkılarıyla ve temelde topluma vatandaşlık şuurı ve bilinci aşlamak ve toplumu bu doğrultuda eğitmek amacıyla kurulmaya ve örgütlenmeye başlamıştır. Bu tür örgütleri, belki de eski "Halkevleri" ile de karşılaştırabiliriz. Toplumu sosyal ve kültürel alanda geliştirmekten başlayarak isteklilere meslek öğretmeye kadar giden Halkevleri, 1932 yılında kurulmuş ve 1954 yılında siyasi neden-

lerle kapatılması kadar, tıpkı çağdaş sivil toplum örgütleri gibi hizmet vermiştir.

Sivil toplum örgütleri Ülkemizde de çağdaş gelişimine uygun olarak insani ve toplumsal sorunlarla ilgilenmeyi hedefleyerek hızla örgütlenmiş ve özellikle ve haklı olarak eğitimi, her alanda eğitimi, eğitmeyi temel ölçüt olarak kabullenmiştir.

Bugün hangi aydın vatandaşa sorulsa aynı cevabın alınacağından hiç kuşkusuz yok: Türkiye'nin en büyük sorunu eğitimidir, tarafsız eğitim. Bu nedenle de sivil toplum örgütleri öncelikle eğitim amaçlı kuruluşlara yer vermiştir. Türk Eğitim Derneği, Türk Eğitim Vakfı, Eğitim Gönüllüleri gibi. Daha sonra mesleki ya da belli bir alanda eğitim vermeyi amaçlayan ve o alanda topluma hizmet eden örgütler oluşmaya başlamıştır. Akut gibi, Engelliler Vakfı gibi, Çocukları Koruma ya da Kadın Dernekleri gibi, Çağdaş Yaşam gibi.

Sivil Toplum Örgütlerinin var olabilmesi ve istendik bir şekilde çalışabilmesi için ön koşul, kanımca, hem kurulurken hem de üye olunurken belli bir bilinç düzeyinde ve belli bir eğitim seviyesinde olmaktır. Aksi halde niyet ne denli iyi olursa olsun geri tepebilir ve çıkarıcı bir örgüt olabilir. Bugün Ülkemizde binlerce ve binlerce dernek vardır ve kuruluş amaçları ile yaptıkları işler hiç de birbirini tutmamaktadır. Kırcahan gibi, kumarhane gibi çalışan dernek haberlerine sık sık basın organlarında görmek, duymak adeta sıradan bir olay gibidir.

Ayrıca bu tür kuruluşlara karşı, özellikle demokratik oluşumunu tam rayına oturtamamış toplumlarda, karşıt kuruluşlar da oluşturulur. Kimi zaman siyasi yönetim, kimi zaman siyasi yönetim taraftarları adeta bir karşıtlam (antitez) şeklinde yeni vakıflar, dernekler, örgütler yaratır ve toplum kimin doğru, neyin yanlış olduğunu bilmeden bilemeden birine ya da diğerine inanır, hatta üye bile olur. Yaptığının farkına varması belki de çok geç gerçekleşebilir.

Saydamlık ve tüm topluma açık olma ilkelerinden sapmalar, bu tür örgütleri hemen belli amaçlara, hatta fazla iddialı olmazsa, toplum aleyhine yöneltebilir kolaylıkla.

Son yılların en moda söylemlerinden biri olan Avrupa Birliğini tanıtmada çok farklı, hatta zıt sesli pek çok sivil toplum örgütü kurulduğu ve topluma çok ayrı yollarda eğitim verildiği, kimisi bu Birliğe girmeyi özendirirken kimisi de buna tam karşı çıktığı hepimiz tarafından bilinmektedir. Böyle karşıtlıklar devam ettiği sürece toplumun bu tip örgütlere sıcak bakması ve inanması da gerçekten güçleşmekte, hatta tepkili olmasına yol açmaktadır.

Kentleri ağaçlandırma, çevre temizliği gibi çalışmalar herhalde en çok taraf çeken örgütlerdir. Üyeler bu tür çalışmalarla hem toplumu eğitmek hem de toplum sağlığına hizmet etmek isterken, sözgelimi bir belediye başkanının kentin en işlek caddesindeki ağaçları bir gecede kestirivermesi, hem bu örgütlerin şevkini kırmakta hem de toplumun bu örgütlere olan güvenini ciddi şekilde sarsmaktadır.

Kurulmuş ya da kurtulmuş kimi demeklerin aidat ve bağışlarını nasıl başka amaçlar için kullandıkları, amaçları kendi toplumları olması gerekirken nasıl Yurtdışında hizmet yapar göründükleri yine basında sık sık karşılaşılan, sivil toplum örgütlerinin saygınlığını yitirtici, onlara duyulması gereken güveni sarsıcı hazin ve utanç verici durumlardır.

Siyasi yönetimler kendini doğrudan hedef alan bazı sivil toplum örgütlerini engelleme, onların çalışmalarına ket vurma hakkını kendinde bulabilirler. Hatta onların çalışmalarını kolaylaştıracak, onlara yakınlık duyanları (sempatizanları) arttıracak kimi örgütlere de çelme takmaları anlaşılabilir bir şey değildir. Bunun tek nedeni, bilinç ve bu alandaki eğitim eksikliği olsa gerek.

Vatandaşlık şuuru ve toplum bilinci olmadıkça sivil toplum örgütlerinin kurulması, kurulsalar bile istendik bir şekilde çalışması söz konusu olamaz.

Sivil toplum örgütleri demokrasinin yarattığı bir güçse de çalışması için illaki demokratik sistemin oturmuşluğu gerekli değildir. Çünkü bu amaçla kurulmuş örgütlere tarihi süreç içinde dünyanın her yerinde rastlanabilir. Sistem demokrasi olmasa bile bu tür örgütleri kuranların ve üyesi olanların demokratik olmaları kaçınılmazdır diye düşünüyorum.

Bu yıl içinde Ankara’da, İstanbul’da, büyük küçük pek çok kentimizde yapılan Atatürkçü Düşünce Derneklerinin başını çektiği yürüyüşler bile buna tipik bir örnek oluştururlar.

Bilinçli ve amaçlı insan cesur olur. Ama bunun tam karşıtında da bilinçsiz ve çıkarıcı insanın cesareti vardır. Eğer ilk grubun erki ikinci gruba egemen olamazsa sivil toplum örgütleri şöyle dursun öncelikle toplum, vatandaş, ülke zarar görür. Hem de giderilmesi olanaklı olmayan, olsa bile bunun için umulandan daha uzun bir zaman gerektiren ölçüde zarar görür.

Demokratik sistemi ve zihniyeti tam yerleştirememiş, cumhuriyetçi yönetimi tam oturtamamış ülkelerde eğitim düzeyi de çok düşüktür. Zaten bu düşüklük nedeniyle demokrasi ve cumhuriyet istendik düzeyde oluşamamıştır. Hal böyle olunca vatandaşlık kavramı da çok göreceli olur ve “gemisini yürüten kaptan” sayılır. Yani çıkarıcılık ve bunu baz alan cahil kurmazlığı bir tür vatandaşlık bilinci kabul ediliverir. Sivil toplum örgütleri hal bu şekli alınadan işe karışabilirler ve toplumu doğru yolda eğitebilirlerse, hem de bu eğitim işini tüm yurt sathında gerçekleştirebilirlerse, tüm engellemelere karşın gerçekleştirebilirlerse çağdaş ve çağcıl anlamda var demektirler ve işlevlerini de bu boyutta yerine getirebiliyor demektir.

Özellikle siyasi krizlerin ve çalkantıların yoğunlaştığı dönemlerde tanını yerinde ise, fırsatçılar da, doğal olarak daha çoğalacağından ve daha cesur olacağından sivil toplum örgütlerine diğer zamanlara oranla daha fazla iş ve sorumluluk düşmektedir.

Önce iyi bir örgütlenme ve sonra da yapısı gereği özveriyle daha çok çalışma bu örgütler için kaçınılmazdır.

Daha önce de vurgulandığı gibi, hem vatandaşlık hem de sivil toplum örgütleri kurma ve oluşturma bir bilinç ve bir deneyim işi olduğundan bu tip oluşumlarda başı yetişkin ve meslek sahibi vatandaşlar çekerler, ama asıl emek gençlerin, daha genç nesillerindir. Bu nedenle gençlerimizi hızla bilinçli kılmak ve sivil toplum örgütlerine katılmaları için onları yönlendirmek hepimizin, her vatandaşımızın görevi olsa gerek.

Özgürlük kavramının bencillik ve çıkarıcılık düzeyine indirildiği ortamlarda, toplumlar, inanılmaz bir hızla topluluklar haline dönüşür. Hele böyle bir ortam bir de siyasi teşvik görür ise, görmekte ise toplum birbiriyle hiç anlaşılamayan, hatta düşmanı olan saflara ayrılır. Yakın tarihimiz bile bu örneklerle doludur. Kore olayı, Vietnam olayı, Irak olayı yurtdışından verilebilecek en çarpıcı örneklerdir. Bu tip göndermeleri Yurtiçinden de yapmak olasıdır. Daha dün Amerikan mandasını isteyenler, saltanatı yeğleyenler, din devleti olmak için çaba sarf edenler, Avrupa Birliği üyesi olabilmek için çok şeyler vermeye, çok şeylerden vazgeçmeye hazır olanlar vb. vb.

Sivil toplum örgütleri insanı, insanlığı, toplumu kollarken, onları eğitirken sağduyulu ve ileri görüşlü de olmak durumundadır. Sözgelimi “kılık kıyafet özgürlüğü” olarak kabul edilen bir yaygaranın, aslında özgürlükle alakalı olmadığını, hatta özgürlükleri kendi iradesiyle başka, genellikle de maddi çıkarlar adına feda ettiğini kavrayabilmeli ve bu durumun yarın toplumu ikiye bölebileceğini doğru kestirebilmeli ve çabalarını ona göre yönlendirebilmelidir.

Sivil toplum örgütleri bilgileri kadar cesaretleriyle de bu işlere atılmak durumundadır. Bazı hizmetlerin bedeli pahalı olabilir. Örneğin Akut üyeleri can kurtarmak için canlarını feda edebilirler, etmişlerdir de. Ya da çevreciler...

Sivil toplum örgütleri, doğru saptanmış bir amaç adına tüm iyi niyetlerini ve tüm güçlerini seferber etmiş olsalar bile, nerede ve kimlere hizmet vereceklerini, kimlere, nerede, ne zaman hitap edeceklerini doğru saptayamazlarsa tüm çabaları boşa gidebilir.

Öznesi insan tutum ve davranışları ya da insanın güne ve dünyaya bakışı olduğunda sivil toplum örgütlerinin işi çok daha çetindir şüphesiz. Önyargılar, karşıt görüşler, inançlar, maddi çıkarlar ve daha pek çok etki insanoğlunu kendine bile zararı dokunacak eylemlere sürükler ve bu örgütler künü zamanda boş çaba sarf etmiş olurlar ya da istedik süreç içinde çabalarının semeresini göremeyebilirler. Ama yaptıkları görev daha anlamlı daha değerli olur kanımca.

Sonuç

Biz

ve Bizler

İstenildiği kadar özgürlükten, bağımsızlıktan, kişilikten söz edilsin, hepimiz biliriz ki bunların hiçbirisi tam, mutlak ve sürekli değildir.

İstediğimiz kadar kendimizi batılı ve çağdaş olarak görelim bir de bakalım ki babamızdan daha tutucu bir tavır gösteriveririz, bir de bakalım ki batının değil, aksine doğunun değerlerini koruyuveririz.

Büyüdük, olgunlaştık bu yüzden hoşgörölü olduk zannederiz, hatta iddia ederiz, ama hoşgörünün ardında yatan karar verme tembelliğini ya da aczini kavrayamayız.

Kendimizi duyarlı kabul ederiz, ama bunun ölçütü ve kanıtı olarak hep başka insanların tutum ve davranışlarını gösteririz.

Okur-yazarız, her şeyi bilir, her şeyi anlarız diye gururlanırız, ama evimize bir günlük gazete ya da haftalık bir dergi bile almayız.

Güncel konular üzerine her daim söyleyecek bir sözümüz vardır ama televizyonda yerli diziden öte hiçbir şey seyretemeyiz, seyretemeyiz. İzlemeyiz, izleyemeyiz.

Sanat tutkunu olduğumuzu zannederiz, ama bir tek resim sergisine bile gitmemişizdir, tek sesli müzikten çok seslisine geçmemişizdir.

Kendimizi çok zevkli bilir, kimsenin yeğlemelerini beğenmeyiz, ama ne ev döşememizde, ne giyim-kuşamda bir renk

armonisini, bir uyumu, bir dengeyi dert bile etmeyiz. Etmemiz gerektiğini bile bilmeyiz.

Dostuz, kadirbiliriz diye böbürleniriz, ama kırk yıl bizi sırtında taşıyanı, soluklama için bile duraklasa, onu hayırsızlıkla dost kıymeti bilmemekle itham ederiz.

Dürüstüz, merdiz deriz, ama en yakınımızdan bile en gereksiz şeyi saklayırız, en yakınımıza bile kimi gerçekleri söyleyemeyiz, söylemeyiz. Düşene güleriz.

Biz neyiz? Biz kimiz?

Bizler neyiz? Bizler kimiz?

Kaçımız bu ve buna benzer sorulara tam yanıt verebilir, doğru yanıt verebilir?

Biz toplum olarak Akdeniz ırkının dinamizmine, heyecanına, tutkularına ve ateşine sahibiz. Ama bunun yanı sıra Arap ırkının gevşekliğine, tembelliğine, bugünün işini yarına bırak politikasına, aklımızın yettiğince kurnazlığa ve küçük çapta fırsatçılığa ve bencilliğe de sahibiz gibi geliyor bana.

Osmanlı Devletini kurduğumuzdan bu yana evlilik, akrabalık ve sınırdasılık yoluyla Batı kültürü ile iç içeyiz. 1358'de Edirne'yi aldığımızdan bu yana Avrupa topraklarındayız, 1453'ten beri de Avrupa'nın en muhteşem başkentinde yaşamaktayız ve onun tüm mirasına varis olmuş bulunmaktayız.

Viyana topraklarında at koşturmuşuz, 1711'de Rusya içlerine kadar gitmişiz. Yıllar boyu Balkanları yönetmişiz. Yani yedi yüzyıldan beri Batı topraklarındayız ve Batı kültürüyle haşır neşiriz.

Cumhuriyetten bu yana alfabemizden, saatimize, yasalarımızdan eğitim sistemimize, ordumuzdan bürokratımıza kadar tüm kurumlarımızla Batının ilkelerini, yöntemini ve biçimini benimsemişiz, ama bütün gayretimize karşın bir türlü Batılı olamamışız, bütün çabalarımıza ve ödünlerimize (tavizlerimize) rağmen bir türlü Avrupa Birliği'nin sınırları içine katılamamışız.

Ya Osmanlıyı kökünden rette, hatta inkara kalkmış, tarihiyle oynamışız ya da Osmanlıyı devam ettirmek, hatta sündürmek için doğruları saptırmış olanla olması gerekeni kendi çıkarlarına göre değerlendirmişiz.

Tüm bu tutum ve tavır içinde 21. yüzyıla gelinmiş, gelinmiş, ama hâlâ hem birsey olarak, hem de toplum olarak kişilik sorununu bir türlü çözümleyememişiz.

Osmanlı İmparatorluğu'nun evrendeşçi (kozmpolit) yapısal düzenine ve hatta 1856 Islahat Fermanı'na karşın bugün vatan-daşlık kavramı, ülke bilinci sarsıntı üzerine sarsıntı atlatmaktadır.

Ne demokrasi, ne de özgürlük sözcükleri bir kavram olabilir-miştir.

Varlığımızı borçlu olduğumuz ulu önder Atatürk bile saptırılmakta, horlanmakta, hatta inkar edilmektedir.

Ne oldu da, nasıl oldu da bu hale geliverdi?

Ve önce dinle devlet birbirine karıştı, bulaştı. Demokrasi oy çokluğu zannedildi ve erk için her yol geçerli (mubah) kabul edildi.

Ve sonra kapısında kuyruk olunan konser salonları, tiyatrolar bomboş kaldı, hatta kapatıldı.

Ve önce her mahallede bir milyoner yaratıldı. Asgari ücret sefalet sınırının altında kaldı, toplumun orta sınıfı yok oldu.

Ve sonra, moda diye göbeğini açmayan kızımız, saçını köpek yalamış modeli yaptırmayan delikanlımız kalmadı.

Ve önce her ilde bir üniversite açıldı. Dersler boş geçmeye başladı, bürokratlar, yardımcı doçentlikten emekli olmuş akademisyenler yarı zamanlı iş sahibi oldular.

Ve sonra işsizlik aldı yürüdü. Üniversite mezunu taksi şoförü, lise mezunu ayakkabı boyacısı kültürel yapımızı yükseğe çekti.

Ve bu "ve"leri hem toplum açısından, hem de toplumun her bir üyesi açısından daha sayfalarca, sayfalarca çoğaltmak olanaklı kılındı.

Biz bu muyuz? Gerçekten bu muyuz?

Kanımca her “ve”nin altında cehalet, buna bağılı olarak da hazımsızlık yatmaktadır.

Önce göçerlikten sıyrılıp yerleşikliği hazmedemedik. Bu nedenle de kurumsallaşamadık. Ya doğru dürüst kuramadık ya da kurulmuş bulunanları çalıştıramadık. Olanı ve olması gerekeni bir türlü ayırt edemedik. Ayırabilenlerin de değerini bilemedik.

Sonra demokrasi, cumhuriyet, özgürlük ve belki de bütün bunların ayrışamaz özelliğı olan laiklik, eşitlik, tolerans kavramlarını öğrenemedik. Öğrenemeden biliyoruz zannettik. Zanlarımız üzerine direndik durduk. Bilenlerin, bize öğretenlerin ve öğretecek olanların da yine kıymetini bilemedik.

Kanımca her toplumsal sorunumuzun, her kişisel yetersizliğimizin altında bu iki temel darboğaz yatmaktadır. Diğerleri hep bunlardan kaynaklanmaktadır, hep bunların sonucudur.

Bu sonuç er ya da geç bizi bu hale getirecekti. Getirdi de. Artık tüm toplum akıl ile kurnazlığı, bilgi ile kulak çalıntılarını, dürüstlük ile işbirliği, doğru ile yanlış birbirine karıştırır oldu. Bazen iyi niyetle, saflıkla, bazen de ve çoğun kez bilerek, kasten bu ikilemler sürüp gitti daha artarak ve daha daha artarak.

Her şeyin arasına sıkışmış gibiyiz: Doğu ile Batının, dost ile düşmanın, Osmanlı ile Türkiye Cumhuriyetinin, laiklik ile yobazlığın, inatçılıkla açıklığın, fırsatçılık ile dürüstlüğü arasında bocalayıp durmaktayız.

Bütün bunlar, hem insanı, hem de toplumu, hem de ikisi arasındaki ilişkileri ve bağlantıları zora sokmaktadır. Kimi ilişkiler ters dönüvermekte kimi bağlantılar ise kopuvmektedir.

Karamsarlık, kötümserlik, güvensizlik, umutsuzluk diz boyu oluvermiştir. Boğulma korkusu ruhsal bunalım yaratmıştır.

Toplumun her kesiminde sapkın davranışlar, sosyal suçlar, cinayetler, terör ve şiddet medyanın ilk haberleri olmuştur. Gü-

ne bu tür duyumlarla başlamak hiç de canlılık verici, sevinç verici olmasa gerek.

Gençlik döneminde, üniversite yıllarımda yitirmeye başladığım, ama bunun yıllar sonra farkına vardığım mutluluğumu arıyorum.

Çocuğuma, eskileri, gençliğimin toplumunu ve düzenini anlattığımda beni abartılı bulduğunu ve bana inanmadığını gözlerimden okuyorum Oysa her dediğim doğrudur, ama bugünün koşullarında inanılır gibi değildir. Bunu da biliyorum.

Bu kitabın yazıldığı sıralarda ülkem ve vatandaşlarım, biz ve bizler tam bir çıkmaz içindeyiz. Yaşamdaki sıkışmışlık daha da belirgin bir haldedir. Sorumluluğumu bilemez durumdayım.

Ama ne vakit derse giriyor ve öğrencilerimle yüz yüze oluyorum beni kapsayan tüm karamsarlık gidiveriyor ve içim umutla doluyor.

Bu gençlerle, bu evlatlarla bu toplum tekrar hak ettiği yeri alacaktır. Yitirilenler fazlasıyla yerine konacaktır.

Akıl, bilinç, bilgi ve doğru yaşam felsefesi kısa zamanda tekrar egemen olacaktır.

ÜTOPYA SANAT DİZİSİ

MODERNİZMDEN POSTMODERNİZME SANAT

MEHMET YILMAZ

.....

SANATIN FELSEFESİ, FELSEFENİN SANATI

Hazırlayan: MEHMET YILMAZ

.....

HAYALİ SÖYLEŞİLER ya da SANATÇILARI OKUMAK

MEHMET YILMAZ

.....

PİCASSO KONUŞUYOR

Derleyen: DORE ASHTON

.....

SANAT, TASARIM ve GÖRSEL KÜLTÜR

MALCOLM BARNARD

.....

SANAT ve EĞİTİM

İNCİ SAN

.....

SANAT EĞİTİMİ KURAMLARI

İNCİ SAN

.....

RESMİN SONU

HAKKI ENGİN GİDERER

.....

SANATIN SOSYAL SINIRLARI

M. DEMET ULUSOY

.....

SANAT SÖZLÜĞÜ

N. KESER

.....

RESMİN ELEŞTİRİSİ ÜZERİNE

M. SITKI ERİNÇ

.....

SANAT PSİKOLOJİSİNE GİRİŞ

M. SITKI ERİNÇ

.....

KÜLTÜR SANAT - SANAT KÜLTÜR

M. SITKI ERİNÇ

.....

SANATIN BOYUTLARI

M. SITKI ERİNÇ

Varlığımızı kanıtlamanın ilk koşulu sahip olduğumuz değerleri, ayrıcalıkları ve bilgileri paylaşabilmektir. Bunun için ise bir toplumun üyesi olmamız kaçınılmazdır. Eğer veremiyorsak ve dolayısıyla da alamıyorsak varolmamızın hiçbir anlamı kalmaz diye düşünüyorum.

Topluma duyduğumuz saygı, kendimize duyduğumuz saygıyla doğrudan ilgilidir. Biri yoksa diğerrinin var olması da beklenemez herhalde.

Toplumu ve kendimizi tanımadıkça, beni ben yapan niteliklerle, toplumu özgün kılar özellikleri bilmedikçe ve özümsemedikçe, başka bir ifade ile de insan ve insana bağlı değerleri öğrenemedikçe varlık kavramını kavramamız da herhalde sözkonusu olamaz.

Bu kitabı hazırlarken önce toplumla ilgili değerlerimi damıtmak, sonra da kendinin topluma yaklaşımını sınamak isteği hep başat ölçütüm oldu.

Toplumun temel kurumları ile benim ilişkilerim değerlendirirken, özellikle genç kuşaklara belki bir hizmette bulunurum ümidi de temel güdüyü oluşturdu.

ISBN 978-975-6361-68-9

9 789756 361689